

MILOŠ ZIHERL — UMETNIK, HUMANIST IN BOREC (I)
(Oris njegove poti in dobe, ki jo je soustvarjal)

K pisanju sestavka me je spodbudilo prepričanje, da doba med NOB, ki jo je soustvarjal Miloš Zihlerl na področju Škofje Loke, še vedno ni dovolj raziskana in osvetljena. Miloša Zihlerla sta omenjala že znana sodelavca Loških razgledov Niko Kavčič¹ in prof. Emil Cesar.² O Milošu Zihlerlu piše tudi znani raziskovalec zgodovine partizanskih tehnik in tiskarn Jože Krall v svoji knjigi Partizanske tiskarne na Slovenskem, III. del — Gorenjske in štajerske tiskarne, ki je izšla leta 1976.

Ob tem sem se zavedal, da je izredno težko pisati o dogodkih, ki so jih obdelovali tako temeljiti poznavalci takratnih razmer, kakor so zgoraj navedeni avtorji. Da bi se izognil nepotrebnemu ponavljanju, je bil moj namen predvsem trojen. Do sedaj objavljeni prispevki so se nanašali na delo Miloša Zihlerla izključno na področju Škofje Loke, moj namen pa je bil, da obdelam celotno njegovo življenjsko pot, čeprav težišče obdelave vendarle ostaja na tistem delu njegove poti, ki je povezana s Škofjo Loko in njeno okolico. Drugi moj namen je bil, da ne raziščem samo suhih dejstev o njegovem delu, temveč, da ga predstavim tudi kot človeka, borca in umetnika. In moj tretji namen je bil, da orišem širša dogajanja med NOB, ki so neposredno ali posredno povezana z Milošem Zihlerlom, pa se nanašajo na dogajanja v Škofji Loki in še niso dovolj raziskana in obdelana. Pri vsem tem delu pa sem se vendarle poizkušal izogniti ponavljanju tistih dejstev, ki so jih zgoraj navedeni avtorji že navedli, čeprav se zaradi celovitosti ponekod tega načela nisem mogel v celoti držati. Zato bo koristno, če bralec tega prispevka prebere še enkrat tudi dela drugih, ker bo tako dobil prav gotovo popolnejši pregled. Nekateri opisi temelje na dokumentih, nekateri pa na ustnih izjavah udeležencev v NOB.

Vse to delo pa je treba razumeti le kot prispevek k zgodovini NOB na loškem območju, ki pa jo bo treba šele sistematično raziskati in obdelati. Prav gotovo je še veliko dejstev ali dokumentov vezanih na delo Miloša Zihlerla, ki jih ob pisanju tega prispevka nisem poznal ali odkril, kar pa naj samo spodbudi vsakogar, ki bi o tem kaj vedel, da da svoje dopolnitve.

Pri pisanju sem uporabljal nekaj poenostavitve. V opombah bralec lahko dobi tudi tiste podatke, ki bi sicer navedeni v tekstu le tega obremenjevali in trgali. V opombah so tudi naštetí vsi dokumenti in izjave, ki sem jih uporabljal pri pisanju. Vsi dobesedno citirani izvlečki iz dokumentov ali izjav so tiskani z ležečimi črkami, kar olajšuje razvijanje nepretrgane misli. Kadar se v tekstu prvič srečamo z neko osebo, navajam ime, priimek in ilegalno ime, kasneje pa navajam samo ilegalno ime.

I. DEL

Doba do odhoda v partizane

V Loških razgledih 27 (1980) je France Štukl objavil sestavek o prednikih Borisa Zihlerla. Mati Borisa Zihlerla, Ana,³ rojena Kobav, je izhajala iz delavske družine, oče Valentin je bil namreč zidar. Oče je bil napredno usmerjen in že mlad povezan s komunističnim gibanjem.⁴ Oče se je poleg zidarstva ukvarjal tudi z izdelovanjem modelov za znani loški mali kruhek, ki ga je pekla družina, pa tudi na veliko je vzgajal kanarčke-pevce, ki jih je pošiljal po vsej

Evropi. Oče Borisa Ziherla Josip (Joško) pa je izhajal iz trgovske družine, narodnostno zavedne in aktivne pri telovadni organizaciji Sokol.

V družini Ane in Josipa Ziherla se je rodilo šest otrok. Vsem so starši dali slovanska imena. Zorka, Bogomila in Boris so bili rojeni v Trstu (Zorka in Bogomila sta umrli že kot otroka).⁵ Dne 4. 7. 1914 se je družini rodil četrti otrok, ki so mu dali ime Miloš. V tem času so Ziherlovi stanovali nad trgovino Koceli v Škofji Loki. Potem ko je bil oče kmalu na začetku vojne v Galiciji ranjen in kot rekonvalescent poslan v Scheiffling v Avstriji, se je tja preselila vsa družina. Tam sta se rodila Vanda⁶ in Branko.⁷ Po prvi svetovni vojni se je družina vrnila v Škofjo Loko, leta 1921 pa preselila v Ljubljano, Trdinova 8, kamor je bil oče Josip prestavljen kot sodni uradnik.

Od otrok je bil torej v Škofji Loki rojen le Miloš. Ko so prišli v Ljubljano, je bil Miloš star 7 let in je začel hoditi v osnovno šolo na Ledino, nato pa se je vpisal v meščansko šolo. Oče je želel, da bi Miloš obiskoval učiteljsiše, Miloša pa je veselila glasba in je zanj kazal izredno nadarjenost. Hotel je v glasbeni konservatorij, obiskoval pa je že nižjo glasbeno šolo. Njegova želja je bila močnejša od načrtov staršev in tako je že prvo leto učiteljsišča prestopil na konservatorij. Glasbeni konservatorij je nato obiskoval šest let. Svojo glasbeno kariero je začel z violino in klarinetom, kasneje pa je igral še alt in sopran saksofon, trobento, harmoniko, kitaro, in havajsko kitaro in tako postal »fant s sedmimi instrumenti«. Kot mladenič je okrog sebe zbiral glasbeno nadarjene sošolce in prijatelje in ustanovil jazz skupino Triglav. Med obiskovanjem glasbenega konservatorija si je Miloš večinoma že sam služil kruh, kasneje pa je igral skupaj z Bojanom Adamičem in drugimi sodelavci v raznih znanih lokalih. Igral je v Emonski kleti, v kavarni Nebotičnika, med turističnimi sezonami pa najbolj ugledni takratni družbi na Bledu v Park hotelu, potem na Rabu, v

Milošev jazz orkester »Triglav« pred vojno v Ljubljani; levo stoji Miloš, pred klavirjem sestra Vanda

Makarski in v drugih krajih ob jadranski obali. Večkrat je igral v radiu Zagreb in seveda v radiu Ljubljana.

Miloš je ves čas odraščal v družini, ki je bila napredno usmerjena, kasneje pa tudi neposredno vključena v borbo KPJ za nov družbeni sistem. Leta 1933 je bil brat Boris Zihlerl aretiran in nato zaprt v Ljubljani, v Glavnjači, Adi Ciganliji in Sremski Mitrovici. Dne 24. in 25. decembra 1934 je v stanovanju družine Zihlerl v Trdinovi 8 potekala IV. državna konferenca KPS. Pogoje za delo konference je organizirala Ana Zihlerl. V zaporih v Ljubljani so bili po aretaciji Borisa tudi drugi vodilni slovenski komunisti: Boris Kidrič, Boris Kraigher, Lidija Šentjurec in drugi. Zapori so bili nasproti stanovanja na Trdinovi 8, in tako sta ob večerih ob odprtem oknu Miloš in Vanda prirejala koncerte. Vanda je igrala na klavir in pela naše pesmi, pa tudi napredne ruske pesmi, ki jih je domov nosil Boris, Miloš pa je igral na harmoniko, violino ali saksofon. Vedno sta začela in končala svoj koncert z internacionalo. V družini je poleg Miloša gojila glasbo tudi pevka Vanda Zihlerl, ki je kasneje v partizanih postala znana solo pevka v partizanskem pevskem zboru JLA Srečka Kosovela, katerega politkomisar je bila. Tudi najmlajši Branko je bil izreden talent, usmerjen v šport, bil je deset let državni prvak v skokih v vodo, leta 1936 pa je zasedel kljub diskriminacijskemu ocenjevanju 10. mesto na olimpiadi v Berlinu (4. mesto v Evropi). Branko je padel v roški ofenzivi poleti 1942 kot komisar zaščitne čete Glavnega poveljstva slovenske partizanske vojske.

Miloš Zihlerl je že pred vojno pogosto obiskoval svoj rojstni kraj Škofjo Loko in okolico, večkrat pa je bil tudi v Dražgošah, kamor ga je na svoj dom vabil sošolec Aleš Jelenc.⁸

Glasbeni talent je Miloš pokazal že pred vojno v znanih glasbenih kompozicijah: »Gledal tvoje sem oči sanjave« (sestavil besedilo in glasbo), »Valse Blanka« (kompozicija za klavir in solo alt saksofon), »Hrepenenje« (glasba), »V mlinu ob Muri« (kompozicija za klavir).

Milošev nemirni duh in energija sta se pokazala tudi v njegovi strasti do motociklističnega športa. Leta 1939 je dosegel na tekmi v Ljubljani na Večni poti prvo mesto. Ko pa se je na tekmi na Gradu poškodoval, je odnehal.

Miloš je bil poseben umetnik v igranju na saksofon, iz katerega je izvajal nepozabne tone in melodije. Mnogi so ga vzporejali s slavnim saksofonistom Amerikancem Widoefu Rudyjem.

Bolj ko se je bližala vojna, bolj je Miloš spoznaval, da se bližajo usodni dnevi, v katere bo globoko vpletena tudi njegova družina. Ob okupaciji Ljubljane je Miloš igral v radiu Ljubljana solo, pa tudi z Bojanom Adamičem in drugimi. V začetku vojne je Zihlerlova družina stanovala na Šišenski 18. Italijani so med Šišensko ulico in ostalo Ljubljano kmalu postavili žično pregrado in blok, preko katerega je Miloš hodil igrat v radio. Italijani so dobro poznali njegovo igranje preko radia in ga zelo cenili. Ko je Miloš po postavitvi bloka le-tega prvič prekoračil in nosil kovček s saksofonom, so prestrašeni Italijani mislili, da v kovčku nekaj prikriva. Legitimirali so ga in sumili, da ni Miloš Zihlerl. Zato je vodja bloka zahteval, da zaigra na saksofon, nakar je imel Miloš ob prehodih preko bloka prosto pot.

Brat Boris Zihlerl je bil v tem času v ilegali.

Ves čas okupacije leta 1941 in prve mesece 1942, zlasti po objavi kulturnega molka, je bil Miloš na trnih. Njegov nacionalni ponos in odpor proti institucijam okupatorja mu nista dovoljevala, da bi igral v radiu. V začetku leta 1942 so

Miloš Zihrel, slikan pred vojno

karabinerji preiskovali hiše na Šišenski ulici in iskali nekega Bora, za katerega so zvedeli iz nekega dokumenta. V hiši sta bila takrat Branko in mati Ana, katero so spraševali, ali tu stanuje neki Boro, kar pa je seveda zanikala. Boro pa je bilo ilegalno ime Brankota, katerega so Italijani imeli pred nosom. »Nepnani« Boro je bil nato v odsotnosti obsojen na dosmrtno ječo, pravi Boro-Branko pa je takoj odšel v ilegalo.

V začetku marca 1942 je Miloš dobil zelo ugodno in vablivo ponudbo iz Beograda, da bi prišel igrat v radio Beograd, ki je bil takrat v nemških rokah. Ponujali so mu zelo visoko plačo in druge ugodnosti. Sedaj Miloš ni imel veliko izbire in takoj se je odločil, da zapusti glasbo in odide v partizane. Pred odhodom je še napisal pismo materi, kakor da piše iz Zagreba in potuje v Beograd. To pismo in nemško vabilo je mati Ana kazala presenečenim Italijanom, ki so nekaj dni zatem prišli po Miloša.

Vanda Zihrel je prenesla preko bloka vse potrebne stvari za Miloša, ki je preko Dravelj in Podutika odšel v Dolomite. V Dravljah se je poslovil od sestre Vande in že takrat izrazil željo, da bi odšel v partizane na Gorenjsko.⁹ Kmalu po Miloševem odhodu v partizane je odšel tudi brat Branko, ki se je dotedaj skrival v Dravljah.

Dolomitsko obdobje

Nekako okrog 17. marca 1942 je bil Miloš v šolskem taborišču nad Babno goro v Dolomitih. V to taborišče so prihajali novinci iz Ljubljane (iz Dravelj, z Viča, Kozarij, Podsmreke, Vrhovcev itd.) in tod poslušali prve politične ure.

Miloš je bil politični predavatelj in vzgojitelj. Predaval je na političnih urah in sestankih, ki jih je organiziralo taboriščno vodstvo.¹⁰

Z Babne gore je šel Miloš z drugimi v novo taborišče pod Malim ključem. Anton Curk-Gorjan, komandant 4. bataljona Notranjskega odreda pravi, da je bil Miloš nato v tem bataljonu.¹¹ Miloš je bil politdelegat v četi ter je sestavljal razne spise in poročila. Nato je bil v 1. bataljonu novoustanovljenega Dolomitskega odreda, katerega komandant je bil Rade Pehaček. Miloš je ves čas delal po liniji partijske organizacije, predaval po četah in pomagal politikomisarju bataljona. Radu Pehačku je pripovedoval, da pripravlja program radia Ljubljana za čas po osvoboditvi in razmišlja, kako bo radio Ljubljana deloval.¹² Tudi Pehačku je izrazil željo, da bi šel rad na Gorenjsko, in sicer v kakšno tehniko.

Miloš se je v tem času udeleževal borb Dolomitskega odreda z belogardisti in Italijani, ki so v Dolomitih v tem času prehajali v ofenzivne pohode. V septembru 1942 srečamo Miloša na Koreni, kjer so bili zbrani borci za odhod na Gorenjsko.¹³

Že v Dolomitih je Miloš svoje sposobnosti uporabljal za partizanske potrebe. Po melodiji znane nemške vojaške koračnice »Lili Marlen« je napisal partizansko inačico, ki smeši Hitlerjevo vojsko in napoveduje konec nemškemu vojaku.¹⁴ Ta pesem iz šestih kitic, ki so jo peli partizani, se začinja:

Tam gor na Gorenjskem strojnice pojo
nemškim soldatom pri srcu je hudo
ne boš več delal v rajhu dren
zato dobil boš križ lesen
na grob Lili Marlen, na grob Lili Marlen.

Avtor očitno ni bil na Gorenjskem, ko je pisal pesem, in zato tak začetek pesmi, vendar pa se je tja čez oziral in smešil svojega bodočega sovražnika — Nemca.¹⁵

Pred odhodom na Gorenjsko je bil Miloš na Hruševu nad Dobrovo pri kmetu Galiču, kjer je imel Pavel Zibelnik-Pajo centralno tehniko.¹⁶ Na Gorenjsko je odšel Miloš od kmeta Omejca (po domače pri Krašču) pod Toškim čelom s patroljo, ki jo je vodil Zibelnik. V patrolji sta bila še Anton Kovač (Tončik)-Ožbolt in Drago Erlah.¹⁷ To je bila stalna patrolja, ki je po liniji tehnik vzdrževala zveze z Gorenjsko. Spremljala je Miloša in nosila material za tehnike. Pri mlinu ob potoku Seničici nad Mednim se je patrolja srečala z Gorenjci. Od tam je Miloš v spremstvu potoval po hribih nad desnim bregom Poljanske Sore, jo nekje prečkal in tako prispel v tehniko Poljanskega bataljona. V dnevniku in poročilih pokrajinskega tehnika Adolfa Ariglerja-Bodina je zapisano, da je Miloš prišel v tehniko 20. oktobra 1942.

V poročilu Bodina z dne 1. novembra 1942 o stanju tehnik na Gorenjskem, ki ga je poslal v Ljubljano, beremo: *Pred skoraj 4 tedni smo poslali v Dolomitski odred tovariša Metoda (Maks Krmelj, op. av.), da se osebno dogovori s tovarišem Miklavžem (Mirko Zlatner, op. av.) o naših zadevah. Zahtevali smo namreč radiotehnika, več drugih tehnikov, nadalje radijski sprejemnik ter precej tehničnega materiala.*¹⁸

Tovariš Maks Krmelj-Matija je bil torej v Dolomitih nekako v začetku oktobra in težko bi si zamislili, da prihod Miloša na Gorenjsko ni povezan z njegovimi razgovori v Dolomitih.

Oglejmo si, kakšen je bil položaj na Gorenjskem 1942 in kaj je pripeljalo Miloša na Gorenjsko.

Pionirsko delo v Poljanski dolini

Dogodki okrog dražgoške bitke, v kateri so Nemci doživeli nezaslišan poraz, ki jim je snel slavo nepremagljivosti, so okupatorja prepričali, da ima opravka z dobro organiziranim gibanjem, ki mu bo zadajalo še veliko skrbi. Zaradi tega so po dražgoški bitki Nemci stopnjevali s pritiskom na dveh frontah. Najprej so hoteli uničiti partizanske enote in zato v zimskih in pomladanskih mesecih 1942 organizirali neprestane hajke, zasledovali oslabele in utrujene enote NOV ter imeli pri tem relativen uspeh. Padli so številni partizanski vodilni kadri, ki so imeli že bogate izkušnje v partizanskem bojevanju, zato je bila izguba toliko večja. Druga tarča so bile organizacije OF in KP na terenu, ki jih je okupator pravilno ocenil kot najnevarnejšo bazo gibanja. V spomladanskih mesecih so bile uničene ali razbite ponekod celotne organizacije (Kranj, Jesenice, ujeli so sekretarja PK KPS Toneta Dolinška-Metoda), v nobenem kraju pa ni šlo brez represalij. Streljali so talce, preseljevali so prebivalce, pritiskali na prebivalstvo Gorenjske. Takšno stanje se je vleklo vso pomlad, poletje in jesen 1942.

Prebivalstvo in partizanske enote, ki so živele pod neprestanim okupatorjevim terorjem, so v tem času najbolj potrebovali ohrabritev, vplivanje vere v zmago in občutek organiziranosti in povezanosti z gibanjem v vsej Jugoslaviji. To nalogo je lahko najbolje opravil partizanski tisk, saj je pisana beseda lahko prodrla v vsako hišo in v vsako enoto in ustvarjala občutek povezanosti ter ljudi obveščala o zmagah doma in v svetu.

Pomena in vpliva pisane besede se je od vseh prav gotovo najbolj zavedal sekretar pokrajinskega komiteja KPS za Gorenjsko in politkomisar I. grupe odredov tovariš Lojze Kebe-Štefan. Ves čas se je boril proti podcenjevanju te oblike borbe in iskal načine, kako naj pisano besedo približa množicam. Kakšen odnos je imel Štefan do tiska, sem lahko videl sam v letu 1941, ko sem s Štefanom sestavljal trosilne in lepilne plakate in lističe, ki smo jih raztrosili ob skojevski akciji dne 23. avgusta 1941 na telovadišču v Puštalu.¹⁹ Prav tako sem spremljal Štefanova prizadevanja, da bi Gorenjska v letu 1941 dobivala čim več partizanske literature iz Ljubljane, in poskuse, da bi v Škofji Loki organizirali razmnoževanje.

Ni slučaj, da je Štefan ves čas do svoje tragične smrti zahteval iz Ljubljane v pomoč zlasti tehnike (poleg drugih kadrov), ki bi organizirali na Gorenjskem razmnoževanje osrednje partizanske literature ter začeli s sestavljanjem lastnih poročil in publikacij. Ob vsakem stiku, ki ga je imel Štefan z vodstvom v Ljubljani, je opozoril na ta osnovni problem in prosil pomoči. Znano mu je bilo, da ima Ljubljana številne ilegalne tehnike in tiskarne, vključno z dokumentarno tehniko, in lepo število izurjenih kadrov²⁰ ter da je odlično organizirana.

Julija 1942 je centralno vodstvo poslalo na Gorenjsko Adolfa Ariglerja-Bodina, sodelavca centralne tehnike KPS. Ker ni uspel preiti mejo 6. julija, je znova poizkusil 8. avgusta in uspel ter odšel v štab I. grupe odredov z nalogo, da organizira tehnike na Gorenjskem.²¹ Njegov prihod je prav gotovo najpomembnejša pomoč, ki jo je centralno vodstvo v tem času poslalo na Gorenjsko za razvoj partizanskega tiska. Na Gorenjsko je prišel v času, ko ni delo-

vala skoraj nobena tehnika, pa tudi tehnika II. grupe odredov, ki je delno zapolnjevala to praznino, je konec avgusta odšla z II. grupo na Štajersko.²²

Dne 2. julija je višji vodja SS in policije v XVIII. vojnem okrožju Erwin Rösener po Hitlerjevem naročilu poostril ukrepe proti prebivalstvu. Uvedel je policijsko uro od 20.00 do 5.00, prepovedal uporabo koles, avtomobilov in motociklov ter obiskovanje gostiln in ukazal oddati lovsko orožje.²³ Vse to je Rösener ukrenil zato, ker kljub terorju aktivnost partizanskih čet ni prenehala, temveč se je celo stopnjevala.²⁴

Med prvim in drugim Bodinovim poizkusom, da bi prešel prek meje, piše Štefan dne 17. julija 1942 v svojem poročilu Centralnemu komiteju KPS: *Ciklostili, rotacijski stroj in dva tehnika, ki sta določena za nas, naj prideta čimprej, in nato: stalno poudarjamo v vseh poročilih, naj se poslužuje tehnika našega rednega kanala, pa se vse to ignorira, mi pa smo brez vsake literature, za katero nas ljudje v splošnem neprestano prosijo. Vsaj koncepte bi nam poslali, takoj ko izide nova številka, da bomo vsaj mi poučeni o pravem času o položaju in liniji. Ko zaključuje poročilo, zopet poudarja: Torej pošljite nam ljudi, ki ste jih obljubili in literaturo.*²⁵

Ali je navedena Štefanova intervencija povzročila ponoven Bodinov poizkus, da preide mejo proti Gorenjski, ni toliko pomembno, kakor pa dejstvo, s kakšnimi težavami so se srečevali tovariši, ki so se namenili na Gorenjsko.

Dne 3. avgusta 1942 je Štefan plastično opisal položaj na Gorenjskem v svojem poročilu Centralnemu komiteju. V njem piše: *Položaj se je nekoliko poslabšal, ker se sovražnikov teror stopnjuje in med prebivalstvom nastaja malodušje. Izgubili smo dobrega sodruga iz PK Franca Vodopivca (Cirila) in Borisa Ručigaja ... Delavcem, ki niso poznani se ljudje izmikajo, to vse radi proval. Tudi mi ne moremo dopuščati ljudi na terensko delo, če niso preizkušeni in dovolj konspirativni. Potegnili smo nekaj ljudi iz partizanov in jih vzgojili za terensko delo. V škofjeloškem rajonu nismo napravili od zadnjih poročil nič. V tem rajonu smo pričakovali precejšen uspeh v vseh ozirih, ker je pri prebivalstvu morala močno rastle, posebno po prihodu novih vojaških sil iz druge grupe. Sedaj pa je prebivalstvo še veliko manj dostopno kot prej. Jasno, vse je pričakovalo, da bo sovražnik dobil neozdravljive udarce, kar se pa ni zgodilo. Nasprotno, sovražnik je prvi napadel in ni dobil niti pravega odpora. Če bi se bil stavil vsaj primeren odpor, potem bi se bilo dalo mnogo izboljšati, tako pa je sovražnik šaril z malimi patrolami 6—15 ljudi po vseh kotih, ne da bi bil kje resno napaden. Rezultat, je bil ta, da so bile čete večinoma na umiku in nikjer varne. Druga grupa je videla vzrok v drugem²⁶ bataljonu, ki ga je dala prva grupa njim na razpolago, torej v vodstvu in moštvu tega bataljona, da ni bilo na mestu, češ da je bilo oportunistično, politično nepodkovano, nedisciplinirano itd. To se je vse nekoliko pretiravalo in zvalilo na eno stran. Prebivalstvo v Poljanski dolini ni slabo in izdajalci so v glavnem očiščeni. Ni pa bilo aktivno, kar so bili tovariši iz druge grupe navajeni. Čim bi bili pa spremenili umike brez odpora, vsaj v umike z odporom, potem bi bilo prebivalstvo pristopilo. Bali so se ostati osamljeni, kot se jim je pripetilo pozimi. Tudi pozimi niso takoj pristopili, temveč šele potem, ko se je sovražniku stavil odpor. O politični mladosti to bo držalo, tudi oportunistem ni izuzet. Vendar če primerjamo napad in obrambo, ki ju je izvajal tu bataljon 25., 26. in 27. julija, ki je v treh dneh pobil na istem sektorju sam 150 Nemcev in istočasno uničil nekaj avtomobilov,²⁷ potem najslabše ravno ni. Je pač to, sprememba v boju med sovražnikom, ki*

so ga bili navajeni,²⁸ in sovražnikom, ki so ga morali tu spoprijeti. O tem bi morali več napisati, da bi Vam bilo bolj jasno. Pripomnimo Vam lahko samo to, ja tovariši iz druge grupe vidijo vedno več dobrih lastnosti v tovariših iz drugega bataljona, kar tudi večkrat ne zaostajajo. Nujno bi 2. grupo rabili tu, da bi nam pomagali zlasti iz te situacije, vendar tovariši iz 2. grupe z vsem delom stremijo le k njihovemu končnemu cilju. Ne bi bilo v škodo, če bi se v tem kraju udarili s tem sovražnikom in mu vcepili nekoliko panike.²⁹

Iz poročila I. grupe odredov z dne 26. avgusta 1942, ki ga je podpisal njen komandant Jože Gregorčič-Gorenjc, o poteku nemške ofenzive na Blegoš in Jelovico, vidimo, da je tovariš Bodin prispel v štab I. grupe odredov.³⁰

Dne 9. septembra 1942 sta padla na Jelovici komandant Gregorčič ter tehnik Franko Rajšter-Fedor. Tako je padel prvi tehnik na Gorenjskem.

Dne 21. septembra 1942 zopet sporoča Štefan CK, da je padel komandant Gregorčič, radiotehnik Aleš in tehnik Fedor. Poroča o razvoju bele garde na Gorenjskem in njeni ofenzivi. Potem piše: *Nujno je, da povečamo tehnični aparat. Kdo naj piše tukaj letake? Nimamo za to človeka. Ali naj jih pišem sam, ko se do danes še nisem bavil s tem poslom? Pošljite tovariša, ki bi bil večš pisati letake in urejati Poročevalca za Gorenjsko in Koroško. To je najnujnejša pomoč, ki nam jo morate poslati. Nemci ne streljajo več talcev, močno so se vrgli na propagando z letaki.*³¹

Iz Štefanovega pisma Mirku Zlatnerju-Miklavžu dne 1. oktobra 1942 zopet vidimo, kako je Štefan vztrajal na naši propagandi. Kaj najnujnejše zahteva:

1. Pošljite nam koncepte Poročevalca št. 32 in vse naprej, Radio Vestnik, Mlada Slovenija, Delo in sploh vso literaturo, ki je bila v zadnjem času.

2. Če imate v arhivu literaturo (Poročevalca itd.), ki so v njem kakšni važni odloki, naredbe, itd., nam jo pošljite, ker smo tukaj brez vseh teh stvari, kar nam je nujno potrebno pri organiziranju OF.

3. Pošljite nam tehnika za razmnoževanje, kateri bo znal tudi tipkati, ker je Fedor padel. Tehnika rabimo, da bo šel po vseh rajonih in postavil tehnike ali pa bo ostal v centralni tehniki in bo organiziral rajonske tehnike Bodin.

4. Pošljite dva kompletna ciklostila Poljanskemu bataljonu. Ta bataljon bo zahteval ciklostila v Dolomitskem odredu v par dneh.

5. Pošljite nam 3 valjčke za ciklostile, 8 steklenic korekturnega laka. Rabimo tudi ciklostilni papir vsaj 100 kg, katerega pošljite v Poljanski bataljon s patroljo iz Dolomitskega odreda. Valjček, korekturni lak in 10 rezervnih mrež pa pošljite direktno na nas.³²

Ob ofenzivi Nemcev na Jelovici je 9. septembra 1942 prišel Nemcem v roke del arhiva, iz katerega bi lahko razbrali prava imena vodilnega kadra. Zaradi tega je Štefan predlagal Miklavžu, naj zamenja svoje ilegalno ime, pa tudi sam ga je zamenjal. Kebe se je kot sekretar Pokrajinskega komiteja do srede avgusta podpisoval kot Š t e f a n, kot politkomisar I. grupe odredov — G r e g o r P o ž a r, od srede avgusta dalje pa kot V i k t o r.

Vse te Štefanove intervencije v Ljubljani so imele med drugim za posledico tudi prihod tovarišice Magde Juran-Saše, ki naj bi z ilegalno legitimacijo vzdrževala po dolinah in po vaseh razne zveze (že po tem vidimo, kako malo je Ljubljana poznala razmere na Gorenjskem).³³ Magda Juran naj bi tudi pomagala v tehniki, prišla pa je 6. oktobra 1942 s kurirjem po redni zvezi v štab I. grupe odredov na obronke Jelovice nad Jamnikom. Tovarišico Magdo Juran so kmalu zatem ujeli.³⁴

Očitno je kurir, ki je prispel 6. oktobra iz Ljubljane, prinesel Štefanu (Viktorju) važno pošto in pomembne vesti od vodstva OF. Še isti dan (to je 6. oktobra 1942) je Štefan lastnoročno napisal pismo Maksu Krmelju-Matiji, ki je izredno pomembno tako za formiranje okrožja Škofja Loka kakor tudi za razvoj tehnik na Gorenjskem. Omenjeno pismo se glasi:

Tov. Maks,

6. X. 42.

Kako kaj z zdravjem? Boš kaj kmalu okreval? Rabimo Te! Smolo si imel — pa tudi srečo!

Napisal Ti bom samo par besed, ker za več nimam časa.

1. Določita v sporazumu s Črničcem³⁵ tovariša, ki bo delal na terenu v Poljanski dolini — lahko sta tudi dva tovariša.

2. Za Škofjo Loko je določen Gustl³⁵ in mu je treba pomagati, da se bo seznanil s prebivalstvom.

3. Za Selško dolino je določen dr. Mirko.³⁷

4. Za Medvode in okolico je Kosec.³⁸

5. Vsi ti tovariši se morajo v najkrajšem času sestati na sejo, kjer morajo sprejeti nadaljnje sklepe za delo na tem terenu. Podajo naj vsi poročila, po vseh vprašanih.

6. Da bodo prišli skupaj na sejo, naj skrbi Črnič, kar sem že tudi njemu omenil.

7. Dobro bi bilo, da bi tudi ti prisostvoval na tej seji, če le moreš stori to.

8. To naj bi bil okrožni komite (začasni, ker bomo formirali za Medvode, Št. Vid-Črnuče novi rajonski komite). Ta komite skrbi in odgovarja za vse politično delo na tem terenu ter da bo pravilen odnos partizanov do civilnega prebivalstva. Vse justifikacije izdajalcev in belogardistov, zaplembe itd. morajo biti izvršene v sporazumu s tem komitejem.

9. Tehniko vzpostavite centralno za vse te štiri rajone v Pol. dol. Vsi štirje tovariši morajo takoj skrbeti, da si bodo vzpostavili samostojno tehniko za vsak rajon posebej, tako da če bo težak prenos materijala, lahko izdeluje vsak rajon zase.

10. Ciklostile Vam bomo dostavili mi, čim bodo prostori pripravljeni. Za vse ostalo se boste posvetovali še z grupnim tehnikom.

11. Ciklostil za Vašo tehniko Vam bodo dostavili tov., ki danes odpotujejo čez mejo.

12. Rotac. stroja Vam ne bomo poslali, ker ni primeren vsled prevelikega % odpadkov.

13. Tehniki morajo biti strogo zanesljivi!

14. Vsepovsod pazite, da ne bo prišlo do proval. Konspiracija!

15. Z denarjem, ki ga nabere OF, naj se kupujejo živila.

16. Koncepte za poročevalca vam bomo dostavljali mi. Krajevne letake pišite sami (bataljoni ali OF za Škofjeloško okrožje).

17. Na tvoje mesto politkom. je imenovan Kostja.³⁹ Ti se boš posvetil političnemu delu. Dokler ne moreš na noge, skrbi za vse politično delo po terenu, ki ti ga danes omenjam. Čim boš malo okreval bomo morali priti skupaj, da se bomo malo pogovorili.

18. Če tu je kaj nejasnega, vprašaj pismeno in pošlji poročila!

S tovariškim pozdravom

Smrt fašizmu — Svoboda narodu!

Viktor⁴⁰

Načrtovanje.

9) Tehniško upostavljanje centralne ga oca te
Štiri knjige o Pol. del. tri obzira logaristi
morajo biti očiščeni, da se bodo upostavili
osnovni tehniki ga oca s strani poselaj, tako
da se bo lahko prebrs naša žila, lahko igla,
buje vsak naša žila.

10) Likovne teme bomo obravnavali mi in
bodo prostori pripravljani. To vse ostalo se
boš povzelo ali se ga gupinimo skupaj.

11) Likovni ga oca tehnika bomo dosti
obravnavali. bo. ki določa obliko, se naša.

12) Robni stroja bomo se bomo obravnavali, bomo
ni primeren sled največjega.

13) Tehniški morajo biti stroja gupinimo!

14) Prepovedi porok, da se bo pislo do pred.
Konvencija!

15) Z našimi, ki ga bomo OF naša se
kupujejo žila.

16) Koncept ga oca naša bomo
obravnavali mi. Koncepti bomo pisati naša
(bataljon ali OF ga študijsko strojijo).

17) Ta bomo naša politična, ga imenovani
Kotja. To se bo povzelo političnemu delu.
Bokler ne more naša, stroji ga oca naša
ga naša, ki ti ga naša naša. bomo
bo malo obravnavati bomo naša naša
da se bomo malo pogovorili.

18) Da ti je naša naša naša naša in
pošljati paragrafe.

konvencija pogovora
bomo naša - bomo naša!

Tako pomembno pismo je Štefan lahko poslal le na osnovi informacij iz centra ali njegovih prejšnjih razgovorov. Očitno pa je imel pooblastilo, da v določenih stvareh sam odloča.

Štefanovo pismo Matiji imamo lahko za dokument o ustanovitvi okrožja Škofja Loka, ne glede na to, kateri forum je še sprejel take sklepe, o katerih pa ni ohranjenih dokumentov.

Prav tako imamo lahko navedeno pismo za program, kako so se razvijale ilegalne partizanske tehnike v okrožju Škofja Loka, kajti bil je očitno osnova za akcije in podvige v naslednjem obdobju na področju pisane besede. Verjetno je Štefan približno enaka pisma poslal tudi Črnicu in drugim okrožjem.

Navedeno pismo jasno kaže na naslednje:

— Navodila iz pisma kažejo na direktivo, da se ustanovi okrožje Škofja Loka (torej izdvoji iz okrožja Kranj),

— Ni popolnoma jasna funkcija Črnicca, ki je bil v vlogi svetovalca in organizatorja okrožja (Črnicc je bil član okrožnega komiteja Kranj).

— Poimensko so podane kadrovske rešitve, uporabljena je beseda »odločeno«, kar pomeni, da ni Štefan sam o tem odločal.

— Čeprav Štefan tega neposredno ne omenja, pa je iz vsebine pisma jasno, da lahko položaj Maksa Krmelja razumemo kot položaj sekretarja okrožja, ki pa bo posle v celoti prevzel po ozdravitvi.

— Že ob pisanju pisma je bilo jasno, da je to začasni komite, ker bodo potrebne določene spremembe v rajonu Medvod in okolice.

— Ustanovi naj se centralna tehnika v Poljanski dolini, vsak rajon pa naj ima še svojo rajonsko tehniko. (Kasnejši razvoj tehnik v okrožju Škofja Loka je potekal po tem programu: za Poljansko dolino je to vlogo izpolnjevala pokrajinska tehnika, za Selško dolino RK tehnika Selška, za Škofjo Loko tehnika na Primoževi žagi, za Medvode pa tamkajšnja tehnika).

— Tovariš Krmelj je bil razrešen dolžnosti politkomisarja Poljanskega bataljona, namesto njega pa naj bi to odgovornost prevzel tovariš Jože Črnič-Kostja.

— Očitno je Štefan razpolagal z informacijo, da bodo 6. oktobra prinesli iz Ljubljane kurirji ciklostil (verjetno preko zveze na Toškem čelu).

Pismo je prav gotovo odločilno za pobudo Maksa Krmelja, da se v Poljanski dolini osnuje tehnika, o čemer govori tudi Niko Kavčič-Gorazd v svojem prispevku v Loških razgledih leta 1956.

Dne 13. oktobra 1942 je iz Podlipoglava prišel v Ljubljano tovariš Edvard Kardelj, ki se je z Borisom Kidričem želel na kraju samem seznaniti s položajem v Ljubljani. Že 14. oktobra je tovariš Edvard Kardelj v imenu CK Slovenije pisal pismo Štefanu, s katerim ga obvešča, da se PK za Gorenjsko preimenuje v sekretariat za Gorenjsko. Štefan bo ostal sekretar, istočasno pa bo tudi politkomisar I. grupe odredov. Za člana pokrajinskega sekretariata je CK imenoval Jožeta Slugo-Lenarta ter Oskarja Šavlija-Silva Marjanoviča, kasneje Jakoba, za namestnika Štefana kot politkomisarja pa Staneta Bizjaka-Kostjo. Vse omenjene tovariše bodo v najkrajšem času poslali na Gorenjsko. Nato Kardelj piše:

Kar se nadaljnjega kadra tiče: mi vam bomo skušali še poslati ljudi, vendar imamo silne težave, zlasti še, ker moramo oskrbovati tudi Štajersko in Primorje. Dobro bi bilo, če bi Ti pritegnil v PS vsaj še enega domačina, ki ima

izglede, da se bo v vaši družbi razvil v resnega našega funkcionarja. Če imaš dva taka, tem bolje. Vrzite na teren še nekaj kadrov. Če ni mogoče, jih potegnite iz partizanskih oddelkov. Obenem pa partizane tako porazdelite, da bo na vsakem terenu vsaj kak manjši oddelek, ki bo v zaščito naših terenskih partijskih delavcev ... Pošiljajte nam vedno vse vzorce vaših izdaj literature, da bi mogli imeti vpogled v vaše politično delo.⁴¹

Vprašanje je, ali je Štefan še prejel navedeno Kardeljevo pismo. Dne 16. oktobra je bil namreč nad Jamnikom težko ranjen, dne 20. oktobra 1942 pa je ranam podlegel. Tako je na Gorenjskem padel oziroma bil ujet že tretji pokrajinski sekretar.

Na dan smrti tovariša Štefana, ki se je tako zavzemal, da bi iz Ljubljane poslali nekaj tehnikov, je prišel v tehniko Poljanskega bataljona Miloš Ziherl, ki je usodno povezan z delom tehnik v Škofjeloškem okrožju in po vsej Gorenjski. Nekaj simboličnega je v istočasnosti teh datumov.

Miloš Ziherl ni bil tehnik, če gledamo strokovno formalno, vendar pa sta kasnejši razvoj dogodkov in njegovo delo pokazala, da je bil eden najproduktivnejših in najbolj delavnih, če ne najboljši tehnik na Gorenjskem, pa tudi v Sloveniji.

Ko je Miloš prišel v tehniko Poljanskega bataljona, je bila le-ta ob majhnem potoku, ki teče z Brd v Srednjiški grapi, oddaljena le 500 m od Srednje vasi v Poljanski dolini. To je bil bunker opuščene bolnice, ki sta ga popravila in uredila za tehniko Niko Kavčič-Gorazd in Edo Bregar-Don. Ob Miloševem prihodu sta bila v tehniki le Gorazd in Don ter kurir Groga Rupnik-Grogče.⁴² Zanimivo je, da se pismena poročila tehnike, ki so ohranjena, vsa začenjajo z 20. oktobrom 1942. Tako tudi Edo Bregar-Don v svojem poročilu v novembru 1943, ko daje pregled vsega dela pokrajinske tehnike, začenja poročilo z 20. oktobrom.⁴³ Ali je slučaj, da se ti datumi ujemajo z datumom prihoda Miloša v tehniko ali pa imamo lahko že ta datum za dan preimenovanja tehnike Poljanskega bataljona v pokrajinsko tehniko. Pred tem datumom namreč ni ohranjenih dokumentov, ki bi govorili o njenem delu. Prav tako so različni podatki o tem, kdo je tehniko vodil. V svojem poročilu navaja Bodin, da je tehniko vodil Miloš.⁴⁴ V drugih poročilih navajajo kot vodjo tehnike Dona. Verjetno pa sta obe informaciji točni. Don je bil specialist za tehniko in zato lahko tehnično vodenje tehnike pripisujemo njemu. Kot redaktor in oblikovalec pisane besede pa je bil prav gotovo Miloš vodilni, saj je bil edino on v tem času član KP in je zato tudi odgovarjal za uspešno delo tehnike. To lahko sklepamo tudi po tem, da je zvezo s PK v glavnem vzdrževal Miloš in nekateri njegovi dopisi so tudi še ohranjeni.

Glavna zveza tehnike z dolino in večjimi kraji je bila Milka Mezek-Klara, mladinska aktivistka, ki je padla dne 13. oktobra 1943 pri Šinkovčevi žagi v Todražu. Milka je bila izredno nadarjeno dekle, ki se je želela učiti in po vojni študirati.⁴⁵

Nekako mesec dni po prihodu Miloša iz Dolomitov je prav tako od tam prišla Anica Cizej-Marjanca, kasneje poročena Pervanje, ki je bila nadaljnja pomoč gorenjskim tehnikom iz Ljubljane.⁴⁶

V tem času je postajalo vse bolj jasno, da je tehnika v bunkerju le začasna, kajti vse bolj se je zdelo, da ji preti izdajstvo. Bunker tudi ni bil pri-

Anica Cizej (Pervanje)-Marjanca, poleti 1943

meren za povečani razvoj tehnike, še manj pa za novo število osebja. Tako že proti koncu novembra beremo v pismu Miloša Matiji: *Začeli smo graditi nov bunker. So pa velike težkoče, ker smo prepuščeni sami sebi. Baraka je zgrajena zelo nepraktično in nekonspirativno. Visoka je 2 in pol metra in je popolnoma nemogoče, da bi jo spravili pod zemljo. Zato jo bo treba precej predelati in to*

Miloš Žiherl, Milka Mezek-Klara in Niko Kavčič-Gorazd spomladi 1943, v času dela v pokrajinski tehniki v Poljanski dolini

bomo morali napraviti zopet sami. Preteklo noč smo delali vso noč in danes bo treba zopet. Zato je nujno, da bo delo tehnike nekoliko zastalo. Upam pa, da bo v par dneh vse gotovo.⁴⁷

Dne 29. novembra 1942 Miloš piše Matiji še iz starega bunkerja: Iz grupe nam pošiljajo vsak teden »Poročevalca«, ki naj ga mi razmnožimo po potrebi. Poslali so nam že drugo številko, mi pa še prve nismo uspeli izgotoviti, ker nismo imeli papirja, čeprav je ležal že skoro ves mesec na nekem kozolcu in smo že ponovno opozarjali, da nam ga bo zmanjkalo. Danes so nam prinesli omenjeni papir, ki ga je pa samo okrog 2000 kosov, kar komaj zadostuje za dokončanje prvega »Poročevalca«. Sicer se menda nahaja v Loški četi precej papirja in smo ga tudi že davno naročili, vendar ne vem, kdaj ga bomo dobili, ker to navadno traja precej časa. Nerodno je, da mora delo stati, čeprav bi ga lahko dokončali v teh dneh. Pisal sem tudi že dolomitskemu tehniku zaradi materiala, vendar ni do danes še nikakega odgovora. Na vsak način je treba ves material, ki pride čez mejo, spraviti takoj k nam, ker nima smisla, da leži in se kvari na različnih kozolcih.⁴⁸

Nova lokacija tehnike je bila v bližini prejšnje, in sicer višje v grapi za Mezekovo — po domače Jageršnikovo kmetijo.

V nov prostor so se vselili 4. decembra 1942. O tej preselitvi in novih pogojih piše Miloš Matiji dne 11. decembra: Končno smo se vendarle preselili in smo sedaj že 6 dni v novem bunkerju. Prav nič nam ni žal, da smo si izbrali to mesto, ki je v vsakem pogledu dobro. Prostor ni še prav nič kompromitiran in bomo že gledali, da tudi ostane strogo zakonspiriran. Kar se tiče radio prijema, je tu mnogo boljši, kot je bil na prejšnjem mestu, kar je popolnoma razumljivo, ker je prostor pač višje, pa tudi antena se je mogla postaviti visoko na drevo. Tu lahko poslušamo dnevne oddaje, ker je antena stalno napeta, kljub temu pa je praktično nevidna. Tudi moskovske oddaje se tu prav dobro čujejo, kar je nedvomno za nas velike važnosti... Novi bunker smo si uredili tako, da imamo v njem čim več prostora za delo. Moram reči, da nam je izredno uspel, če pomislimo, da smo ga delali sami. Še celo voda je napeljana v bunker, da nam v slučaju nevarnosti sploh ni treba hoditi iz njega. O vseh kretanjih Nemcev in »bradačev« smo stalno informirani po naši terenski,⁴⁹ ki se sploh sijajno drži... Prejeli smo nov pisalni stroj, ki je odličen, in bodo po mojem mnenju tudi izdelki, ki jih bomo napravili, radi tega lepši. Morali bi izdati »Radio vestnik« in eno številko »Poročevalca«, česar pa ne moremo, ker nimamo prav nič papirja. Matrice so že izdelane in čim bomo dobili papir, bomo izdelali vse in bomo odposlali.⁵⁰

Bližnji dogodki so pokazali, kako prav je bilo, da so zapustili prejšnji bunker in zgradili novega in kako usodno je bilo za tiste, ki so trenutno bili v starem.

Dne 14. januarja 1943 so Nemci namreč hajkali po celotnem terenu okrog Srednje vasi in verjetno po izdaji obkolili bunker in ubili ali zajeli vse, ki so bili v njem. Ob tej nemški akciji so padli politični komisar Alpske cone Franc Ravbar-Vitez (ali Marko),⁵¹ Stane Starc-Fazan, komandant Gorenjskega odreda, ter kurir Gregor Rupnik-Grogče, ki je vzdrževal zvezo med tehniko in PK. Ujeta pa sta bila Tine Rihtaršič-Jurček in Pavle Rihtaršič-Rajko; prvi je bil zadolžen, da organizira obveščevalno službo v odredu, drugi pa je bil kurir za zveze z bataljonom. O tem napadu Nemcev pripoveduje Anica Cizej-Marjanca: V tehniko sem prišla nekako sredi novembra iz Dolomitov. Bunker je bil začasen in konec novembra smo se začeli seliti v nov bunker. V nov bunker smo se selili

postopoma, tako da sem jaz zapustila staro mesto šele dan pred napadom. V bunkerju so bili takrat Vitez, Fazan, neki partizan Dabo, ki se je zdravil, in deloma tudi Lenart.⁵² Ko so Nemci napadli bunker, je k nam pritekla Mezek Milka in nas o tem obvestila. Ker je bilo veliko snega in se je poznala naša sled, so Mezekovi hitro šli podirati bukve, da bi tako sled zabrisali. Ob streljanju smo nato vsi hitro zapustili novi bunker, se umaknili višje v hrib in čakali, ali bodo Nemci napadli tudi naš novi bunker. Z nami je bil tudi Oskar Šavli-Jakob. Milka nam je kasneje pravila, da je bil ob napadu ranjen skozi trebuh kurir Grogče, tako da mu je zelje, ki ga je ravno pred tem jedel pri nas, silil skozi rano. Nemci so ga strahovito mučili in zahtevali, da pove, kje je jedel zelje, vendar izvedeli niso ničesar. Ranjenega so nato ubili.⁵³

Novega bunkerja Nemci niso odkrili, vendar pa je bilo delo prekinjeno, tako da v poročilih od 20. januarja do 24. februarja 1943 nastane praznina. Ni znano, kje so bili ta čas vsi tehniki in zakaj takšen presledek. Ali je bil vzrok samo v hajkah ali deloma v pomanjkanju papirja in drugega materiala? Na vsak način pa ta izpad kaže, v kako težavnih pogojih je potekalo delo v tem času in kako težko je bilo vzdrževati zveze z dolino.

Tehnika v Primoževi žagi

Uspešno delo tehnike Poljanskega bataljona in nato pokrajinske tehnike, ki smo ga opisali v prejšnjem poglavju, pa nikakor ni moglo zadovoljiti vse večje potrebe po partizanski literaturi. Poleg tega je bila tehnika lokacijsko oddaljena od glavnih naseljenih centrov, celi rajoni so bili tako brez literature ali pa je prihajala le zelo neredno in poredko. Vso zimo 1942/43 je bilo praktično nepokrito vse območje Selške doline, Škofje Loke, teren od Škofje Loke do nemške meje proti Ljubljani in velik del kranjskega območja. Vsi ti tereni so bili navezani glede literature ali na težke ilegalne poti proti Ljubljani ali na tehniko v Poljanski dolini, tehniko okrožnega komiteja KPS Jesenice in tehniko štaba I. grupe odredov v Mišačah. Vedno težje je bilo dovažati potreben material za delo tehnik, kakor tudi razdeljevati literaturo po tako obsežnem območju. Zima in pomlad 1943 pa sta bili tudi obdobji, ko so se partizani bojevali zoper odhod slovenskih fantov v nemško vojsko in tekmovali z Nemci, kdo jih bo prej pritegnil v svoje vrste. Mobilizacija je zahtevala stalno delo med množicami, tu pa je literatura odigrala odločilno vlogo. Ideje Lojzeta Kebeta-Štefana, ki jih je izrazil v pismu takratnemu politkomisarju Poljanskega bataljona Matiji, so bile vedno bolj aktualne in so zahtevale neposredno akcijo in ukrepe. V pokrajinski tehniki in vodstvu pokrajinskega komiteja KPS za Gorenjsko in Koroško so zato tekli vse bolj pogosti razgovori o tej temi, sekretarji rajonskih komitejev KPS pa so dobili neposredno nalogo, da organizirajo mrežo tehnik, ki bi bile sicer povezane, pa vendarle čim bolj samostojne pri preskrbovanju svojega rajona s potrebno količino literature.

Veliko pomanjkanje sposobnih tehnikov je samo po sebi sililo v odločitev, da je potrebno obstoječi kader v pokrajinski tehniki za Gorenjsko razdeliti po terenu, organizirati nove tehnike in pritegniti nove ljudi.⁵⁴

Vodstvo rajonskega komiteja rajona III. Škofja Loka, katerega je vodil v tem času Jože Kavčič-Jernač,⁵⁵ je izkoristilo vse dotedanje zveze v Škofji Loki, da bi našlo primerno lokacijo za tehniko, ki bi pokrivala celoten rajon Škofje

Loke, začasno pa tudi druga območja, dokler ne bi vzpostavili še novih tehnik. Iskanje prostora za tehnike ni bila lahka naloga. Potrebni so bili minimalni pogoji za delo, predvsem pa zanesljivi ljudje, ki so bili pripravljeni prevzeti v goste tako preganjano dejavnost, kot so bile tehnike.

Ni slučaj, da je bila izbrana Primoževa žaga. Primoževo žago je med vojno vodil Primož Prezelj-Tomaž.⁵⁶ Tomaž je bil že leta 1941 od 1. novembra zaprt šest mesecev v Begunjah, 26. marca 1944 pa so ga odpeljali v internacijo v Tirole, kjer je bil sedem mesecev. Žaga je bila last tovarne Šešir, Tomaž pa jo je imel v najemu.⁵⁷ Danes je stavba preurejena in od tehnike je ostala le spominska plošča, maketa tehnike pa je v muzeju v Škofji Loki.

Tomaž je sodeloval z OF že leta 1941 in že takrat so poskušali pri njem organizirati ciklostilno tehniko. Pri Tomažu je bil na žagi leta 1941 zaposlen Gašper Dolinar, ki je decembra 1941 odšel v partizane in konec leta 1942 postal komandant Poljanskega bataljona z ilegalnim imenom Mihajlo Loški.⁵⁸ Na žagi je kot pomočnik delal tudi aktivist OF Florjan Koprivec-Ferjan.⁵⁹ Koprivec je bil povezan tudi z Jožetom Vidovičem-Planinskim in drugimi aktivisti v Stari Loki. V letu 1943 se je nekaj časa skrival pred belogardisti, po vojni pa je organiziral graditev koč na Križni gori. Z OF je sodelovala in simpatizirala tudi žena Primoža Prezlja, Rotija-Lucija, ki je kasneje nosila hrano Milošu Zihlerlu v tehniko.

Sama lega žage in njeno obratovanje je bilo ugodno za tehniko. Žaga je bila tako rekoč v središču Škofje Loke, oddaljena od gestapa in vojašnice približno 300 metrov. Žaga je razpolagala z elektriko, kar je omogočalo uporabo radia brez akumulatorjev in zagotavljala razsvetljava in gretje. Stala je neposredno nad vodo, ki je povzročala močan šum, in tudi obratovanje same žage je dušilo vse morebitne glasove iz tehnike — ropot pisalnega stroja, radia in podobno. Pogosto dovažanje hlovov in odvažanje desk in žaganja sta olajšala dostavo potrebnega materiala. Tudi hrano so tja lažje prinašali, ker je bilo to tako potrebno za delavce na žagi. Številni prihodi in odhodi ljudi, ki so poslovno hodili na žago, so omogočali dostop tudi drugim aktivistom OF, ki so se lahko

Primož Prezelj-Tomaž, gostitelj tehnike na Primoževi žagi

krili z delom na žagi. Kakor so bili zunanji pogoji ugodni za delo tehnike, pa so bili pogoji bivanja in dela izredno težki. Tehnika je bila praktično pod zemljo, prostor je bil majhen, skrajno vlažen, vedno temen, imel je le majhno zamreženo okno. Če se je hotel človek dobro pretegniti in dobiti malo svežega zraka, je moral zlesti iz tehnike na žago. Potrebna je bila izredna hrabrost, kajti gestapo bi lahko vsak trenutek odkril tehniko, razen tega so v njeno neposredno bližino Nemci večkrat hodili loviti ribe. Predrznost pa je bila istočasno največja zaščita, kajti okupatorju ni moglo brez izdajstva priti na misel, da imajo tehniko, ki so jo stalno iskali in preklinjali, tik pred nosom. Bila je v pravem pomenu »mišolovka«, kakor se je med tehniki udomačil izraz za take tehnike po katastrofi tehnike v Mišačah. Taka lokacija tehnike pa je zahtevala skrajno konspiracijo in zelo omejen krog ljudi, ki so zanjo vedeli. Prav gotovo pa ni bilo možno računati, da bo tehnika dalj časa delovala, kajti stalno odnašanje in prinašanje materiala in literature je moralo vendarle zbuditi sum pri nepoklicanih.

Začetki organiziranja tehnike v Primoževi žagi segajo v mesece trde zime (januar ali februar). V tem času si je Miloš ogledal Primoževo žago in verjetno izdelal načrt ter dal potrebna navodila. O tem pravi Tone Hafner-Žane (ali Čaruga)⁶⁰ sledeče: *Še ko je bilo veliko snega in mraz v začetku leta 1943, sem v Bižah v Gorajtah na zvezi prevzel tovariša Miloša Ziherla. Na zvezo sta ga pripeljala Štefan (avtor ni mogel ugotoviti identitete Štefana) in Franc Potočnik-Perun,⁶¹ znani borec iz Škofje Loke. Dobil sem nalogo, da Miloša peljem do Primoževe žage, kar sem tudi storil. Tam sem ga pustil, lepo se je zahvalil in ločila sva se.*

Miloš je sicer Loko poznal, čeprav očitno ni vedel za Primoževo žago, in se je lahko sam vračal. Verjetno je Miloša iz Poljanske doline, kjer je bila tehnika, pripeljal Štefan preko hribov med obema dolinama v Staro Loko, kjer so vzpostavili zvezo s terencem Hafnerjem. Kako se je Miloš vračal v Poljansko dolino, ni znano.

Ustanovitev same tehnike, udeležence pri tem delu, korespondenco okrog tega je podrobno opisal Emil Cesar v članku »Partizanske tehnike na Gorenjskem v letu 1943« (Loški razgledi 9, 1962) in tu ni kaj dodati.

V pokrajinski tehniki so proti koncu marca vendarle postajali živčni zaradi zavlačevanja izgradnje tehnike, kar je povzročilo, da je Niko Kavčič-Gorazd 4. aprila 1943 pisal verjetno Lojzetu Hafnerju-Slavku⁶² in ga prosil, da ga v odsotnosti tovariša Jernača (Jernač je bil nekaj časa odsoten in v tem času ga je nadomestoval kot sekretarja rajonskega komiteja KPS Drago Vraničar-Fedja)⁶¹ obvesti, kako je z zadevo »pri Tomažu«, kajti čas neverjetno hitro teče. Prosi ga, naj urgira pri Tomažu, da obljubljeno zadevo v čim krajšem času izpelje in ga obvesti o sledečem: Kaj je z radiom? Ali je na mestu in pripravljen? Kaj je s prostorom samim? Koliko je gotovega in kdaj bo izgotovljeno dokončno? Gorazd v pismu izraža željo, da bi pred prihodom v prostor rad govoril s Tomažem. Nato piše: *V naši slabi organiziranosti je vzrok, da so fantje zopet pobegnili k vojakom. Vsi nosimo odgovornost. Zadevo smatraj za zelo nujno in sporoči odgovor:* Pripisal pa je: *Ime podjetja »pri Tomažu« naj se stalno uporablja.*

Ko je bila tehnika v Primoževi žagi skoraj gotova, so bili Miloš Ziherl in ostali v pokrajinski tehniki nad Srednjo vasjo v grapi za Jagršnikovo kmetijo. Če upoštevamo težavno pot iznad Srednje vasi do Škofje Loke, potem je morala ekipa, ki se je napotila proti Škofji Loki, odpotovati iz tehnike 10. ali 11. aprila 1943, torej preden so začeli graditi novo tehniko. Novo pokrajinsko tehniko so

namreč začeli graditi 18. aprila, kakor je razvidno iz Bodinega dnevnika, in jo končali 28. aprila 1943.

V skupini, ki je krenila iz tehnike, so bili Miloš Zihlerl, Niko Kavčič-Gorazd, Anica Cizej-Marjanca ter neki kurir.⁶⁴ Potovali so preko Poljanske doline in hribov na desnem bregu Poljanščice proti Škofji Loki. Na tej poti jih je napadla patrolja graničarjev v bližini bivše italijanske meje, po terenu pa so se potikali tudi belogardisti iz Črnega Vrha in tako so se razbili in ločili. Skupaj sta ostala le Miloš in Marjanca, niti eden niti drugi nista poznala terena in nobene zveze. Pri napadu si je Marjanca zvila nogo in se je vse teže gibala. Miloš je imel s seboj majhen kompas in zemljevid in to dvojce jima je omogočilo, da sta potovala v smeri Loke. Na slepo sta iskala pomoči pri kmetih, ki so ju imeli za tihotapca. Za las sta se izognila belogardistični patrolji, vendar sta naletela na nekega mladince, ki je slutil, kdo sta, in ju je popeljal nad Bodoveljsko grapo, od koder sta že zagledala Škofjo Loko. Ko sta se spustila v dolino, sta ob glavni cesti počakala, da je šla mimo nemška patrolja, in nato pri Podpurfelci prekoráčila cesto ter se povzpela proti Gabrovemu. Miloš je očitno vedel, kje je dogovorjena javka, in tako sta se javila pri Janezu Dolencu, po domače pri Franconu.⁶⁵ Janez Dolenc je bil stalni sodelavec OF in pomembna javka za razne smeri. Pri njem so se večkrat ustavljali Gorazd, Stane Bernik-Arti, Jernač, Peter Kavčič-Jegorov, Vinko Krmelj, Tine Kalan in drugi. Janez Dolenc je bil očitno obveščen, da bosta prišla dva moška in ni hotel pokazati, da ju pričakuje. Zato sta Miloš in Marjanca morala na bližnji senik, kjer sta prenočila.

Zjutraj sta zaslišala nemško govorico in ker je Marjanca imela pištolo, sta se dogovorila, da raje napravita samomor, kakor da bi ju dobili. Vendar so bili Nemci le na vajah in so odšli naprej. Janez Dolenc pa je verjetno že ponoči vzpostavil zvezo z Jernačem, ki je imel svoj bunker v Dolenčevih smrekicah nad Starim gradom pod Gabrovim. Bunker je bil delno pod zemljo, pogoji za bivanje so bili slabi. To je bil bunker rajonskega komiteja KPS Škofja Loka, ki so mu pravili »Bukovje«. Tako ime so mu dali prav zaradi konspiracije, ker je bil sredi samih smrekic, da bi zbrisali možnost izdaje.⁶⁶

Jernač je seveda takoj vedel, kdo je prišel k Dolencu, in tako je bil nespo-razum odstranjen. Ker Marjanca ni mogla več hoditi, so zahtevali iz Loke zdravniško pomoč. Prišel je naš že znani partizanski zdravnik dr. Viktor Kocjančič in odredil prevoz v Škofjo Loko. Še isti dan so Marjanco z vozom peljali v Loko in jo nastanili pri sodelavki OF medicinski sestri Ivanki Žigon, ki je stanovala na Glavnem trgu in delala kot patronažna sestra v Špitalu na Spodnjem trgu.

Marjanca izjavlja, da ni vedela za tehniko, ko so se odpravljali na pot, bila pa je obveščena, da bosta z Milošem prekontrolirala neko tehniko, ki jo gradijo okrog Lubnika. Vzdrževali so torej odlično konspiracijo. Ni jasno, zakaj sta v tehniko šla Miloš in Marjanca, čeprav je bilo očitno, da je še za enega malo prostora. Ali je bilo predvideno, da bo ostala v tehniki samo Marjanca? Iz nekih dokumentov je razvidno, da sekretar PK Matija ni računal s tem, da bi Miloš ostal v tehniki, ker je bilo zanj predvideno drugo delo in v drugi tehniki (tehnika Selška — op. av.). Usoda pa je hotela, da sta se Miloš in Jernač pač morala odločiti, da gre Miloš sam v tehniko, kajti nujno je bilo začeti z delom.

Pot iz Poljanske doline v Škofjo Loko opisuje Miloš tudi v prvem pismu, ki ga je svoji materi Ani in ostalim pisal s Primoževe žage v Ljubljano okrog 12. maja 1943, ko je imel prvo možnost, da vzpostavi zvezo z domačimi (pošto je v Ljubljano nesla Tončka Hafner — op. av.) Pred tem je pošto za Ljubljano

pošiljal Miloš preko »uradne zveze« do brata Borisa Ziherla-Bogdana, ki je nato pošto posredoval tudi mami. Ker pa je Boris januarja 1943 odšel iz Ljubljane v Dolomite, kjer je bilo vodstvo OF, je moral Miloš iskati neposredno zvezo z materjo. V prvem pismu poskuša Miloš vzbuditi materi upanje, da bo Bogdan vendarle našel brata Brankota, ki so ga pogrešali od zadnje ofenzive Italijanov na Rogu.⁶⁷ V pismu tudi piše: *Tudi jaz sem zdrav, postal sem zelo odporen in se me bolezen sploh ne prime več. To zimo sem prestal precej mraza, dostikrat spal na snegu... Vendar sem jo srečno odnesel in nisem bil niti prehlajen. Pred dobrim mesecem (torej okrog 12. aprila 1943 — op. av.) sem šel čez hribe na novo mesto, pa smo, bili smo trije, srečali nemško patroljo. Seveda smo jo ucvrli in se srečno izmotali. Pri tem smo se razbili in sva ostala skupaj z nekom (misli na Marjanco), ki kakor jaz ni vedel poti. Kljub vsemu sva po 15-urni hoji prispela še isti dan na označeno mesto brez nezgod.*⁶⁸

Pri Jernaču v bunkerju »Bukovje« je bil ravno takrat tudi Jože Sluga-Lenart, kar je bilo ugodno za temeljit razgovor o bodočem delu tehnike. Miloš je tedaj dobil od Lenarta osnutek prvomajskih gesel, dogovorili pa so se tudi za ključ, po katerem bo Miloš razpošiljal izdelano literaturo.

Iz Gabrovega je Miloš krenil v kmečki obleki in s kolesom po vojaški cesti, nato skozi Spodnji Karlovec in čez Spodnji trg do Primoževe žage. Že 15. aprila piše Jernaču, da je srečno prispel na mesto.⁶⁹ O poti piše: *Ko sem se včeraj peljal (torej je prišel v tehniko 14. aprila 1943 — op. av.), sem prehitel nekega žandarja,*

Lojze Hafner-Slavko in Leopold Longo, pomočnik in šef obveščevalnega centra 31. divizije avgusta 1944 v Ceplezu nad Cerknom

ki mi je rekel: »Heiss ist, nicht?« Odgovoril sem: »Ja, ziemlich,« in odpeljal dalje. To je bilo na cesti, predno sem zavil na spodnjo cesto. (Misli na del ceste od Zg. Karlovca do odcepa na blegoško cesto.) Koj nato so pod cesto vadili na travniku vojaki (misli na Viršk), vendar se ni nihče zmenil zame. Sploh je bila ta vožnja poseben užitek in je škoda, da se je tako hitro končala. Že včeraj je bil tukaj Slavko,⁷⁰ ki bo jutri montiral elektriko. Prostor bo prav dobro urejen, dovolj visok, da se bom skoro lahko stegnil. Prostor je sijajno skrit in ga je nemogoče dobiti, če ne bo naravnost izdan, kar pa upam, se ne bo zgodilo. S tovarišem, ki je kopal bunker, bova še preostalo končala. Radia še ni in se mi zdi, da preveč mencajo s to stvarjo. Upam, da bo v teku tedna vse na mestu.

Lojze Hafner-Slavko, o katerem piše Miloš v gornjem pismu, je stanoval v Žabnici in se že tam povezal z Jožetom Zupanom-Metodom, ki je bil sekretar občine V (Zabnica in okolica). Jeseni 1942 se je Hafner preselil v Staro Loko k Frtunovcu, zaposlen pa je bil v elektropodjetju v Škofji Loki, ki je imelo svoje prostore v hiši na ovinku ceste — nasproti Jakliča pod sedanjo Namu (hišo so po vojni podrli). Dne 2. novembra 1943 je Hafner odšel v partizane in postal nato pomočnik obveščevalnega centra 31. divizije. Hafner je že pred tem imel zveze tudi z Jernačem.

V dnevniku Lojzeta Hafnerja-Slavka⁷¹ je zapisano: 14, 15, 16. IV. 43 *montiram v podjetju Tomaž.*

Svojo pot iz Gabrovega v tehniko opisuje Miloš tudi v zgoraj omenjenem pismu materi, v katerem piše: *Sedaj sem zopet na novem mestu, kjer bom najbrž tudi ostal. Smejali bi se, če bi vam pripovedoval, kako sem se sredi popoldneva vozil s kolesom skozi moje rojstno mesto, seveda popolnoma v civilu. Drugače se ni dalo priti na to mesto. En del poti sem prevozil z nemškim žandarjem, pred katerim pa sem moral zatajiti svoje znanje nemščine. Imel me je namreč za kmečkega fanta, ker sem se temu primerno napravil.*

Ko je prišel Miloš v tehniko, je vzpostavil zvezo tudi s svojo teto Marijo Kobal, s katero je vzdrževal kasneje redno zvezo.

V zgoraj omenjenem pismu materi opisuje Miloš tudi položaj v Škofji Loki kot ugoden za gibanje, v katerem skoro vsi sodelujejo, tudi tisti, za katere to ne bi pričakoval. Tako pravi: *Bela garda nima posebnega vpliva, čeprav se posamezniki trudijo, da bi jo vzpostavili.*

V času, ko je Miloš Zihlerl začel svoje delo v Primoževi žagi, je bila Gorenjska razdeljena na štiri okrožja (Kranj, Jesenice, Škofja Loka in Kamnik). V okrožju Škofja Loka je bilo pet rajonov, in sicer: Škofja Loka, Poljanska dolina, Selška dolina, Medvode s Št. Vidom in Smlednik. Rajon Škofja Loka je imel oznako rajon III. Ta oznaka je veljala vse do decembra 1943, ko so bile osvobojene Žiri, ki so postale poseben rajon. Od decembra 1943 pa so imeli rajoni sledeče oznake: Škofja Loka I., Žiri II., Medvode III., Smlednik IV., Poljane V. in Selca VI.

Rajon Škofja Loka je bil razdeljen na 6 občin, v katerih so imele tudi vse vasi svoje zaporedne številke. Občine so imele sledeče oznake:

Škofja Loka I. mesto Škofja Loka 1

občina II. Bodovlje 2, Zminec 3, Podpurfelca 4, Puštal 5, Gabrovo 6, Breznica 7, Sopotnica 8, Sv. Petra hrib 9, Sv. Ožbolt 10, Sv. Andrej 11, Brode 12.

- občina III. Hosta 13, Pungert 14, Gosteče 15, Reteče 16, Godešič 17, Lipica 18.
- občina IV. Suha 19, Stari Dvor 20, Trata 21, Novo vas 22, Virmaše 23, Sv. Duh 24, Grenc 25.
- občina V. Forme 26, Dorfarje 27, Šutna 28, Žabnica 29.
- občina VI. Stara Loka 30, Binkelj 31, Virlog 32, Trnje 33, Vešter 34, Moškrin 35, Pevno 36, Crngrob 37, Papirnica 38, Križna Gora 39, Lavtarski Vrh 40 in Planica 41.

Rajon Škofja Loka je torej obsegal mesto Škofjo Loko in štirideset vasi. Po taki politični razdelitvi so bili formirani tudi vsi forumi OF in politične organizacije. Kasneje so se oznake občin zaradi konspiracije menjale. Zasledovanje oznak je pomembno zaradi pravilnega vrednotenja in časovne opredelitve za dokumente, ki nimajo legalnih naslovov ali imen. Večina poročil raznih forumov ne uporablja pravih imen krajev in vasi, temveč samo oznake.⁷²

Ob začetku dela tehnike na Primoževi žagi je bil sekretar občinskega komiteja KPS Škofja Loka Peter Kavčič-Jegorov, sekretar rajonskega komiteja Jože Kavčič-Jernač, sekretar okrožnega komiteja KPS pa Anton Peternel-Igor.⁷³ Sekretarji komitejev so bili istočasno tudi sekretarji odborov OF.

Sekretar rajonskega komiteja SKOJ Škofja Loka je bil v tem času Lojze Berčič-Miro, sekretar okrožnega komiteja pa Franc Kavčič-Veljko. Ko je bilo

Jože Logar-Božo Ločan, komandant VIII. (Loškega) bataljona, in Rudi Lukman, funkcionar VOS okrožja Škofja Loka, slikana leta 1980

1. aprila 1943 formirano Pokrajinsko poverjeništvu ZKM za Gorenjsko in Koroško, je Franc Kavčič-Veljko postal tudi član poverjeništvu, posebej odgovoren za organiziranje mladinskega tiska.⁷⁴

Med nastajanjem Primoževe žage je na področju rajona Škofja Loka operirala predvsem 2. četa Poljanskega bataljona, imenovana Loška četa. Od oktobra 1942 je bil komandir čete Franc Štular-Ilija, politkomisar pa Tone Potočnik-Vojteh. Januarja 1943 pa je komandir Franc Štular zbolel, njegovo mesto je prevzel Jože Logar-Pajo.⁷⁵ Četa je operirala predvsem na desnem bregu Sore, desnem bregu Poljanske Sore in na področju med obema Sorama — Gabrška gora, Sopotnica, Breznica itd. Četa je zaradi mobilizacije hitro naraščala, zato je v marcu politkomisar Poljanskega bataljona Evgen Matejka-Pemc odločil, da se Loška četa loči na dva dela, vendar formalno ostane enotna, čeprav so vsak del imenovali četa. Tako sta nastali tako imenovana Pajotova in Vojtehova četa. Komandir Pajotove čete je postal Jože Logar-Pajo, politkomisar pa Dane Jamnikar-Simon. Komandir Vojtehove čete je postal Ludvik Blažica-Gubec, politkomisar pa Tone Potočnik-Vojteh. Pajotova četa je ob razdelitvi ostala na starem terenu v rajonu Osolnika, Vojtehova četa pa je odšla na teren Križne gore. Ludvik Blažica-Gubec je bil kasneje zadet pri Zmincu, jahajoč konja, ki je mrtvega prinesel v Škofjo Loko.⁷⁶ Pri Gubcu so Nemci našli naše poročilo iz vojaške baze na Trati o nemških transportih, ki ga je poslal Jože Vidovič-Planski, o čemer pa bo govora kasneje.

Ko je četo prevzel Jože Logar-Pajo, je dobil od mladincev iz Škofje Loke informacijo, da gestapo sprašuje po nekem Pajotu, Simonu in Vojtehu, zato se je po nasvetu preimenoval v Boža Ločana. Po ločitvi Loške čete je vsaka zase izvajala na svojem terenu akcije in vključevala nove prostovoljce in mobilizirance. Četi sta bili zatrpani z novinci in močno je primanjkovalo orožja. Konec maja in v začetku junija 1943 je Gorenjski odred večino svojih čet preuredil v nove bataljone. Iz Pajotovega dela Loške čete je nastal novi VIII. (Loški) bataljon, večina Vojtehove čete pa je prešla v novonastali VII. (Kranjski) bataljon. Komandir Vojtehove čete Ludvik Blažica-Gubec je postal komandir 1. čete VII. (Kranjskega) bataljona, politkomisar čete je postal Alojz Potočnik-Demidov,⁷⁷ dotedanji politkomisar Vojteh pa je odšel na novo funkcijo na teren.

VIII. (Loški) bataljon je bil formalno ustanovljen dne 4. junija 1943, ko je bila reorganizacija prejšnje 2. (Loške) čete III. (Poljanskega) bataljona. Bataljon se je postrojil pod Ožboltom nasproti Mačkovega grabna nad Sv. Andrejem. Za komandanta je bil imenovan Jože Logar-Božo Ločan, za politkomisarja pa Branislav Žigon-Sokol.^{78, 79} Bataljon so sestavljale tri čete. V bataljonu je bilo ob ustanovitvi 96 borcev in bork, od tega 62 oboroženih in 34 neoboroženih. Oborožitev je predstavljal 1 mitraljez in 61 pušk, med njimi tri lovske. Manjkalo je municije, pa tudi druga oprema je bila slaba. Štab bataljona v navedenem poročilu prosi Pokrajinski komite za čim več literature. Dne 13. junija 1943 je 3. četa izvedla sabotažno akcijo na občino Medvode in zaplenila 3 pisalne stroje, 1 ročni rotacijski stroj, 1 šapirograf, 4 pakete matric in drug pisarniški material. Že 15. junija je štab bataljona zaplenjeno blago poslal na Pokrajinski komite, zadržal je le pisalno stroja. Odslej so poročila tipkana. Dne 22. junija 1943 je stanje bataljona naraslo že na 131 borcev in bork, od tega 61 neoboroženih. Ker so mobilizirance pošiljali naprej v Ljubljansko pokrajino, se je čutilo med ljudmi nezadovoljstvo, kar je vplivalo tudi na razpoloženje na terenu. Lahko si zamišljamo, kakšen problem so bili neoboroženi in kakšna ovira so

Štab 7. Loškega bataljona
na položaju 5-17-43.

1300 660/1. (1.)

PK KPS za Gorenjsko!

Dne 4-11-43 se je izmislila reorganizacija
prajšnje 2. Loške čete 7. bat. v 1. Loški bat.
za intendantata bat. vsejini Lev. Rudi.
Bataljon razdeljen v 3 čete:

1 četa: Komandir: Lev. Tomič.
Polikomisar: Lev. Anušič.
Vodn. I. voda: Lev. Suh, II. voda: Lev. Guček.
Polikolegat: Lev. Bro. Antun, Lev. Klič.

Starije čete 28. Lovarstev. Oborožitve:

1 mitr., 10 Mauz., 5 Avstr., 1 Halj,
11 neoboroženih.

2 četa: Komandir: Lev. Peter.
Polikomisar: Lev. Inščan.
Vodn. I. voda: Lev. Udeyko, II. voda: Lev. Tilen.
Polikolegat: Lev. Jurček, Nidend: Lev. Maček.

Starije čete 29. Lovarstev. Oborožitve:

13 M., 3 A., 2 H., 1 šotka, 10 neoboroženih.

3 četa: Komandir: Lev. Arpan.
Polikomisar: Lev. Simon.
Vodn. I. voda: Lev. Fygh, II. voda: Lev. Hstok.
Polikolegat I. voda: Lev. Maj.
" " II. " : Lev. Gasuo.

Intendant: Lev. Fygh.

Starije čete 34. Lovarstev. Oborožitve:

11 M., 4 A., 3 H., 3 Bajon, 1 šotka

12 neoboroženih.

Prosimo oborožitve hitro razporediti.

Brojne starije 7. bat. je 96 lov. in lovarstev.
Oboroženih 62, neoboroženih 34 lov. in
lovarstev.

Hrvat, hrv. in slov. svoboda nasov!

Komandir:

Božo Božič

Polikomisar

Yevsek

Del poročila o ustanovitvi Loškega bataljona

bili za premike, akcije in podobno. Vendar sta bili možnosti samo dve: ali pu-
stiti, da mladino mobilizira okupator in jo pošlje na fronto, ali pa jo vključiti v
OF in tako kljub trenutnim težavam krepiti gibanje in udarno silo. Treba je
bilo veliko političnega prepričevanja, da so pravilno razumeli tako odločitev,
ki je pogosto zahtevala tudi žrtve, ki bi sicer padle v borbi proti zaveznikom.
Pri vsem tem lahko razumemo, kako so štabi potrebovali partizansko literaturo.

Po prihodu v tehniko je Miloš poslal Primoža k Cirili Jamnik-Saši, ki je bila
ves čas obstoja tehnike glavna Miloševa zveza z organizacijo OF in njenimi
funkcionarji.⁸⁰ Saša je bila že od leta 1941 najtesneje povezana z mladinsko or-
ganizacijo v Škofji Loki, kakor tudi njena sestra Marija-Jadranka, ki je bila
v tem času sekretarka SKOJ v Škofji Loki. Saša opisuje razmere v tehniki
takole: *Vhod v tehniko je bil za odlagališčem žaganja. Vhod je bil pokrit s po-
krovom, ki so ga zasuli z žaganjem. Bunker je bil zelo majhen, imel je le zrač-
nik. Slišalo se je izrazito šumenje vode in obratovanje žage. Miloš mi je nekoč
rekel, naj grem pred bunker in poslušam, ali se bo kaj slišalo, ko bo on ustrelil
s pištolo. Ničesar nisem slišala, to pa je bilo zagotovilo, da se tudi radio in tip-
kanje ne moreta slišati zunaj bunkerja. Miloš je spal ali v bunkerju ali pa na
žagi, če je ponoči bunker zapustil. V posebno razvedrilo so mu bili zajci, ki jih
je Primož gojil na žagi. Z njimi je delal poskuse tudi v hipnotiziranju. Konspi-
racija je bila zelo dobra. Tako tudi jaz nisem vedela, kdo je gradil tehniko niti
za nadaljnje zveze, ki se mene niso neposredno tikale. Miloš je bil zelo predrzen
in nekajkrat svo hodila po Loki, kjer sem mu bila za kamuflažo. Moja glavna
zveza za dostavo literature in materiala je bil Matevž Bogataj-Francelj, ki je
zaradi stalnega gibanja po terenu imel obilo možnosti za vzdrževanje zveze tako
v mestu kakor tudi po obeh dolinah (Matevž Bogataj je imel v Škofji Loki me-
sarijo in je po kmetih nakupoval meso — op. av.). Nadaljnja zveza je bil Lojze*

Cirila Jamnik (Gašperšič)-Saša, leta 1945

Hafner-Slavko, ki je večkrat nesel literaturo iz tehnike, ko sem bila odsotna. Literaturo je moral odnašati tudi pomočnik na žagi Florjan Koprivec, dalje je imel zvezo Pavle Gosar-Razin do svojega odhoda v ilegalo, verjetno pa je za tehniko vedel tudi Tine Kalan-Dolinski, prav gotovo pa še nekateri ilegalci. Za tehniko je seveda vedela Primoževa žena Lucija, ki je Milošu nosila hrano. Z Milošem sem imela zvezo skoro vsak dan. Kako so potekale zveze v dolino in z rajonskim komitejem ter pokrajinskim vodstvom, ne vem, kajti nisem imela vpogleda v pisma in njihovo vsebino. Miloš pa me je pošiljal tudi po drugih opravkih. Tako sem šla k trgovcu Ziherlu poprosit za določen prispevek, vendar so se zelo bali. Bila sem tudi pri trgovcu Deisingerju, ki je dal hrano, vendar ni vedel za koga. Miloš me je poslal tudi k fotografinji Stanki Blaznikovi, da razmnoži njegovo fotografijo, kar je tudi storila, je pa slutila, da gre za partizana. Meni je rekel, da rabi fotografije za legitimacijo (ni mi bilo moč ugotoviti, ali je Miloš imel ponarejeno legitimacijo ali ne. Po nekaterih podatkih v pismih bi se dalo sklepati, da jo je imel). Miloša sem v naslednjih mesecih peljala tudi h Kobalovim, enkrat v Gabrovo k Volčiču, po domače pri Endercu in enkrat v Gabrovo samo do Gabrovske luže. Po njegovem nalogu sem šla tudi na zvezo v Žabnico. Tudi potem, ko je zapustil Primožovo žago, sem imela z njim še stike.⁸¹

Do junija 1943 je bila Saša zaposlena na občini Škofja Loka, ki je bila na starem glavarstvu na Glavnem trgu. Nekako sredi junija jo je poklical k sebi župan Nemeč Kolar in jo kritiziral, da se nikjer ne uveljavlja in ne pozdravlja s »Heil Hitler«. Zato so jo poslali preko urada za delo v tovarno LGW v Kranju (bivša Jugočeška), nato pa na gradbišče Švabske vasi (poleg sedanjega vodovodnega stolpa), kjer je bila administratorica do aretacije 8. februarja 1944.

Anica Cicej-Marjanca se je zdravila pri Ivanki Žigon nekako 14 dni, nato pa se je preselila k Mariji Kobal, kamor jo je poslal Gorazd, in tam nadaljevala okrevanje v ilegali nekako do konca junija 1943. Med tem je bila tudi pri dr. Viktorju Kocjančiču, ki je ugotovil, da ima vnetje živcev v glavi, slabo srce in težave s slepičem. To je sporočila Milošu, ki nato v pismu Matiji sporoča, da je zanjo preskrbljeno, ker na onem mestu, kjer je, ne more dolgo ostati (misli na prehod od Žigonovih h Kobalovim).

Marjančin mož je bil že od leta 1941 v koncentracijskem taborišču Dachau, od Kobalovih so mu pošiljali tudi pakete (odrezke še danes hrani Marija Kobal). Njen mož Nande je bil kasneje premeščen iz Dachaua v delovno taborišče na Jesenicah, od koder je decembra 1943 pobegnil, bil poslan v partijsko šolo v Cerkno in bil ob napadu 27. januarja 1944 na to šolo ujet, prepeljan v Ljubljano in nato v Škofjo Loko, kjer je bil 9. februarja 1944 med talci za Kamnitnikom ustreljen. Med zdravljenjem v Škofji Loki je Marjanca vzdrževala zveza z domačimi, ki so bili v Ljubljani, in z inštruktorjem CK KPS Jožetom Slugo-Lenartom,⁸² ki je bil član pokrajinskega komiteja za Gorenjsko in Koroško in je bil v Poljanski dolini. Marjanca je ves čas čakala na navodilo, kam bo šla in kakšne posle bo prevzela. Dne 1. maja 1943 piše Marjanca Lenartu: *da se počuti že bolje in bi želela začeti z delom in se vrniti gor, ker tako gotovo ne dobim legitimacije, brez nje pa veš, kako je. Če pa bi slučajno lahko skomandirali legitimacijo, Anjuta ima mojo sliko . . .* (Anjuta je drugo ilegarno ime za Minko Mezek iz Srednje vasi, preko katere je tekla zveza s PK.)⁸³ Pismu prilaga pesem, ki jo je sestavila med boleznijo. Žal je nekaj besed poškodovanih, vendar je mogoče sklepati kakšen je njihov pomen. Celotna pesem se glasi:

Narod se prebuja

... odšel bo odtod, ta prokleti rod
.... To svetovni bo vihar.
Narod naš spoznal je pravo pot,
Ti ne vrneš se nikoli in nikdar.

.... ga fašistična kdo te ni proklel,
roparjev, morilcev in tatov
kdo tebi smrti ni želel
... kako tebi je počel

Ti na svetu si prelil krvi,
krvoses, nasilnik in tiran,
sedaj, ko sveti nam svobode dan,
hočeš biti še krvi pijan.

Kdo jih šteje, koliko jih je,
kaj skusil groze je ubogi svet,
zato doni sedaj od mej do mej,
fašistični rod bodi proklet, proklet.

Mi vedeli smo za vaš stari greh,
v okovih stiskali ste nam pesti,
a..... žarel je v suženjskih očeh,
a v srcu divjala nam je bolešt.

Kmalu konec bo trpljenja,
bolesti smrti mož im žen otrok,
nasilnih smrti in muk,
ki pravil bo o njih še pozni vnuk.

Kjer prej vladala je muka, smrt,
tam fašizem v prah bo strt,
in dvignil se ne bo nikdar,
proletariat postal bo gospodar.

(Ni se dalo še ugotoviti, ali je bila pesem kje objavljena.)

Čeprav je pesem preprosta in nedodelana, izraža avtoričino razpoloženje in je izliv preprostega neštudiraneega človeka.

V pismu 11. maja 1943 sporoča Marjanca Lenartu kaj slabe vesti o njegovih bližnjih, ki so bili izseljeni, o bolezni njenega očeta (ki je kmalu nato umrl) ter ga prosi, naj pošlje dva izvoda brošure »Kaj je in kaj hoče OF?«. Marjanca je proti koncu junija odpotovala od Kobalovih v Davčo, kjer je prevzela vodstvo novo ustanovljene tehnike Selške (o tem več kasneje). Kako je Miloš skrbel za konspiracijo Primoževe žage, kaže tudi to, da Marjanca ni vedela, kje je bil tedaj Miloš.

Ko je Miloš 14. aprila 1943 prišel v tehniko, se je z vso energijo vrgel na delo. V poročilu, ki ga je pisal potem, ko je tehniko zapustil, pravi, da je bila tehnika ustanovljena 20. aprila 1943, z delom pa je pričela 27. aprila, ko je bilo to tehnično možno.⁸⁴ Začetek dela pade ravno pred praznovanje 1. maja, ki je bilo priložnost za manifestacijo OF. Pred 25. aprilom je dobil Miloš poleg tega od tovariša Dona koncept za prvomajski proglas (tekst je verjetno napisal Oskar Savli-Jakob), ki ga je izdelal v 2000 izvodih v polovičnem formatu, tipkano na obe strani. Propagandnih lističev z gesli pa je izdelal 3000 izvodov na formatu 1/6 lista. Iz pisma, ki ga je poslal PK KPS (Matiji) dne 26. aprila, je razvidno, da je 1000 izvodov proglasa poslal na OK Kranj, ostalo pa:⁸⁵

v loški rajon 35 0/0;

v medvoški rajon 25 0/0 (Radovanu) — Avgust Barle-Radovan, kasneje Ambrož, sekretar rajonskega komiteja Medvode, kasneje sekretar okrožnega komiteja Šk. Loka;

Koscu 20 0/0 (Janez Kalan-Kosec, sekretar rajona Smednik).

Poleg tega je poslal 10 0/0 v Kamnik in v Pajotovo in Vojtehovo četo po 5 0/0.

V istem pismu beremo: *Radio aparata še nimam, zato ne morem izdelovati radio poročil. Veze odlično delujejo in material dobivam v redu. Ni treba ničesar pošiljati. Prostor je zelo zakonspiriran in bo tudi ostal. Ne potrebujem nikake*

pomoči, ker je prostor izredno majhen, tukaj pa bi mi koristil samo Gorazd, ki obvlada stenografijo. Pričel sem s prepisovanjem 3. poglavja VKP/b, ker sem 1. in 2. prepisoval (tretjič) že gori (v pokrajinski tehniki, op. av.). Imam šapirograf, ki pa lahko izdelata na eni matrici le okrog 30 izvodov. Sedaj razmnožujem Partizanske pesmi za klavir. Ko bom gotov, bom en izvod poslal tebi, priporočam pa, da bi jih morda ponatisnili na oni strani (v Dolomitih ali Ljubljani — op. av.), kjer imajo opalograf.

Miloš je že dolgo želel, da bi napisal partizansko pesmarico za klavir. To je bilo zanj delo, kjer je bil doma, to je ustrezalo njegovemu poklicu in njegovemu talentu. Pesmarico je očitno pripravljaval že v pokrajinski tehniki. Ko je prišel na Primoževo žago in tehnika še ni bila gotova, je ta čas izkoristil za dokončanje pesmarice in tako je tehnično delo lahko zaključil že 29. aprila. Izdelal je 30 izvodov (kar je enkrat prenesel šapirograf — op. av.) na 16 straneh polovičnega formata, tipkano na obe strani, ter jih poslal Jernaču. Med pesmimi so tudi čisto njegove, ali jih je uglasbil ali pa jim celo napisal besedilo. Miloš je kasneje nekatere izvode pošiljal še na razne strani, vendar mi ni uspelo odkriti nobenega originala. Pred odhodom na Dolenjsko leta 1944 je poslal zadnji izvod materi v Ljubljano, vendar usoda tudi tega ni znana. Z izdajo pesmarice se je njegova velika notranja potreba po glasbi in želja, da bi na tem področju s svojimi sposobnostmi prispeval k NOB, delno uresničila na Primoževi žagi, še bolj pa kasneje v tehniki Selški.

Prvomajski proglas in trosilni listki so morali na teren pred 1. majem, zato je izdelani material Miloš poslal že 27. aprila, saj ga med prazniki tudi ne bi bilo mogoče odnesti.

Lojze Hafner-Slavko pripoveduje o dogodkih v teh začetnih dneh dela tehnike: *Bunker na Primoževi žagi je bil gotov, preden sem prišel tja. Bil je zelo majhen, cca 2 × 2 metra, brez oken, z enim prezračevalcem, poleti je bilo v njem zelo vroče. Na Primoževo žago sem hodil ves čas njenega delovanja. Dostop smo imeli Primož, Cirila (Saša) in jaz. Kadar sem prišel, se je Primož delal, kakor da me ne vidi. Miloš je z menoj malo govoril, ker je bil zelo redkobeseden. Za 1. maj je Miloš naredil precej materiala. Ker Saše tiste dni ni bilo, material pa je bilo treba odnesti, sem 29. aprila dva velika paketa z materialom nesel sam, vsakega v eni roki, naravnost mimo glavne cerkve in po Nunski ulici proti svoji pisarni. Ko grem po Nunski ulici, zaslišim za seboj korake in nato nekdo reče: »Guten Tag, Herr Hafner!« Bil je gestapovec Kinkelin, ki me je poznal iz pisarne elektro podjetja, kamor je večkrat prišel. Kinkelin je videl, da težko nesem in me vprašal, če lahko pomaga, pa sem seveda rekel: Hvala. Šla sva skupaj vse do moje pisarne, on je šel nato proti Stari Loki. Lahko si mislite, kakšne trenutke sem preživeljal. Iz pisarne sem nato literaturo poslal naprej.⁸⁶ V podjetju elektrarne je bil takrat zaposlen tudi Franc Luskovec-Cveto, kasnejši sekretar občine III.*

Po 1. maju je Jernač sporočil Milošu, kako je potekala prvomajska proslava in manifestacija ter mu poslal osnutek pisma, ki naj ga pošlje na tri naslove v Škofji Loki. Očitno je šlo za pomembne osebe, ki so kolebale v sodelovanju z OF.⁸⁷ V pismu 3. maja Miloš Jernaču sporoča, da je naročeno uredil in se navdušuje nad njegovim predlogom. Veseli se dobrega uspeha prvomajske manifestacije, saj so bili litški in proglasi raztreseni po vsej Loki. Slišal je, da je pogorela kočna na Lubniku. Veseli ga, da mobilizacija dobro napreduje, bo pa še bolje, ko bodo ljudje dobili literaturo. Jernaču sporoča, da pretipkava VKP (b) v 7 izvodih in končuje tretje poglavje. Za četrtega bo potreboval več časa, ker ima nad 50

Ne vidim varje, ki na svobodu vstopi
Tumirja mar ne župi, ki marašica?
Je oblika se, in spona tuga prajna
Tratitajca se naših svetih polatca.

V spomin na leto 1943,
leto naših osvoboditve.

hibo

2. 5. 1943.

Posvetilo v spominski knjigi Valentine Kobal z dne 2. maja 1943, ob prihodu Miloša na Primožovo žago

strani. Ponovno opozarja, da ne rabi pomočnika, ker sedaj sam naredi toliko, kot prej trije. Miloš tudi sporoča, da bo še istega dne prišel k njemu Slavko glede radia.⁸⁸ Že vnaprej se veseli, da bo morda dobil roto-stroj, kakor mu je pisal Veljko. Jernača poziva, naj pošlje kritiko njegovih izdelkov, kajti želi, da bi bilo vse, kar naredi, čim boljše in čim lepše, po možnosti boljše od drugih tehnik.

VKP (b), ki jo je pretipkaval Miloš, je bila last Maksa Krmelja-Matije, ki jo je posodil za pretipkavanje; in bila je izdelana na tankem papirju malega formata.⁸⁹

Očitno je Slavko še isti dan prinesel radio, ker v Miloševem poročilu zasledimo, da je ta dan izdelal radijska poročila na dveh celih straneh.

Od 1. do 6. maja je bil Miloš dvakrat pri Kobalovih. V spominsko knjigo Valentine Kobal⁹⁰ je 2. maja narisal z rdečo barvo obrise človeka, ki trga verige, in napisal:

*Ne vidiš zarje, ki na vzhodu vstaja?
Šumenja mar ne čuješ, ki narašča?
Že dviga se, že spono trga raja,
tlačiteljev se naših strah pollašča.*

*V spomin na leto 1943.,
leto naše osvoboditve.*

2. V. 1943

Miloš

V spominsko knjigo Mare Kobal mlajše pa je narisal Triglav z vzhajajočim soncem in zastavo s peterokrako zvezdo ter pripisal:

*Največ sveta otrokom sliši Slave!
Tja bomo našli pot, kjer nje sinovi
si prosto voljo vero in postave!*

*V spomin na mračne zimske dni
v pričakovanju splošne pomladi.*

5. V. 1943.

Miloš

Dne 3. maja je Miloš izdelal radijska poročila v 400 izvodih na dveh straneh, 6. maja pa razmnožil Slovenski poročevalec — gorenjsko izdajo št. 50 v 750 izvodih na 4 straneh. Dne 6. maja je Miloš tudi prejel Matijevo pismo, v katerem očitno piše, da ni bil zadovoljen z obliko prvomajskega proglosa. Matija je tudi želel, da bi Miloš dobil pomočnika, ni pa razvidno, ali bi šlo za dodatno pomoč, ki naj bi Miloša v bodoče zamenjala, ali pa so bili še kakšni drugi razlogi. Vsega ni mogoče razbrati iz Miloševega pisma Matiji z dne 8. maja 1943,⁹¹ v katerem med drugim piše: *Prejel sem koncept Slov. poročevalca, ki sem ga razmnožil ter razposlal, kot je bilo naročeno* (koncept za Poročevalca je Miloš prejel od Oskarja Šavlija-Jakoba, ki je v PK odgovarjal za propagando in literaturo — op. av.). *Radijska poročila bom izdeloval v 600 izvodih, kot mi pišeš. Glede števila izvodov, ki naj jih izdelam za Poročevalca in mladinski list (Mladino), pa imam različna navodila od tebe, Dona in Veljka. Vendar bom zaenkrat delal, kakor si naročil. Kar se tiče pomočnika, Te pa prosim, da ostane tako, kot je sedaj. Prvič*

ga prav nič ne potrebujem, ker isto delo lahko opravljam sam, drugič pa je sedaj tako urejeno, da bi nastale težkoče, če bi prišel še kdo. Prostor sam je zelo majhen, tako da je ravno dovolj prostora zame. Ko sem namreč prišel sem, še ni bilo gotovo in smo napravili tako, da bo dovolj veliko za enega, ker je bilo rečeno, da bom sam tu. Tudi donajanje hrane in vse drugo je sedaj zelo konspirativno, kar bi se potem otežkočilo. Treba je pomisliti, da hrano dobivam od zunaj in je treba zelo paziti. Tudi ilegalec, ki imam z njim zveze, je tega mnenja, namreč, da je bolje, da ostane pri starem. Veze odlično delujejo in tudi konspiracija je na višku. Če ostane vse tako, si lahko prepričan, da bo vsako naročilo točno in brezhibno izvršeno. Da pa bi tu izvežbal novinca, je čisto nepotrebno, ker za to delo ni potreba znati drugega, kot nekoliko slovenščine, prav malo risanja in imeti nekoliko smisla za estetiko. Če imaš to, se ti ni treba ničesar več učiti, kdor pa tega nima, ga tudi jaz ne morem ničesar naučiti. Kar je treba vedeti o ciklostilu, si upam napisati v enem samem pismu. Vse drugo je samo vaja. Jasno je, da bodo prvi izdelki slabši, to bi bili pa tudi, če bi delal pri meni. Ko sem jaz prišel v tehniko, ni nobeden od nas imel pojma v tiskanju, pa smo se tudi sami naučili na podlagi Bodinovega navodila, ki ga nam je poslal.

Še en vzrok je, da bi hotel ostati sam. Prostor, v katerem se nahajam, je namreč tako majhen, da zrak v njem ni ravno prvovrsten. Drugače je bilo zaradi konspiracije nemogoče napraviti, ker bi se vse slišalo ven. V tem prostoru prebijem skoro 24 ur, le kake pol ure dnevno lahko grem v drugi, večji prostor. Svežega zraka pa sploh ne občutim. Lahko si misliš, da bi se zrak v prostoru neprimerno poslabšal, če bi v njem živela dva. Meni je mnogo do tega, da si ohranim zdrava pljuča, ker to pač zahteva moj poklic (. . . .). Note sem Ti že poslal in upam, da si jih prejel. Kar se tiče razmnoževanja, pa to ne bi šlo na ciklostil, ker se to na matrice ne da napraviti. Šlo bi edino na opalograf, ki ga imajo mogoče na oni strani (v Ljubljani — op. av.). Najraje bi pa pač to delal sam, ker mora delati nekdo, ki se na note razume, ker drugače je nemogoče. Vse tiskovne napake se bi namreč slišale. Seveda bi bilo na opalografu izdelano mnogo lepše, kot je sedaj. . .

Dalje Miloš sporoča, da je tretje poglavje VKP (b) že poslal Jernaču, sedaj pa prepisuje četrto poglavje, nato pa bo začel zopet od začetka. Radijska poročila povzema iz Slobodne Jugoslavije, Londona in Moskve. Materiala ima dovolj. Drugače vlada tu popoln red, o čemer se je prepričal tudi Bodin, kakor mi je pisal. Sicer ni mogel k meni, ker je to zelo težko.

Miloš Zihlerl je očitno imel slabe izkušnje z odnosi med ljudmi, če jih je več moralo bivati stalno skupaj v majhnem prostoru. Raje je napel vse sile in nemoteno delal, kakor pa da bi moči trošil s premagovanjem živčnosti, ki vedno nastopi, če morajo ljudje predolgo živeti skupaj v stalni živčni napetosti. Tudi glede konspiracije se je zanesel le na sebe. Nadaljnji dogodki so v celoti potrdili pravilnost njegovega stališča.

Preskočimo nekoliko na drugo območje in za trenutek zapustimo Primoževo žago. Direktiva Lojzeta Kebeta-Štefana in CK KPS o potrebi organiziranja rajonskih tehnik iz leta 1942 je sprožila pobudo za tako dejavnost tudi na drugih območjih okrožja in vse Gorenjske. Pokrajinski tehnik Adolf Arigler-Bodin je tekal od enega sekretarja do drugega in jih spodbujal naj organizirajo nove tehnike. Tako vidimo iz njegovega dnevnika, da je bil 6. aprila 1943 pri rajonskem sekretarju KPS za Selško dolino dr. Janezu Kmetu-Mirku, ki je bil takrat v Luši nad Lenartom, da bi ukrenila vse, da s skupnimi napori ustanovijo tudi za selški rajon novo tehniko.

Dr. Janez Kmet-Mirko⁹² je bil rojen 9. 5. 1916 v Colu na Primorskem, fakulteto, ki jo je končal po vojni, je obiskoval v Zagrebu, kjer je bil že leta 1938 sprejet v KP. Pred vojno je živel v Ribnici, ker pa so bili starši učitelji, so se stalno selili. Janez Kmet-Mirko je organiziral komunistično partijo v Ribnici, julija 1941 pa prvo partizansko četo nad Ribnico. Četa je bila oktobra 1941 na Travnih gori razbita, borci so zimo preživljali v okolici Ribnice in Ljubljane, Mirko pa je šel v Ljubljano. Mirko pravi: *Marca 1942 je bil Lojze Kebe nad Borovnico, ki je bila izven bloka in ker je potreboval zdravnika, sem v železničarski uniformi šel čez blok in se srečal z njim. S Kebetom in kurirjem sva odšla čez mejo proti Valterskemu vrhu, kjer sva pri kmetu Koširju od kurirja izvedela, da je padel Stane Žagar. Kebe me je oddal Matiji v Poljanski dolini, od tam pa sem šel v čete, najprej v Loško četo, ki se je takrat zbirala po razbitju pozimi 1941. Nekaj časa sem bil tudi v Poljanski četi in nato v Selški četi, kjer sem bil sanitetni referent. Udeležil sem se bojev na Jelovici poleti 1942 in septembra, ko je padel Jože Gregorčič, komandant I. grupe odredov. Ko smo hoteli pokopati Gregorčiča, Rajštera in druge, smo še sami padli v zasedo. Ko je prišel na Gorenjsko dr. Edvard Pohar-Edo, sem tako dobil nekako nadomestilo in tako me je konec septembra Lojze Kebe poslal na delo na teren v selški rajon, ko je padel Jože Golob iz Praprotnega. Ravno ko sem bil v okolici Lenarta, so me nujno klicali na Jamnik, ker je bil Kebe ranjen. Hitel sem preko Dražgoš, vendar sem tam zvedel, da je Kebe ranam že podlegel.*

Za delo v Selški dolini me je Kebe povezal s Stanetom Kersnikom-Jelovčanom, ki mi je pokazal zanesljive ljudi in kmetije. Ves čas dela sem bil povezan neposredno s Krmeljem, kateremu sem tudi pošiljal poročila. Bil sem sekretar rajonskega komiteja za Selško dolino, vse do svojega odhoda na Koroško, kamor me je povabil Matija Verdnik-Tomaž. Na Koroško pa me je vleklo tudi srce, kajti moja mati je bila Korošica.

Bodin je od Janeza Kmeta-Mirka odšel v Poljansko dolino v Pokrajinsko tehniko, ki se je takrat selila v bližino Poljan, od tam pa skupaj z Nikom Kavčičem-Gorazdom proti Škofji Loki. Od 11. do 15. maja 1943 sta bila Bodin in Gorazd pri rajonskem sekretarju Jernaču v bunkerju »Bukovje«. Iz Bodinovega pisma pokrajinskemu sekretarju KPS za Gorenjsko z dne 5. maja 1943⁹³ izvemo, da je prvotni načrt, da bi Gorazd najprej postavil novo tehniko pri Mirku, opustil, ker ni bilo mogoče hitro dobiti zveze z njim, istočasno pa je dobil informacije od Jožeta Kavčiča-Jernača, da je pri Benu Andervaldu-Benku v Kokri vse pripravljeno za tehniko. V pismu pravi, da bosta naslednje dni preko Pavleta Kavčiča-Mihe, ki je bil takrat na okrožju Kranj, dobila zvezo z Benkom, meni pa tudi, da je v kranjskem okrožju tehnika mnogo važnejša kot pri Mirku, zato sta se odločila, da Gorazd potuje v Kokro v novo tehniko.

Sekretariatu Bodin tudi sporoča, da je od Jernača in iz Miloševih pisem dobil vpogled v delo tehnike na Primoževi žagi. Bodin piše, da je Miloš po radijskih poročilih sodeč, izredno vesten in natančen. Radovanu (Avgustu Bartletu), sekretarju rajona Medvode, je tudi pisal, naj Milošu pošlje rotacijski stroj, ker je valjček pri cyklostilu zelo slab in ni nadomestila. Tudi Bodin je naročil Jernaču, naj Miloš dobi zanesljivega in primernega sodelavca, ki naj bi ga čimprej vzgojil v sposobnega tehnika. Bodin zatrjuje, da bo Jernač že sedaj iskal drug prostor, kamor se bo tehnika takoj selila, če bi bil sedanji prostor preveč kompromitiran. Edino skrb glede sedanje tehnike je konspiracija. Bodin piše, naj bo naslov za tehniko III. (Primoževa žaga — op. av.) Jernač III, da se ne

bo po raznih četah preveč govorilo. Sporoča tudi, da okrožnice PK KPS glede mobilizacije Jernač še ni dobil, *čeprav je šla iz tehnike I. eno vezo pred menoj...* Na tem pismu se je Bodin podpisal z imenom Boštjan, ki ga je redko uporabljal.

Tehnika na Primoževi žagi je torej imela nekaj oznak. Bodin govori o tehniki III. (rajon Škofja Loka je imel oznako III. — op. av.) preko Jernač III. Gorazd v svojem pismu 4. aprila uporablja »podjetje pri Tomažu«. Bodin označuje pokrajinsko tehniko v Poljanski dolini s tehniko I. (Poljanski rajon je imel oznako I. in pokrajinska tehnika je kasneje vse bolj delala le za to dolino). Miloš Zihlerl pa je vsa svoja poročila označeval z OK tehnika Škofja Loka. To bi pomenilo okrožno tehniko, čeprav okrožni sekretar ni bil поблиžje seznanjen z njenim delom.⁹⁴ Tehnika na Primoževi žagi pa je dalj časa resnično pokrivala veliko večji in širši teren, kot je bil rajon Škofje Loke in se je zato z vso pravico imenovala okrožna tehnika.

Iz Bodinovega pisma pokrajinskemu komiteju z dne 9. maja 1943⁹⁵ zvemo, da bosta z Gorazdom odpotovala od Jernača 11. maja. Sporoča tudi načine za vzdrževanje zveze iz Kokre, ki jih bosta uporabljala, in svoje načrte glede nadaljnjih tehnik (Jesenice). Nevarnosti polno pot, ki sta jo Bodin in Gorazd prehodila od Jernača do Kokre, opisuje Emil Cesar v svojem prispevku Partizanske tehnike na Gorenjskem v letu 1943« (Loški razgledi 9, 1962).

Dne 9. maja 1943 je Miloš izdelal razglas o likvidaciji Jožeta Mateka, ki je bil obsojen 8. aprila 1943. Razglas je izdelal v 300 enostranskih izvodih in jih razposlal samo za loški rajon.⁹⁶ Isti dan je izdelal radijska poročila v 600 dvostranskih izvodih, 14. maja je zopet izdelal enako število radijskih poročil. V pismu Oskarju Šavliju-Jakobu 10. maja 1943 sprašuje Miloš,⁹⁷ kako naj sestavlja radijska poročila ob naročilu Dona (Edo Bregar — op. av.), da naj sporoča samo poročila radia Svobodna Jugoslavija. Miloš v pismu meni, da so ta preskopa in neredna in jih zato mora kombinirati z vestmi iz Moskve in Londona, zlasti ko gre za druga bojišča v svetu. Dne 15. maja je Miloš izdelal 3000 propagandnih lističev »Vse za...« v velikosti 1/6 strani, kot odgovor na listke, ki so jih razširjali Nemci.⁹⁸

Sredi maja je Miloš prejel iz Ljubljane pismo matere Ane, sestre Vande in očeta Joška,⁹⁹ datirano 13. maja 1943. V pismu mati Ana izraža svojo skrb, ker se na številnih pismih Miloš podpisuje s polnim imenom, in ima to za zelo neprevidno. Nato piše: *Bogdan (Boris Zihlerl — op. av.) je pisal iz novega skrivališča (Dolomiti — op. av.). Glede našega dragega Bore (Branko Zihlerl — op. av.) ne more dognati nič pozitivnega. Upam, da usoda ne bo tako kruta, da bi ga iztrgala iz naše srede, misel na to mi je naravnost neznosna, čeprav sem bila pripravljena na vse žrtve, ko sem Vas pustila od sebe. Prosim Te, sporoči mi čimprej, če si na svojem potovanju po D. (Dolomitih — op. av.) slišal kdaj in kje se je nahajal po avgustovski katastrofi in kdo Ti je približno govoril o njem takrat. Bogdan je mnenja, da se je morda kam umaknil. V zadnjem času je veliko povpraševanje po Tvojih pesmicah (misli na pesmi, ki jih je Miloš napisal in uglasbil pred vojno — op. av.).*

Dne 17. maja je Miloš izdelal radijska poročila (za aktiviste) v 30 enostranskih izvodih, 19. maja letak nemškimi vojakom v 100 izvodih, ki jih je poslal Jernaču; 21. maja zopet radijska poročila v 600 dvostranskih izvodih; 22. maja Navodila za organizacijo OF med vojaki (nemško) v 10 izvodih in poslal Jernaču; 24. maja radijska poročila (za aktiviste) v 30 izvodih na eni strani; 25. maja pa

hitro pristavi: *verjetno se je kam umaknil in bomo v kratkem prejeli od njega kakšno vest*. Miloš v pismu tudi predlaga, naj mu ničesar ne pošiljajo iz Ljubljane, ker: *tu ne pogrešam ničesar, jesti imam dovolj, včasih pade tudi kak priboljšek*. Zaenkrat ne pogrešam drugega kot zraka in sonca, kar pa ne morete poslati. Naroča, naj njegove pesmi v Ljubljani kar spravljajo v promet, izkupeček pa naj gre v dobrodelne namene.¹⁰⁴

Miloš je imel v tehniki dober radijski aparat in poslušanje postaj in glasbe iz vsega sveta je bilo pravo nasprotje utesnjenemu prostoru, v katerem je živel. Še posebno rad je poslušal orkerster radia Ljubljane, ki ga je v tem času vodil Bojan Adamič in v katerem je prej igral Miloš (to je bil radio Ljubljana pod okupacijo, Bojan Adamič pa je odšel v partizane takoj po kapitulaciji Italije — op. av.). V zgoraj navedenem pismu piše: *Sporoči naj* (misli na Adamiča — op. av.), *kdaj bo igral kaj posebnega. Naj igra z zavestjo, da ga poslušam. Recite mu tudi, če že vtihotapi angleško, naj še kakšno rusko. Zadnjič mi je bilo prav všeč, ko je igral slovensko*.

V svoj svet glasbe je Miloš odhajal, ko je poslušal New York in oddaje, v katerih so sodelovali sami znani mojstri kot Mac Donaldova, Crosby, (You are my Juneline), Mills Brothers, Judy Garland in drugi.

Dne 7. junija 1943 je Miloš prejel od Oskarja Šavlija-Jakoba pismo in novega Poročevalca, z nalogo, da ga razmnoži v 1000 izvodih. Zraven ga Jakob sprašuje, kaj dela in naj poroča.¹⁰⁵

Če spremljamo vse dosedanje Miloševo delo, ki je bil v tehniki sam in je imel le cyklostil, torej je moral ob številnih izvodih za isti tekst večkrat tipkati matrice, lahko rečemo, da je pokrajinski komite naravnost »bombardiral«¹⁰⁶ tehniko z nalogami, ki so presegale moči in razumnost, in zato ni čudno, če je Miloš zelo vljudno in disciplinirano reagiral. V pismu Matiji 7. junija¹⁰⁶ piše, kakšno nalogo mu je poslal Jakob, nato pa: *Ne vem, ali se šali ali misli resno. Saj vendar poročam redno vsak teden tovarišu Donu, kaj sem napravil, koliko in kam pošiljam. Tako mi je on naročil. Poleg tega pa nikakor ne lenarim, saj sem napravil v enem mesecu več, kot smo prej napravili štirje v istem času. Kar se pa tiče njegovih naročil, sem pa mnenja, da je zato več tehnik, da se delo razdeli in ne odhajajo iz ene tako ogromni zavoji, kot sedaj od mene. Saj je nemogoče, da bi na ta način ostala stvar konspirativna (.). Na konspiracijo moramo bolj paziti, ne pa delati, kot bi bila tu javna tiskarna, kjer se tiska Jutro. Poleg tega pa vsaka matrica prenese le gotovo število odtisov, posebno če delam na cyklostil. Donu je mnogo lažje, ker ima rotacijski stroj . . . Sicer je Bodin pisal, da ta stroj dobim jaz, vendar je zašel tja. (Miloš ves čas dela v tehniki ni dobil rotacijskega stroja — op. av.). Reci, prosim, tov. Jakobu, naj se malo ozira na vse te stvari. Istega dne poroča Miloš tudi Donu^{106a} o svojem delu in tudi njemu se pritožuje: *To pa ne sme več iti dalje, saj nas bodo na ta način kmalu izvohali, če bomo pošiljali toliko literature iz enega mesta. Ne vem, zakaj so druge tehnike? Poleg tega pa tov. Jakob najbrže ne ve, da ni vseeno delati na cyklostil ali pa na rotacijski stroj, kjer malo zavrtiš, pa je gotovo. Tudi matrice ne izdrži toliko, posebno še, ker delam samo s tekočo barvo. Na vsak način bo treba delo razdeliti*.*

V Jakobovem pismu z dne 7. junija je dobil Miloš tudi nov ključ za razdelitev, pri katerem je bil izpuščen Kamnik, kar je Miloš razumel tako, da v Kamniku že dela nova tehnika. Po novem ključu je razposlal list Slovenski poročevalec — gorenjsko izdajo šte. 51, ki ga je razmnožil že 8. junija v 1000

izvodih na štirih straneh. Količino literature za Kranj po dogovoru s Pavletom Kavčičem-Miho je Miloš pošiljal po naslednjem ključu:

Miha 5 0/0, Sloven 35 0/0, Benko 30 0/0, Johan 20 0/0, Milan 10 0/0.

Koncept pa je poslal tudi v Kamnik.

V pismu Miloš meni, da bo ta ključ tako treba spremeniti, ker bo začel v kratkem delati Gorazd (misli na novo tehniko v Kokri — op. av.).

Prve dni junija se je poleg drugega Miloš posvetil sestavljanju druge številke Mladine, ki jo je želel izdati po Veljkovi želji še pred Binkoštni. Uvodni članek »Slovenska mladina si je že izbrala svojo pot« je napisal sam, ker ni imel nobene pri roki, kakor piše sam. Ostali prispevki v drugi številki so še: Moj doživljaj (Ljubomir — član ZKM), Padlemu tovarišu — tovarišu Jaku (Triglavski), Mladina piše: Pozdrav od vaše tovarišice Miroljube in Pismo partizana — partizan Ivan.

Druga številka obsega prav tako štiri strani. Ta številka nosi datum 15. junij — letnik I. ¹⁰⁷

Dne 7. junija je Miloš poslal osnutek 2. številke Mladine Matiji, da ga da Jakobu v pregled. Izrazil je tudi Veljkovo željo, da bi številka izšla še pred Binkoštni. Istočasno ga prosi, naj sporoči Jakobu, da bo dopise, ki jih je za Mladino prejel od njega, objavil v prihodnji številki, ki naj bi izšla že čez 14 dni. Dne 14. junija, torej čez teden dni, Miloš ponovno urgira pri Matiji¹⁰⁸ odgovor glede osnutka Mladine, da bi lahko začel razmnoževati. Pošilja mu tudi preostale izvode 2., 5. in 7. poglavja VKP (b).

Dne 10. junija je Miloš izdelal zopet radijska poročila v 600 dvostranskih izvodih, 11. junija pa 2000 propagandnih listkov v manjšem formatu, ki jih je naročila mladinska organizacija in so bili raztreseni na binkoštno nedeljo v Crngrobu, kjer je bila neka OF nasprotna manifestacija; 14. junija je zopet izdelal radijska poročila za aktiviste — poslal Jernaču v 30 enostranskih izvodih; 16. junija Naloge NO odborov v 60 izvodih ter Temeljne točke programa OF v 100 polstranskih izvodih; 17. junija pa zopet radijska poročila v 400 dvostranskih izvodih.

Jakobova navodila v pismu Milošu z dne 7. junija pa so obsegala dve pomembni novosti. Za vsebino Mladine je moral do tedaj Miloš dobivati Jakobovo soglasje, kateremu je pošiljal koncepte. Z navedenim pismom pa je bila ta »pristojnost« prenesena na pokrajinsko poverjenišvo ZKM (ZSM). Miloš to spremembo v pismu Matiji z dne 14. junija zelo pozdravlja, ker bo tako delo šlo hitreje od rok. Druga sprememba pa se nanaša na način izdelave in razdeljevanja Mladine. Šlo je namreč za to, da naj bi Miloš razmnoževal Mladino v bodoče le za loški rajon, ostalim rajonom pa naj bi pošiljal le osnutke Mladine, razmnoževale pa naj bi jo nove tamkajšnje tehnike. Za ta način dela se je Miloš že dalj časa zavzemal. To vidimo že iz pisma Matiji 8. junija, ko pravi¹⁰⁹: *Vendar mislim, da bo boljše, če delamo vsak za svoje rajone, s katerimi imamo stalne zveze, ker bo stvar šla mnogo hitreje. Pošiljanje konceptov je enostavno, saj imam jaz sijajno zvezo (legalno) s PK-jem, ki hitro deluje. Poleg tega pa je silno težko odpremljati tako množino materiala, kot sem že zadnjič omenil. Vendar priporočam Donu, naj pri razpošiljanju koncepta drugim tehnikam zadrži enotno glavo in naslov, tak, kot ga je on (Miloš) izdelal že za prvo številko, ker je lepše, če je enotno. Za rajon Kranj pa bom moral vendarle razmnožiti Mladino, ker Gorazd še ne bo gotov s pripravami. V pismu Matiji z dne 14. junija pa Miloš sprašuje, kam naj pošilja koncepte za Mladino. Po njegovem bi pošiljal*

Donu, Gorazdu, Mirku in v Kamnik. Piše, da bi odslej torej razmnoževal za Loko, Medvode, Smlednik in Kranj, dokler tam ne bo tehnike.

Odgovor glede koncepta Mladine je Miloš prejel okrog 17. junija, torej je to trajalo nekako 12 dni, mnogo dalj, kot pa samo sestavljanje in tiskanje. Iz Miloševega poročila vidimo, da je drugo številko Mladine izdelal 18. junija v 300 izvodih na štirih straneh. Po številu izvodov vidimo, da je že začel veljati nov sistem, kajti razposlal jih je takole: 200 izvodov Loka, Medvode, Smlednik in 100 izvodov Kranj. Ostale tehnike naj bi dobile le osnutek in same razmnoževale.

Ta sprememba pa je bila očitno prehitra, kajti že naslednjo številko Mladine je Miloš zopet delal v večji nakladi, nekatera področja pa so tudi ostala brez Mladine. Iz Miloševega poročila dne 5. julija tov. Donu¹¹⁰ razberemo, da je Mladino izdelala kot druga nova tehnika v Kokri in jo razposlala v Kranj, na Koroško, Jesenice in v bataljone. V poročilu okrožne tehnike Kranj Bodinu z dne 7. oktobra 1943, ki ga je podpisal Petek (Beno Anderwald-Benko ali Petek — op. av.) zasledimo, da je ta tehnika razmnožila Mladino, številka 2, dne 3. julija v 508 izvodih na štirih straneh.

Dne 20. junija Miloš zopet piše svojim domačim v Ljubljano. Posebno ga veseli, da je Bogdan (Boris Zihelr) sporočil, da so brata Branka videli še po roški ofenzivi (očitno tudi Boris ni želel domačih prizadeti z resnico, ki mu je morala biti jasna — op. av.). Miloš v tem pismu izraža tudi upanje, da bodo sedaj tudi Angleži resno zagrabil in prešli od besed k dejanjem. Piše: *Vedno sem rekel, da bo po otvoritvi druge fronte v Evropi kmalu konec, ne zato, ker bi tako cenil sposobnost Angležev, nego zato, ker bodo oni druge fronte otvorili takrat, ko bo konec že itak blizu. Res je, da cenim in rad poslušam njihovo glasbo, prav tako pa tudi sovražim njihovo špekulanstvo.*

Zadnje čase, piše, nima več toliko dela, ker so ustanovili drugo podjetje (misli na tehniko v Kokri — op. av.). Urejuje Mladino, piše uvodne članke. Ne bi verjeli, kaj vse pišejo preprosti fantje in dekleta. Zelo zanimivo, vendar komaj čakam, da pridem zopet k mojemu staremu poklicu, katerega ne bi hotel za nobeno ceno pustiti.

Iz Ljubljane so ga spraševali, kaj je s tov. Binetom. Miloš odgovarja: *Če je to tisti, katerega mislim, moram sporočiti žalostno vest, da ni več živ. On je prišel novembra preko meje in sem bil takrat par dni skupaj z njim, potem pa je odšel dalje. Sredi aprila je bilo izdano podjetje, kjer je delal isto kot jaz, in so Nemci prišli tja. On jih ni čakal, temveč si je sam vzel življenje. Sijajen tovariš je bil (gre za Viktorja Jurkasa-Bineta, ki je padel ob napadu Nemcev dne 8. 4. 1943 v tehniki v Mišačah — op. av.).¹¹¹*

Do konca julija je bil Milošev formalni status rajonski tehnik. Konec julija pa je postal okrožni tehnik, kar pomeni, da ni odgovarjal samo za delo ene tehnike, temveč vseh tehnik v okrožju. To pa seveda ni bistveno spremenilo položaja, kajti v tem času je v okrožju Škofja Loka začela delati le še tehnika Selška.

Dne 21. junija je Miloš izdelal radijska poročila v 400 enostranskih izvodih, enako pa tudi 24. junija.

Dne 20. junija je Miloš prejel od Matije en izvod Mladine z dvojno številko 4-5 (centralna izdaja za Slovenijo) ter Pionirja, kakor se zdi neko jugoslovansko izdajo. Mladina je nosila oznako letnik I., datum izdaje: konec maja, ter obsegala tele članke: Mladinski teden — teden borbene enotnosti, Slovenska mladina svo-

jim materam, Z delom smo proslavili dan Rdeče armade, Pionirji, Internirana pionirka piše, Vlak je obstal, Posnemajmo jih, Kot žrtve ste padli v borbi za nas, Služimo svoji domovini. Dvojna številka je bila izdelana na treh listih, to je šestih straneh.

Miloš je takoj po prejemu zahteval od Veljka dokončni ključ za razdelitev izdelkov, napravil pa bo vse v nekaj dneh. Pionirja bo natisnil na 16 straneh: *ker sem izpustil to, kar se mi ne zdi primerno za Slovenijo.*¹¹²

Dne 22. junija sporoča Miloš Matiji, da mu pošilja nekaj poglavij VKP (b), radijska poročila pa bo delal dvakrat tedensko na pol lista: *Če Don ne more napraviti Mladine za obe dolini in bataljone, naj javi, da bo to naredil on, kar pomeni 200 do 250 izvodov. Očitno bo prihodnjo številko Mladine delal zopet za vse, razen za Kranj in Jesenice, za kar dela tov. Gorazd. V pismu Matiji čitamo še: Pišeš mi, da naj izvežbam nekega tovariša, ki bo potem ostal v tem prostoru, jaz pa bom šel k Mirku. Ne mislim se mogoče upirati temu, le prepričan sem, da na tak način ne bo funkcioniralo ne tu ne tam. Novi tovariš prav gotovo ne bo zmožel zadostiti zahtevam teh rajonov, ki so po mojem precej važni. Če ne morejo pri Mirku delati radio poročil, jih lahko tja pošiljam jaz, saj sem sedaj, ko dela že Gorazd, precej razbremenjen. Kar se pa tiče korigiranja listov, sem pa mnenja, da jih pošiljajo k meni, pa bom vse to opravil, saj veze delujejo hitro z onega konca.*

To Ti pišem zato, ker omenjaš, da ste tako ukrenili samo zato, ker se v mojem kraju ne da delati z dvema močema. Do sedaj se še nisem pritoževal, da ne zmorem dela, le težko je bilo odnašati toliko materiala naenkrat. Sedaj je pa to že v redu, posebno ker dela Gorazd. Vse delo, ki sem imel naročeno do sedaj, sem izvršil takoj in točno oddal. Sicer pa sem že sam mislil na pomočnika, ker si mi zadnjič pisal, da bom sam le začasno. Zato sem našel pomočnika, ki mi bo popolnoma odgovarjal v vsakem pogledu in lahko nastopi v kratkem. Če je potrebno, da izvežbam kakega novinca za kak drug kraj, ga lahko prej, saj to, kar mu lahko pokažem, bo znal v par dneh, če je sploh potrebno. Če bom imel pomočnika, bom še mnogo lažje izdelal prav vse, kar mi boste dali. Mislim pa, da je nujno potrebno, da ostanem tu, ker mnogo lažje delam, ker imam mir, dobro svetlobo in imam organizirane zveze in drugo. Kakor pravim, nemogoče je, da bi kdo drug to vodil v redu, Meni bi bilo končno vseeno, kje sem, saj delo je isto, vendar bi kakšna taka sprememba stvari le škodovala.

Prosim odgovori, kaj misliš o tem. Zastavil bom vse svoje sile, da bom zadovoljil vsem potrebam in željam. Če hočeš, da vzamem pomočnika, bo on v kratkem pri meni. Prepričan sem, da bo vse v redu funkcioniralo.

V PK KPS, ki ga je Matija poslal Bodinu dne 2. julija, med drugim tudi piše: *Tov. Prešeren pa bo postavljen v tehniko, ki jo bo postavil tov. Mirko. Prešeren bo korigiral Mladino in Ženski list, obnem pa tudi izdajal radio poročila. Na starem mestu ostane samo toliko moči, da bodo izdajali radio poročila.*¹¹³

Kakor bomo videli kasneje, so nepredvideni dogodki prehiteli navedene zamisli.

Vse do 24. junija je Miloš opravljal svoje delo v tehniki povsem nemoteno. Kakor lahko vidimo, so zveze odlično delovale, tehnika pa je bila po zaslugi Pavleta Gosarja-Razina in mladinske organizacije, ki je zbirala material, solidno preskrbovana z vsem potrebnim. Ta dan pa je prišlo prvič obvestilo, da

vohuni gestapa in belogardistov zasledujejo enega od najožjih sodelavcev tehnike.

Dne 20. junija 1943 je namreč VIII. (Loški) bataljon Gorenjskega odreda, ki je bil takrat v okolici Gabrovega, zajel gestapovskega in belogardističnega vohuna Cveta Trdina iz Škofje Loke, pekovskega vajenca, ki je bil zaposlen pri pekovskem mojstru Andreju Krošlju.¹¹⁴ Na zaslišanju, ki ga je opravil štab VIII. (Loškega) bataljona,¹¹⁵ je Trdina izjavil, da je imel nalogo, da najde partizansko taborišče, se partizanom navidezno priključi, nato pa pobegne in o tem poroča organizatorjem bele garde in gestapovcu Pfeiferju, Kinkelinu in Stasniju. Na zaslišanju se je takoj začel zapletati in nato je izdal, da ga je poslal vohunit Andrej Krošelj, izdal pa je tudi vso organizacijo bele garde, njene funkcionarje in organizatorje v Loki. Med drugim je izjavil: *Bil sem član »Hitlerjugend« in mladinske organizacije bele garde. Imel sem tudi nalogo, da v dolini zasledujem Primoža (žaga)... Primoža radi tega, ker ga sumijo, da ima zveze s partizani, veliko ve o njih, ter da daje našim ljudem literaturo. Krošelj, ki je eden glavnih organizatorjev, ima doma puško, pištole in bombe. Pri njem se sestajajo nemško-belogardistični simpatizerji, in sicer...*

Cveto Trdina je poskušal dvakrat pobegniti, vendar mu ni uspelo. Poročilo o zaslišanju je štab bataljona takoj poslal na pokrajinski komite KPS, na štab Gorenjskega odreda in na rajonski komite Škofja Loka.¹¹⁶

Iz teh poročil je bilo razvidno, da imajo gestapovci in organizatorji bele garde svoje tipalke okrog Primoža, kar bi lahko imelo za posledico njegovo aretacijo in preiskave.

Štab bataljona in rajonski komite sta takoj prešla v ofenzivo, opozorila Miloša, naj zapusti tehniko, in ukrenila vse, da bi preprečila izdajo. Primož pa je prenehal z vsakim prenašanjem literature in vzdrževanjem kakršnihkoli zvez.

Na osnovi odredbe štaba I. in II. grupe odredov z dne 12. julija 1942, ki opredeljuje izdajstvo in sodelovanje z okupatorjem,¹¹⁷ je bil Cveto Trdina najstrožje kaznovan. Štab VIII. bataljona pa je takoj sestavil javni letak z naslovom Odredba štaba loškega bataljona,¹¹⁸ s katerim je javnost obvestil o obsodbi in vzrokih. Rajonski komite KPS Škofja Loka pa je sestavil letak Smrt izdajalcem, na katerem je objavil seznam belogardističnih organizatorjev in gestapovskih agentov. Osnutka obeh dokumentov sta bila hitro poslana Milošu v tehniko na Primoževo žago, tam jih je 26. junija pretipkal in razmnožil v 200 izvodih; odredbo na polovičnem formatu, drugega pa na celi strani. Obe objavi so skojevci, mladinci in aktivisti OF raztrosili in nalepili po Škofji Loki in njeni okolici. Vsem v objavi navedenim belogardistom pa so jih poslali tudi po pošti domov, nekaterim z dodatkom, da bodo kaznovani s smrtjo, če bodo nadaljevali sedanje izdajalsko delo. To je potrdil tudi Andrej Krošelj na zaslišanju na javni razpravi dne 11. decembra 1945 na procesu proti njemu in njegovi ženi Angeli na Okrožnem sodišču v Ljubljani.¹¹⁹ Iz arhiva sodnega procesa proti Andreju Krošlju in Angeli pa je razvidno, da sodišče ni razpolagalo z dokumentom štaba VIII. bataljona o zaslišanju Cveta Trdine, niti ni zaslišalo komandanta in komisarja bataljona, ki še danes oba živita.

Ta akcija je povzročila velik preplah med belogardisti in nemškimi sodelavci, ki so se ustrašili dejstva, da OF pozna imena izdajalcev in organizatorjev izdaje. Bil pa je tudi vse bolj jasno, da so glavna opora gestapa belogardisti, ki so prevzemali umazane posle vohunjenja in izdajanja. Brez njih bi bili okupa-

torji brez moči. Ta ukrep štaba Loškega bataljona in rajonskega komiteja je verjetno zaustavil zasledovanje sodelavcev tehnike, vendar negotovost je bila tu, kajti nihče ni vedel, kdo vse še ve za Trdinovo nalogo in kdo je še vključen v zasledovanje. Ni bilo jasno, kaj pravzaprav okupator ve, in ali sluti za obstoj tehnike, kajti zaradi stalnih trosilnih akcij in zaplembe razne literature, ki so jo našli tudi ob raznih napadih na taborišča ali pri posameznikih, je moral sklepati, da je nekje blizu neka tehnika.

Tehnika (OK Škofja Loka) na Primoževi žagi pa je bila za OF izrednega pomena, saj je bila v centru okrožja in razen nje v tem času ni bilo druge v bližini. Pokrajinska tehnika v Poljanski dolini pa je bila daleč in zveze za prenos večjih količin materiala so bile otežene. Nekatere tehnike pa so bile šele v gradnji in niso delovale. Samo te okoliščine so lahko povzročile, da je Miloš kljub nevarnosti v dneh 28. in 29. junija še intenzivno delal in na hitrico z delom ponoči (kar je tako moral vedno delati) dokončal dvojno številko Mladine — centralna izdaja v 270 izvodih na 6 straneh in jo razposlal tudi za Poljansko in Selško dolino ter bataljone. Dne 28. junija je izdelal tudi še radijsko poročilo v 400 enostranskih izvodih, nato pa 29. junija še končal razmnoževanje Pionirja v 500 izvodih na 16 polovičnih straneh.¹²⁰

Dne 29. junija 1943 je Miloš, ob prisotnosti Lojzeta Hafnerja-Slavka in Cirile Jamnik-Saše, Primožovo žago zapustil, nakar so skupno odšli v Gabrovo. V dnevniku Lojzeta Hafnerja najdemo zabeleženo: 29. VI. 43. *Prešeren gre iz svojega stanovanja. Nesem nahrbtnik, pospravljam in Saša tudi. Slučaj Trdina Cvetko in posledice.*¹²¹

V tehniki pa je ostalo 500 izvodov Pionirja, ki jih zaradi teže ni bilo mogoče odnesti.

V Gabrovem se je v bunkerju »Bukovje« Miloš sestal z Jernačem in odločila sta, da se je najbolje začasno umakniti in počakati na razplet dogodkov.

Zopet zapustimo Miloša in spremljajmo nekaj časa usode nekaterih drugih, ki so se kasneje križale z njegovo potjo.

Leto 1943 je prineslo osvobodilni borbi, kakor tudi naprotniku nove oblike boja na Gorenjskem. Osvobodilna fronta se je silno razmahnila in razpredla svoje tipalke v vsako vas in med vse sloje prebivalstva. Spričo mednarodnih dogodkov in položaja na frontah se je krepilo prepričanje, da bo vojne kmalu konec. Partizanske enote so nudile mladim fantom možnost, da se izognejo nemški mobilizaciji, kar je neprestano krepilo vrste oboroženih enot. Vse bolj se je postavljalo tudi vprašanje, kakšna bo Jugoslavija po vojni in kakšno družbeno ureditev si bo ljudstvo izbralo. Ljudske množice so prirodno težile k naprednim spremembam v povojni Jugoslaviji in niso bile pripravljene žrtvovati svoja življenja samo za osvoboditev izpod okupatorja, temveč so zahtevale tudi osvoboditev izpod domačih zatiralcev. Ta prirodna težnja delovnega človeka pa je vse bolj ogrožala interese reakcionarnih razredov, kar je vodilo do znane diferenciacije, pri kateri so stari elementi svoje privilegije želeli ohraniti tudi za ceno nacionalne izdaje.

Tudi okupator je menjal svojo taktiko. Prepričan, da z oboroženo silo ni več sposoben zatreti gibanja brez velikih izdajstev, je vse sile usmeril na vrivanje svojih elementov v vrste OF tako na terenu kakor v vojski. Glavna tarča te taktike je bila povezanost komunistične partije z ljudskimi hotenji, ki je bila osnova enotnosti gibanja. Osnovni elementi nasprotnikove taktike so bili še: poskušali so rušiti enotnost, vnašali so medsebojno nezaupanje, zlasti do vod-

stev, prikazovali grozljive slike komunizma po vojni, gojili vse vrste oportunitizma v borbi, izdajali parole čakanja, gojili slovenski nacionalizem itd.

Osvobodilna fronta je seveda odločno odgovorila na to taktiko, to je bila doba rasti in borbe VOS kot novega orožja revolucije. Ofenziva OF proti vrivanju zavestnih gestapovskih agentur v vrste OF, ki se je odvijala skozi leto 1943, ni bila usmerjena samo proti izdajalskim elementom, ki so hoteli uničiti vojaško silo OF, pač pa predvsem proti njihovim vplivom in poskusom, da bi preusmerili cilje OF, da bi otopili ali opustili razredni značaj revolucije, ki je združeval najnaprednejše sile v okviru OF. To je bila borba proti vnašanju oportunitizma, malodušnosti, pretiranemu vplivu drobnolastniških slojev in ostalim nevarnostim, ki bi lahko imele za posledico, da bi bili ljudje plen plavo-belogardističnih aktivnosti. Ta borba se zato ni mogla omejiti samo proti zavestnim sovražnim silam, temveč je morala računati tudi na vse tiste, ki so sovražni taktiki lahko podlegli iz neznanja, naivnosti, pa tudi osebnih vezi in poznanstev, ki so jih vezale na posameznike, od katerih so se težko ločili. Zato je vodstvo OF moralo številne svoje predane kadre in dobre delavce pogosto premeščati in jih tako odtrgati iz sredine, ki bi lahko negativno vplivala nanje, in na taka mesta pošiljati druge predane tovariše. Zato pogosto prestavljanje ljudi iz enega rajona v drugega ali iz ene dejavnosti v drugo ni bilo izraz nezaupanja, temveč dejanje samoobrambe in skrbi za ohranitev kadra. To je bilo zlasti pomembno pri osebah, ki so določene zveze vpostavljale zaradi svojih možnosti tudi po navodilih OF, ki pa nikakor niso smele prerasti v odnose, preko katerih bi prihajalo do negativnih vplivov na gibanje.

Številni drobnokapitalistični patrioti so podpirali osvobodilni boj zlasti materialno, vendar predvsem zaradi boja proti okupatorju, manj ali nič pa zaradi gibanja za socialne spremembe. Zato je moral biti njihov vpliv v OF nujno omejevan, kajti pretiran vpliv bi OF lahko kompromitiral pred očmi delavskega in kmečkega proletariata, ki pa sta bila vendarle osnovna sila v boju. Pripadniki drobnolastniških struktur so bili tudi omahljiv element, katerega navdušenje je zelo nihalo, bili pa so tudi latentna rezerva za ofenzive in širjenje belogardizma. Vendar je bilo OF mnogo do tega, da ohrani zveze z njimi ne samo zaradi materialne podpore in ne le, da pokaže širino v osvobodilnem boju, temveč tudi zaradi tega, ker bi sektašenje potisnilo te pripadnike neposredno v roke bele garde in okupatorja. Ne smemo zanikati, da je njihova udeležba v osvobodilnem boju tudi v očeh preprostih ljudi pogosto pomenila avtoriteto in resnost OF ter tako pozitivno vplivala na opredelitev ljudi.

Taktika gestapa, da poskuša znotraj razbijati gibanje, je imela za posledico, da je prišlo celo do nekaterih stikov med delom vodstva OF in šefom IV. oddelka gestapa na Bledu Helmutom Rosumekom, kar je izzvalo zelo različne ocene v samih vrstah OF. Iluzije, da znotraj nemškega aparata in celo gestapa poteka določena diferenciacija, ki temelji na idejnih otenkih pa tudi na pripravljanju terena za morebitni poraz, so pustile določene sledove pri številnih nižjih kadrih, povzročale določeno negotovost, neaktivnost in tudi nebudnost. Težko je reči, da ni bilo nikakršne diferenciacije med Nemci (nekatero se celo sami ustrelili), vendar lahko ocenimo, da so bile neposredne ali posredne zveze z gibanjem predvsem taktika gestapa, ki je imel večstranski namen. Za gestapo je bilo izredno važno, da spoznava ustroj njemu sovražne organizacije, da spoznava posamezne osebe iz gibanja in njihov realni pomen. Že samo dejstvo, da so obstajale zveze, je vnašalo med pripadnike NOB oportunitizem, nebudnost, elemente medseboj-

nega sumničenja in nezaupanja. Gestapo pa je imel tudi večje možnosti, da vri-va svoje elemente mednje. Drobne »usluge«, ki so jih take zveze dajale NOB in posameznikom pri reševanju sorodnikov ali drugih pripadnikov gibanja, so bile premišljena taktika gestapa, ki je samo razdvajala pripadnike NOB.

Nekateri so zlasti 1941 in 1943 napačno menili, da bo skoraj konec vojne in da je nemški stroj v večjem razsulu, kakor pa je dejansko bil, in bili zato pre-pričani, da si žele posamezniki iz nemškega stroja vendarle rešiti glavo z različni oblikami »uslug«. Lahko rečemo, da so bili nekateri »problematični« kadri tudi produkt take klime.

Oglejmo si življenjsko pot in usodo Silve Janša, ki je zgorela 8. februarja 1944 v tehniki v Veštrskem mlinu.

Dne 9. maja 1943 je iz Kranja prišla v partizane Silva Janša. Rojena je bila 9. septembra 1920 na Hrušici, kjer je živela njena družina pred vojno. Oče je bil železničar-desetar na progi do Mojstrane, mati Helena je bila doma iz Bohinja.¹²² Družina je štela šest članov (4 sestre) in dohodki so komaj zadostovali za nadvse skromno življenje. Silva je bila nadarjen otrok, odličnjakinja od prvega razreda do male mature, ki jo je končala na meščanski šoli na Jesenicah. Ob velikih žrtvah staršev je Silva nadaljevala šolanje v Ljubljani v enoletnem trgovskem tečaju, ki ga je prirejal Krištofov učni zavod. Ko ga je končala z odličnim uspehom, je bila sprejeta v službo v bivši tekstilni tovarni Jugočeški v Kranju. Po okupaciji je ostala v tovarni in bila kasneje vodja oddelka. Silva je izhajala iz napredne družine, ni bila komunistka, vendar velika patriotinja. V tovarni LGW je bila med prvimi aktivisti OF. Kljub kontroli je odnašala iz pisarne različne material in širila propagandno literaturo. Stanovala je v Kranju pri Reševih in kadar je prišla domov na Jesenice, je vedno poznala najnovejše vesti s fronte in vedela o ostalih političnih dogodkih, o katerih je nemško časopisje molčalo.¹²³ Silva je bila v tovarniškem odboru OF, tovariš Maks Krmelj pa misli, da je bila kasneje tudi članica komiteja.¹²⁴ Aprila 1943 so nekatere sodelavce v tovarni zaprli, opozorjena je bila, da jo zasledujejo tovarniški »Werk-schutzti«, zato si ni več upala spati doma, temveč je spala pri prijateljici Slavki na Jesenicah. Dne 7. maja 1943, na materin rojstni dan, je bila zadnjič doma. V Kranju so jo iskali gestapovci, zasliševali domače in zapečatili pisarno in stanovanje.

Silva se je 9. maja vključila v Vojtehovo četo, ki je ob formiranju VII. (Kranjskega) bataljona prešla v 1. četo tega bataljona, ki je v tem času deloval v rajonu Planica-Mohor. Silva Janša je dobila ilegalno ime Tanja.¹²⁵ Njena sestra Milana pravi, da jim je pisala za binkoštno praznike iz gozdov nad Kranjem: *Naša domovina ječi pod trdimi škornji Hitlerjevih hord in potoki krvi jo napajajo. Ne zamerite, da sem odšla brez slovesa. Ne morem več mirno gledati, kako gore slovenske domačije, kako drdrajo v noč zaprti vagoni, natrpani z ljudmi izmučenih obrazov v nemška taborišča, kako ob koleh padajo talci. Zapustili smo domove, da si z orožjem v rokah priborimo ukradeno pravico do življenja.*

V začetku je bila Tanja zaposlena v kuhinji, nato pa borka. Udeležila se je akcije bataljona, ki je mobiliziral in rekviriral v Stražišču, kjer so bili nemški žandarji. Po akciji so Nemci bataljon sledili na Čepule-Špičasti hrib in skoraj obkolili del bataljona, pri čemer se je del mobilizirancev razgubil (nekaj

so jih celo ujeli) in z njimi tudi Tanja, vsi pa so se kasneje vrnili v bataljon.¹²⁶ Pripovedujejo, da je Tanja za to veliko prispevala. Bataljon se je nato premaknil na Križno goro, nato nad Dražgoše in na Jelovico. Blizu so bile spremembe, ki so imele za posledico formiranje Gorenjske brigade (kasneje brigade Franceta Prešerna).

Okrog 20. junija pa je prišlo do dogodka, ki bi bil skoraj usoden za Silvo Janša-Tanjo. Nekako takrat so bili v bataljonu in na PK KPS obveščeni o pismu, ki ga je na rajonski komite Kranj poslal Bojan Hojan-Marko (tudi Jur), ki je bil v Kranju vrinjen v organizacijo OF in je vzdrževal tesne stike z gestapovcem Rosumekom. Hojan je bil uslužbenec v gradbenem podjetju Dedek v Kranju in je imel pregled nad gradbenimi deli in terenom. Bil je član odbora OF Kranj. V tem času OF še ni vedela, da Hojan dela za gestapo, nekateri znaki pa so že zbujali sum. Bojan Hojan je bil 13. oktobra 1943 mobiliziran v našo vojsko, poslan na Primorsko v Tolminsko brigado, kjer je postal načelnik štaba brigade. Dne 25. oktobra se je Tolminska brigada priključila Prešernovi brigadi in Hojan je postal operativni oficir. Ob napadu Nemcev na partijsko šolo v Cerknem 27. januarja 1944 je bil Hojan že operativni oficir 31. divizije. Bil je kmalu nato razkrinkan in najstrože kaznovan.¹²⁷ Hojan je bil očitno kot agent vmešan že v dogodke ob katastrofi Prešernove brigade na Žirovskem vrhu, po nekaterih znakih pa tudi pri napadu na partijsko šolo v Cerknem.

V pismu dne 18. junija 1943¹²⁸ sporoča Hojan rajonskemu sekretarju KPS Kranj Ivu Slavcu-Joklu (ali Borovcu), da je v partizane odšla *gospodična Silva Janša, bivša uslužbenka Jugočeške, ki je v službi gestapa. Nalogo ima, da v roku dveh mesecev zbere vse potrebne podatke in jih predloži. Izdala je gestapu že prej nekaj ilegalnih imen, ki čakajo nadaljnjih razkritij. Gestapo ima v rokah tudi prepise naših pisem. Sledi iz tega, da ta oseba prestreza našo pošto, jo prepíše in kopije oddaja na gestapo. Silva ima baje veliko besedo in ji je zato možno priti do pošte. V imenu kranjskega odbora, ki mi je izjavil, da sicer preneha z vsakim delovanjem, zahtevam nujno, da se Silva Janša takoj odpravi iz našega terena in odda preko meje, ker je sicer naše delo v par dneh končano. Gestapo gotovo ne bo čakal dva meseca, temveč bo pograbil čimprej.*

Pismo je Ivo Slavec-Jokl poslal na okrožni komite Kranj sekretarju Tonetu Nartniku-Črnivcu. Ker pa Nartnika trenutno ni bilo, je član OK KPS Kranj Beno Anderwald-Benko kopijo poslal na pokrajinski komite KPS za Gorenjsko, da to zadevo nujno uredi. Pripisal pa je, da Silvo Janšo *trdo zaslišijo in najstrože kaznujejo.*

Sklepamo lahko, da je Ivo Slavec poslal kopijo pisma tudi v štab VII. (Kranjskega) bataljona, kar je sprožilo seveda alarm (kasneje se bomo vrnili na življenjsko pot in usodo Benota Anderwalda-Benkota). Silvo Janša-Tanjo so aretirali, zasliševali, steklo pa je tudi poizvedovanje po terenu in iskanje dodatnih informacij. Tudi na rajon Škofja Loka je prišlo vprašanje in odgovor je poslal Jernač 1. julija; v njem sporoča, da gre verjetno za neko drugo gestapovko s podobnim imenom, ki pa je iz Loke.¹²⁹ O nadaljnji usodi Silve Janše--Tanje pravi Maks Krmelj-Matija: *Že pred tem smo prepovedali vsem enotam in forumom, da bi kogarkoli brez temeljitega preverjanja kaznovali in smo zahtevali vse bolj normalne postopke. Ko smo bili obveščeni o problemu od štaba bataljona in iz pisma Slavca Iva, smo zahtevali, da Tanjo pošljejo v Davčo, nakar so jo pripeljali v Farji potok. Tanjo smo nato dodelili v tehniko. Tanja je bila čudovita ženska, zelo sposobna in delavna.*¹³⁰

Tanjo so prepoznali tudi nekateri drugi, ki so poznali napredno usmerjenost njene družine na Hrušici. Tudi Jože Sluga-Lenart, član PK KPS, je menil, da gre za pomoto in da je Tanja na pravi poti. Beno Anderwald-Benko pa je z zgoraj omenjenim pismom, ki ga je poslal neposredno na PK, s katerim je zelo rad direktno uradoval, le-tega nehote opozoril in s tem odločilno vplival na nadaljnji potek dogodkov. Vendar ozračje, ki je Tanjo spremljalo, lahko označimo z »ni vse jasno okrog nje«. Tako rajonski sekretar dr. Janez Kmet-Mirko poroča 27. junija: *Tov. Tanje še ni k nam, povedal pa sem tovarišici Marjanci vse, kako naj z njo ravna*¹³¹ in v poročilu dne 2. julija: *Tovarišica Tanja je prišla k nam. Izkazalo se je, kot je že tov. Lenart predvideval, da je na pravi poti, da je to bila pomota (...)* Ker je dokazana njena neoporečnost, smo jo potegnili iz čete in jo bomo poslali v tehniko in tudi na terenu v organizaciji SPŽZ nam bo pomagala, ker tam najbolj šepamo.¹³² Dne 19. julija pa Mirko zopet piše: *Tovarišica Tanja se nahaja v tehniki. Še vedno prihajajo iz raznih strani poročila, da naj se pazimo pred njo. Ne vem ali je to premlevanje starih stvari ali je kaj novega na stvari. Zanimamo se še vedno in nabiramo informacije. Tov. Marjanca in tov. Črt pazita nanjo, kolikor moreta.*¹³³

Takšno je bilo ozračje, ko je Tanja začela delo v rajonski tehniki Selški nekako 5. julija 1943. leta. Simbolično je spremenila tudi svoje ilegalno ime in odslej se je podpisovala Darja. Pri vsem tem pa je dobila šop sivih las.¹³⁴ Odslej lahko sledimo Darjinemu obupnemu poskusu, da bi s svojim delom dokazala pripadnost osvobodilnemu gibanju.

Odločitev, da gre Darja v tehniko, je bila tudi posledica izrednega pomanjkanja kadrov, zlasti tipkaric, še posebej tistih, ki so znale stenografijo. Ustanovitve tehnike Selške pa je zahtevala nove ljudi. Ko je Darja prišla v tehniko, je le-to vodila Anica Cizej-Marjanca, ki je malo pred tem prišla od Kobalovih v Škofji Loki, kjer se je skrivala in zdravila.

Kakor vidimo, gestapo preko Hojana v tem primeru ni uspel, dolil pa je precej pelina in zasejal klice nezaupanja. Tudi to je bil njegov cilj. Skoraj istočasno, ko je Darja tragično preminila v Veštrskem mlinu 8. februarja 1944, pa je bil razkrinkan povzročitelj njenih stisk, izdajalec Hojan.

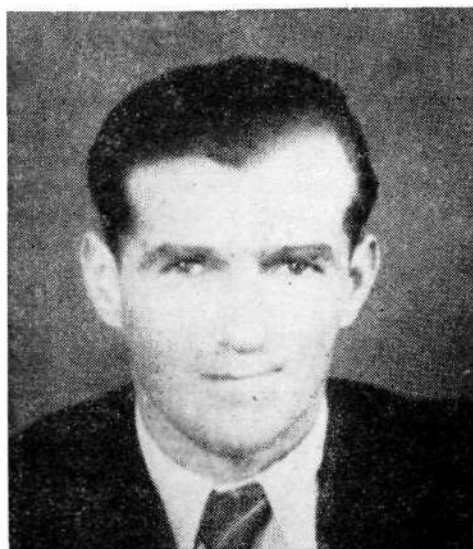
V letu 1943 je organizacija OF imela v Stari Loki in vaseh proti Križni gori številne svoje postojanke in sodelavce. Težko je izbrati, kdo je bil bolj pomemben. Že leta 1941 je bil v odboru OF za Škofjo Loko Valentin Kalan, ki je bil s pismom Draga Vraničarja-Fedje,¹³⁵ ko je nadomeščal odsotnega rajonskega sekretarja Jernača, dne 19. aprila 1943 postavljen za občinskega sekretarja KPS v občini VI, ki je obsegala vasi Stara Loka, Binkelj, Trnje, Moškrin, Pevno, Crngrob, Križno goro, Lavterski vrh in Planico. V tej občini je postavljajl vaške odbore, imel sestanke s člani KP, vzdrževal zveze na razne strani, zbiral material in drugo.

Pomembna opora gibanja je bila Gosarjeva družina (po domače pri Hrenu), Stara Loka št. 3, katere predniki so se že vključevali v napredna gibanja. Na to kaže že spominska plošča, ki jo danes vidimo na hiši in na kateri je napis:

Tu se je 1. X. 1889
rodil ing. Ivan Gosar, vojni
dobrovoljec-poročnik
padel je 10. 2. 1917 v Beogradu
kot žrtev avstrijskega nasilja
Slava tovarišu heroju — vojni dobrovoljci

Zelo zgodaj je bil kot talec ustreljen Franc Gosar, izrazito aktivna sta bila starša Anton in Ana, še posebej pa Pavle Gosar-Razin, ki ga bomo v sestavku še večkrat omenjali. Gosarjeva hiša je bila obveščevalna točka ter dobro skrivališče za posamezne partizane. Pri Gosarjevih so se skrivali Stane Bernik-Arti, Lojze Kovačič-Gaj in drugi. V bunkerju je bilo tudi skladišče raznega materiala za OF.

Malo dalje od Gosarjeve družine je bila pomembna postojanka — baza družina Kalan (Avgust, Minka, France), po domače pri Jakobču, Stara Loka 12. Takoj po razpadu stare Jugoslavije je stopil Avgust (Gustelj) z ilegalnim imenom Florjan v stik z Jožetom Vidovičem in puškarjem Majcnom, da bi zbirali razmetano orožje in obleke bivše jugoslovanske vojske. Poleti 1941 so zgradili partizansko skladišče. V dogovoru s Pavletom Gosarjem in bratoma Janezom in Matevžem Rihtaršič z Bukovice so postavili tri javke: na njihovem domu, pri Gosarju in pri Lebnovih (po domače Krevsovih). Javko pri Lebnovih so imenovali »Na vrbi«. V njej so zbirali stvari, ki so se morale hraniti v suhem prostoru, pri Jakobču pa je bilo skladišče za večje stvari. V bunkerju pri Jakobču so se izmenoma zadrževali bratje Kavčiči, Arti, Tine Kalan-Dolinski, Lojze Berčič-Miro, Janko Šink-Runo in drugi. Večkrat so tam prenočevali tudi mimoidoči partizani. Družini je bilo poverjeno zbiranje hrane, obutve in drugega materiala. Čez to javko je šlo ogromno zaupne pošte na vse strani — v Žabnico na javko pri Jergovih, na Gosteče na Luskovčev dom, v Lipico h Korošcu-Kocjanu, v Hosto k Jamniku (Smončku), v Loko h kleparju Lukancu (Kuferšmidu) itd. Ko je bila Gosarjeva družina razbita, je vse breme prešlo na družino Kalan. Gustelj je organiziral odpremo celih vozov materiala na Kazino, v Praprotnem kjer so ga prevzemale skupine iz Prešernove brigade od Lenarta, Rovta, Martinj Vrha in od drugod. Družina je večkrat skrbela za ranjene partizane, ki so se zdravili v bunkerju. Tako se je zdravil pri njih Tone Ješe-Zlatko in ga je obiskoval dr. Viktor Kocjančič še potem, ko je zdravljenje nadaljeval pri mizarju Jožetu

Avgust Kalan-Florjan

Marija Kalan

Ana Leben

Žagarju. Minka Kalan (Marija), ki je bila pred vojno učiteljica na Prtovču, med vojno pa brez službe, je zaradi znanja nemščine lahko izvabila iz nemških policistov številne pomembne vesti in jih posredovala partizanom.

Omenili smo že javko pri Lebnovih in njeno vlogo. Tu so se prav tako zadrževali številni partizani, med njimi Arti in drugi. Brivec Pavle Erznožnik je pri Lebnovih strigel in bril mnoge ilegalne delavce, ki so se tam zadrževali.

Omenili smo tudi že Jožeta Vidoviča-Planinskega, ki je bil v tem času komandir občinske Narodne zaščite, dalje Lojzeta Hafnerja-Slavka, ki je bil najtesneje povezan s Primoževjo žago, pa Toneta Hafnerja (po domače Jamnika)-Žaneta, Toneta Pintarja, Florjana Koprivca, Mrakove in druge. Ni treba posebej poudarjati, da je bilo vseskozi zatočišče v Veštrskem mlinu, kjer sta tako gospodinja Marija Mihelič,¹³⁶ kot mlinar in čebelar Matevž Vidmar¹³⁷ gostoljubno sprejemala partizanske ilegalce. Navedli pa smo samo nekatere iz tega rajona, ki so najtesneje povezani s problematiko, ki jo obravnavamo.¹³⁸

Dne 5. ali 6. januarja 1943 je vstopil v Vojtehovo (Loško) četo Potočnik Ivan, Janeza, rojen 30. decembra 1920 v Borovnici, stanoval Borovnica 18.¹³⁹ O tem pripoveduje Viktor Demšar-Viki¹⁴⁰ *Pozimi leta 1942 in celo leto 1942 smo delali Šmid Erih (iz Tacna), Dolinar Franc iz Gorenje vasi in jaz v vasi Flatach na Koroškem na žagi pri nekem trgovcu. Tja so nas poslali prek urada za delo, potem, ko so v predilnici zaradi policijske ure ukinili tretjo izmeno. Tam smo srečali tudi Potočnika Ivana, po poklicu avtomehanika. Že med letom 1942 smo bili vsi nekajkrat v Škofji Loki. Že za božič 1942 smo nameravali oditi v partizane, pa ni bilo zveze, naslednjo nedeljo pa nam je dal zvezovo Hafner Tone-Strugov (po domače Martancev Tone), in tako smo odšli na Brezovo (hrbček med*

Moškrinom in Trnjem), in sicer Strugov, Jesenko Jože, Šmid Erih, Potočnik Ivan in jaz. Tu smo se srečali s posebno skupino Vojtehove (Loške) čete, v kateri so bili Kovačič Lojze-Gaj, Podobnik Franc-Budislav, Maček in drugi. Ker še ni bila organizirana VOS, je vsaka četa imela skupino za opravljanje posebnih nalog, kot so diverzantske akcije, kaznovanje izdajalcev in podobno. Potočnik Ivan in Šmid Erih sta ostala v enoti, midva z Jesenkoma pa sva šla nazaj na Koroško. Potočnik Ivan je dobil partizansko ilegalno ime Tarzan, Šmid Erih pa Jože.¹⁴¹ Ime Tarzan pa bo tesno povezano z usodo številnih ljudi v Škofji Loki.

V Vojtehovi četi sta bila v tem času še brata Jože Tepina-Franjo in Ciril Tepina-Veverica, oba doma iz Šiške, ki sta prišla v Loško četo že spomladi 1942 iz Ljubljane na Osolnik. Iz Ljubljane sta prišla tudi Franc Kovač-Brico in Lovro Kos.¹⁴²

Ivan Potočnik-Tarzan je uspešno opravil nekatere naloge v Bitnjah, Stražišču, Žabnici in Stari Loki.¹⁴³ Nekako od konca junija do srede julija je bil Tarzan pri Kalanovih (Jakobču) in pri Lebnovih (Krevsovih), ker bi moral likvidirati neko izdajalko po nalogu štaba VII. bataljona. Pri Kalanovih so skrbeli zanj, Minka mu je prinašala v bunker hrano, časopise in mu prala perilo. Ves čas pa se je delal bolnega. Tarzana je h Kalanovim pripeljal vosovec Lojze Kovačič-Gaj. V Stari Loki je Tarzana srečal tudi Arti, ki je bil pri Kalanovih ali pa pri Lebnovih. Arti pravi,¹⁴⁴ da je pri Lebnovih večkrat čakal v zasedi gestapovca Oskarja, izredno surovega človeka, ki je hodil lovit ribe v Krevsove Benetke (otok z žago nad jezom), vendar ni imel sreče. Tako je naročil tudi Tarzanu, naj čaka nanj tudi on in ga likvidira. Tarzan je s to nalogo tudi bil pri Krevsovih, vendar se je tako pri Kalanovih kakor pri Lebnovih delal bolnega in je odlašal z akcijo.¹⁴⁵

Marija Krajnik¹⁴⁶ pravi: *Številni tovariši iz Vojtehove čete in kasneje VII. bataljona so se zadrževali pri nas. Mlin namreč leži na pomembni prehodni točki, katere se skoraj ne moreš izogniti. Med našimi obiskovalci so bili Vojteh, Franjo, Veverica, Šmid Erih, Gajo, Arti, Tarzan in drugi. Tarzan je bil majhne postave, svetlih skodranih las, znal je nemško.*

O sodelovanju Kalanove družine z Osvobodilno fronto pa pravi Ludvik Jelenc iz Dražgoš tudi naslednje:¹⁴⁷ *Od marca 1942 do avgusta 1943 sem delal pri Kalanovih kot hlapec. Gospodar je bila mama, praktično pa je posle vodil France. Glavni vodja sodelovanja z OF je bila Minka. Minka je bila učiteljica in je zelo dobro znala nemško. Ko sem prišel k njim, sem najprej imel vtis, da delajo za Nemce, vendar sem hitro sprevidel, za kakšno igro gre. Minka je namreč često imela v gosteh policiste, žandarje in tudi gestapovce, ki so hodili k njej na kavo. Med njimi je bil tudi neki nemški kapetan, ki je sodeloval v borbi v Dražgošah. Ta je izjavljal, da so Nemci mislili, da bo v Dražgošah vse urejeno v enem dnevu. Ta kapetan je Minki tudi nekajkrat povedal, da se pripravlja hajka. Nemci so bili v hiši — v podzemnem bunkerju pod letnim svinjakom pa partizani.*

V kartoteki padlih in umrlih borcev, ki jo ima ZB Škofja Loka, pa piše, da je Minka Kalan (rojena 13. I. 1906 v Škofji Loki) začela delati za OF ob koncu leta 1942. Sodelovala je z Lojzeta Hafnerjem-Slavkom, Francetom Kavčičem-Veljkom, Stanetom Konstantinom-Borutom, Stanetom Bernikom-Artijem in drugimi. Pri njej je bil zgrajen bunker in obveščevalni center.

Še ko je bil Miloš Zihlerl v tehniki na Primoževi žagi, je prišlo v Stari Loki do razbitja Gosarjeve (Hrenove) družine. Že dne 5. maja je dobil poziv za nemško

vojsko Tone Gosar (rojen 12. avgusta 1918), odšel pa je v partizane. Teden dni zatem pa je odšel v ilegalo tudi Pavle Gosar, rojen 28. junija 1920 v Škofji Loki, mesarski pomočnik. Dne 11. junija 1943 so dobili pri Gosarjevih sporočilo, da jih bodo naslednji dan selili. Mati Ana Gosar je želela, da bi Nemce prehiteli in naložili vse stvari na voz in odpeljali k Sv. Tomažu. Nagovorili so Avgusta Kalana, da je naslednji dan pripeljal voz na dvorišče in nato so nakladali. Oče Anton je odšel že zjutraj na lov in se tako umaknil. Ko je Avgust Kalan-Florjan ravno nakladal razno blago (moko, usnje in drugo), je prišel na dvorišče gestapovec Pfeifer. Očitno je žandar Vrtačnik, ki je stanoval na drugi strani dvorišča, javil na gestapo, da od Gosarjevih vlačijo blago. Pfeifer je naletel na mater Ano, ki je bila na dvorišču in nosila čevlje v rokah, ter jo vprašal, ali je tu pri Gosarjevih. Mama je rekla, da je, in pokazala na druga nasprotna vrata na dvorišču. Gestapovec Pfeifer je nasedel, to pa je bilo dovolj, da je mama Ana skočila čez zid in pobegnila k Lebnovim. Prav tako je tja pobegnila Minka Gosar (Pavletova žena) z otrokom. Zvečer so se nato peljali z zapravljevcem k Sv. Tomažu. Pfeifer pa je prijel Kalana in ga dolžil, da je hotel odpeljati blago, Avgust pa se je izgovarjal, da je nalagal prav zato, ker se je bal, da bi blago odpeljali partizani, in da je prav zato nakladal kar podnevi in da ga je tako hotel peljati na gestapo. Prisilili so ga, da je voz peljal na Glavni trg (Hauptplatz) št. 3. Gusteljna pa so na intervencijo Minke izpustili. Še ena igra se je torej posrečila. Dogodku sta prisostvovala tudi kasnejša žena Toneta Gosarja, Johanca Zakotnik in Ludvik Jelenc, ki je bil takrat zaposlen pri Jakobču in je tudi pobegnil s prizorišča.¹⁴⁸

Nadaljnja usoda Antona in Ane Gosar je Škofjelčanom dobro znana; opisal pa jo je tudi Jože Vidic v svoji knjigi Zločin pri Lenartu.

Dne 8. julija je rajonski sekretar Jernač pisal pokrajinskemu komiteju: *V tekočih tednih upeljujem novega rajonskega intendanta, ki smo ga prav radi tega mobilizirali, je pošten, priden in agilen tovariš, ki je že v legalnosti mnogo pripravljaval za našo vojsko.*¹⁴⁹ Po prihodu v partizane je torej tovariš Pavle Gosar-Razin postal intendant rajona III. Škofja Loka.

V istem pismu Jernač sporoča, da je v center rajona — Škofjo Loko poslal tov. Jegorova (Petra Kavčiča; op. av.). *Njemu še vedno teče iz rane, vendar za to delo je že sposoben. Dal sem mu pred odhodom vsa potrebna navodila in direktive za organizacijo mesta s predmetji tako, da bomo dobili čim jasnejšo sliko v jedru samem. Naročil sem, naj se mesto s predmetji razdeli na potrebne sektorje z odgovornimi sekretarji, iz teh pa še na manjše kvarte radi nujno potrebne konspiracije. Delo se že vrši po teh navodilih, postavljajo se odgovorni sekretarji...*

Tovariš Peter Kavčič-Jegorov, rojen 21. avgusta 1900 v Škofji Loki, kleparski mojster, je bil sekretar občinskega komiteja KPS občine I. Škofja Loka. Ob mobilizacijski akciji je bil ranjen in ga je v bunkerju pri Sv. Duhu pri Francu Križaju zdravil dr. Viktor Kocjančič.¹⁵⁰

Potem ko je 29. junija Miloš zapustil Primoževo žago, se je prek Jernača napolil proti Luši k dr. Janezu Kmetu-Mirku, ker je mislil, da je nova tehnika rajonskega komiteja Selška že gotova in bo tam delal. Pri Mirku pa je zvedel, da tehnika še ni gotova in da so se razmere v Loki uredile. Vse to vidimo iz pisem, ki so si jih v tem času izmenjali pristojni. Dne 5. julija piše Miloš iz Jernačevega bunkerja Bukovje tovarišu Donu: *Ker sem moral v starem podjetju začasno opustiti delo, sem sedaj na poti k Mirku. Prosim, da mi pošiljaš radio poročila, ker jih bom moral zaenkrat ponatiskovati. Pošiljam Ti Pionirja, katerega sem napravil v 500 izvodih, razdelil ga pa še nisem, ker nisem prišel do*

tega. Material se nahaja namreč še v starem prostoru. Mladino (št. 4-5 centralna izdaja), katero sem Ti že poslal, sem razmnožil po ključu, ki ga mi je dal Veljko, in sicer: 50 izvodov Jernaču, 50 izvodov Slovenu (Stražišče), 30 izvodov Mirku, 30 izvodov Igorju, 25 izvodov Ambrožu, 25 izvodov Koscu, 50 izvodov Kamnik. Tukaj pri Jernaču sem prejel dve pošiljki z brošuro »Kaj je in kaj hoče OF«, Poročevalca in letak o Mihajloviču, katerega bom razmnožil pri Mirku, razen radio-poročil. Za Kranj, Jesenice, Koroško in bataljone je Mladino napravil Gorazd.¹⁵¹

Dr. Janez Kmet-Mirko piše 19. julija pokrajinskemu komiteju: *Tov. Prešeren (tehnik Miloš) se je javil pri meni. Takrat pa še tehnika ni bila gotova, zato je odšel nazaj... Sedaj je tehnika dograjena, imamo že ves material le radia ni...¹⁵²* In pismo, ki je odločilo o Milosevem povratku, to je poročilo Jernača 8. julija, v katerem piše: *Podjetje smo začasno morali opustiti. Prešeren je odšel k Mirku, izgleda pa, da ni nobene nevarnosti. Tudi ta dva aktivista, ki sta bila pri tem zaposlena, legalca namreč, potrjujeta, da ni nevarnosti. V najkrajšem času bo treba z delom nadaljevati, ker ljudje silno pogrešajo radio poročil. Pripravljen je že pomočnik, vendar še ni zgrajen, tudi pri izdajanju radio poročil mora biti linijsko pravilno usmerjen, sicer nam lahko škoduje. V tem pogledu bo nujno nekaj ukreniti.¹⁵³*

Dne 13. julija 1943 je bil Miloš zopet na Primoževi žagi.

Njegova pot po loških hribih je bila prava osvežitev in pravo nasprotje s tičanjem v podzemski luknji brez sonca in zraka. Tičanje v bunkerju je zahtevalo od njega skrajne napore in črpanje idej in moči izključno iz sebe samega. Če pa upoštevamo še bolezen, ki se je vanj zagrizla, potem si lahko šele predstavljamo, kakšna osvežitev je bilo zanj gibanje v narodi in srečanje z ljudmi istih mišljenj. Od tu izvira njegovo navdušenje v pismu domačim v Ljubljano 5. avgusta, v katerem piše: *Pretekli mesec sem bil na potovanju po dolini zapadno od mojega rojstnega mesta, kjer so se pričeli boji z Nemci v božiču 1941. (Miloš tu očitno misli na borbo v Rovtu, ki pa je bila 12. decembra 1941, za božič pa so bile borbe v Poljanski dolini. Milos je tiste dni obiskal Martinj Vrh ter okolice in bil verjetno tudi v Rovtu — op. av.). Ljudje so sijajni. Ne morem opisati občutka, ki sem ga imel, ko sem slišal dekleta, ki so delala na polju in pela naše pesmi. Tam je tako rekoč osvobojeno ozemlje. Ko sem šel v neko hišo, je šestletni sinček vzel leseno puško in odšel »na stražo«¹⁵⁴ preh hišo. Otroci se vedno gredo partizane. Kadar se igrajo zasede, noče nikdo biti Nemec. Na naši strani je 95 % prebivalstva. Bil sem tudi v naših edinicah, kjer je že kaj pisana družba. Tudi Rusi, Čehi in Francozi. Kar žal mi je, da nisem mogel ostati med njimi.¹⁵⁴*

Na žagi je Miloš takoj začel z delom. Najprej je razposlal Pionirja, ki ga je izdelal že pred odhodom po ključu: Jernač 50, Medvode 25, Kosec 25, Kamnik 30, Jesenice 100, Koroška 50, Kranj 100, Igor 30, Mirko 30, vsaka četa po 1 izvod in PK 20 izvodov. Še isti dan je izdelal Nova dokazila Mihajlovičevskega izdajstva v 530 dvostranskih izvodih. Razposlal je po ključu: Jernač 100, Medvode 75, Kosec 75, Kamnik 50, Miha 100, Johan 100 in PK 20 izvodov; 14. julija je izdelal dvostranska radijska poročila v 400 izvodih. V dneh, ko je bil odsoten, je pri Jernaču in Mirku pripravljaj tretjo številko Mladine — gorenjska izdaja. To mu je omogočilo, da jo je že 15. julija dokončal z naslednjo vsebino: Z novo pesmijo nov čas in nova mladina, Osvoboditev mladih Rusov (Matejka), Mladina piše: Prvo srečanje s partizani, Ljubezen do bližnjega (Hajduk), Pa so jo staknili (Mali), Pismo materi (Ivan).

Ne moremo se znebiti vtisa, da je vsebina te številke plod neposrednih vtisov, ki jih je dobil Miloš na svoji poti po hribih. Uvedel je tudi rubriko Mladina piše. Obseg tretje številke je še vedno dva lista, to je štiri strani. Dne 17. julija je izdelal zopet radijska poročila na dveh straneh v 400 izvodih; 18. julija letak Zapeljanim bratom v vrstah bratomorne bele garde v 350 dvostranskih izvodih; isti dan letak Slovenskemu narodu v 350 dvostranskih izvodih pa še letak »Reši se« v isti količini. Dne 21. julija je zopet izdelal propagandni enostranski letak v 1000 izvodih; 21. in 24. julija radijska poročila v 400 enostranskih izvodih. Naslednje tri dni je izdeloval osnutek za četrto številko Mladine in jo razmnožil 27. julija v 400 izvodih na štirih straneh. Mladina šte. 4 ima tole vsebino: Bliža se dan osvobojenja, Preprečena namera okupatorjev (Razin), Kot žrtve ste padli v borbi za nas (Janja), Partizan Ivan (pesem) (Katica), Mladina piše: Bratec se je odzval klicu domovine (Vlada), V partizane (Miha).

Proti koncu julija je prišlo do spremembe v rajonskem vodstvu. Rajonski sekretar KP Škofja Loka Jože Kavčič-Jernač je bil premeščen na novo odgovorno dolžnost v okrožju Kamnik, kamor je odšel sredi avgusta. Na njegovo mesto je bil 29. julija postavljen Tine Kalan-Dolinski, ki je dotodaj opravljal delo občinskega sekretarja KP občine VI., to je Stare Loke in sosednjih vasi. Tine Kalan je prevzel dolžnost 5. avgusta 1943 in že 14. avgusta je imel prvi sestanek z aktivisti rajona III.¹⁵⁵

V okrožju Kamnik je bil v tem času tudi že Franc Kavčič-Veljko kot sekretar okrožnega komiteja Zveze komunistične mladine okrožja Kamnik.

Z vseh strani so prihajale k Tinetu Kalanu-Dolinskemu čestitke ob njegovem imenovanju in želje za uspešno delo. Tako Veljko dne 6. avgusta daje v pismu poleg čestitk navodila za delo mladine in drugih organizacij, pozdravlja vse prebivalce »našega domovanja« in naroča pozdrave tudi za legalca Florjana (Avgusta Kalana — op. av.).¹⁵⁶ Čestitke je poslal tudi Jegorov, ki je bil sekretar občine Škofja Loka-mesto s predmestji.

V začetku julija 1943 so se začele priprave za reorganizacijo vojaških enot na Gorenjskem, ki so se zaključile z ustanovitvijo Gorenjske brigade dne 12. julija 1943. Vodilni kader in borci za formiranje brigade so bili poklicani iz enot Gorenjskega odreda, ki se je zato zmanjšal na 3 bataljone. Tako je bila premeščena večina borcev VII. (Kranjskega) bataljona v novoustanovljeno brigado. Ob tej reorganizaciji so odšli na zborna mesto v Davčo tudi tisti borci iz VII. bataljona, ki so se gibal okrog Križne gore in smo jih že prej omenili, med njimi tudi Ivan Potočnik-Tarzan.¹⁵⁷ Vsi ti so odšli skupaj z brigado na Žirovski vrh. V Gorenjski brigadi na Žirovskem vrhu je bil tudi Niko Blaznik-Rado, ki je iz Škofje Loke odšel v partizane 6. februarja 1943, vstopil v Žirovsko četo ter postal kasneje njen komandir.¹⁵⁸

Med formiranjem brigade je bilo navdušenje na višku. Številni novi borci in ugoden razvoj dogodkov na drugih frontah so ustvarjali splošno dobro razpoloženje. Takšno razpoloženje preveva tudi Veljkovo pismo 2. avgusta iz Kamnika tov. Bukovšku,¹⁵⁹ v katerem piše: *Vse tako izgleda, da se bomo septembra videli v svobodi! Ali sedaj verjameš, da bo letos konec te morije? Bodi prepričan, saj smo že na pol poti, v Italiji je revolucija — to smo zelo dolgo pričakovali, sedaj je res! V vseh vazalnih nemških državah so demonstracije, ki se lahko jutri spremenijo v revolucijo! Nemci (višje civilne osebe) beže z Balkana, ker že čutijo prihajajoči vihar. Na ruski fronti se Nemci ne znajdejo več, kakor brez uma prevažajo tiste naveličane vojake, jih izpostavljajo bombardiranju, — iz kraja v kraj, ne vedoč, kje jih bodo najbolj rabili, ali pri Leningradu ali pri*

Orelu ali pri Novorosijsku ... Zavezniki so že pripravljene na končni skupni udar ... Kmalu na svidenje na svobodnem Bukovju.

Žal je morija trajala še skoro dve leti.

V tem času je Miloš nadaljeval svoje delo v tehniki. Dne 28. julija je izdelal radijska poročila v 400 enostranskih izvodih; 31. julija Pismo aktivistom v 26 izvodih na dveh straneh (poslal Jegovoru) in osnovna radijska poročila v 400 enostranskih izvodih; 2. avgusta pa propagandne letake v 1500 izvodih na pol strani: 800 izvodov je poslal Jernaču, 700 pa Mihi.

Konec julija so se raznesle po Loki vesti, da je Italija kapitulirala. Tako piše 31. julija Jože Vidovič-Planinski tovarišu Dolinskemu: *Ravno sedaj sem zvedel veselo novico, zato sem to pismo odprl in dodatno poročam. Namreč, da je Italija kapitulirala.*¹⁶⁰

Dne 2. avgusta se je začela ofenziva na Žirovski vrh, ki je trajala vse do 5. avgusta. Hajka na Žirovski vrh je opisana v knjigi Stanka Petelina: Prešernova brigada, str. 49—69. Opis je podan predvsem iz vojaškega zornega kota, zato bi bila potrebna temeljitejša analiza vseh drugih posledic.

Katastrofa na Žirovskem vrhu je imela hude in dolgotrajne posledice za organizacijo OF v Škofji Loki in nadaljnji potek dogodkov.

Nemška propaganda je prešla v silovito ofenzivo, da v največji možni meri izkoristi uspeh na Žirovskem vrhu. Ni samo poveljevala vojaškega uspeha in proglašala Gorenjsko brigado za uničeno, da njene ostanke lovijo policijske sile, temveč je ubrala nevarnejšo pot. Hotela je predvsem rušiti zaupanje OF v partizanske enote, kompromitirati vodstvo brigade in zasejati med borce dvome o vedenju posameznikov. Namerno je širila vesti o številnih gestapovcih, češ da so v vrstah borcev. Udarjala je tudi na nacionalno struno, želeč posebej kompromitirati komandanta cone Popivodo, ki je bil Črnogorec. Dejstvo, da niso postrelili ujetih partizanov, je bilo tudi sestavni del taktike, da vnašajo oportunistem med borce in vlivajo prepričanje, da se ne bo nikomur, ki se javi, nič zgodilo.

Podrobnejša analiza dogodkov na Žirovskem vrhu bi verjetno pokazala, da to ni bil v prvi vrsti vojaški poraz, kakor se zdi iz golih statističnih podatkov o ubitih in ujetih borcih. Bil je predvsem politični poraz, katerega posledice so se čutile vse leto 1943 in še dlje. Najboljši dokaz za to je dejstvo, da je Gorenjska brigada kmalu nato po uspešnem maršu na Dolenjsko likvidirala utrjeni Turjak, gnezdo plavo-belogardistov in pri tem dobila naslov Udarne brigada Franceta Prešerna. Politične posledice in šele kasneje na podlagi tega tudi določene vojaške so bile predvsem v tem, da je nemška propaganda uspela odpreti vrata ofenzivi belogardizma, ki do takrat na tem področju ni uspel doseči posebnih uspehov. Številni borci, ki so se razhajkali na Žirovskem vrhu, so se sicer kasneje zopet javili v enote, mnogi so kolebali, nekateri pa so tudi postali plen belogardistične propagande in pritiska. Prav zaradi nezaupanja so kasneje nekateri borci prestopili v vrste bele garde — zlasti s kmečkih območij okrog Loke.

Iz Škofje Loke same na Žirovskem vrhu ni nihče padel, več pa jih je padlo iz rajona Škofje Loke.

Na plakatu, ki so ga Nemci objavili po hajki, pa so kot ujetniki objavljeni iz Loke: Marija Berce, Anton Dolenc, Nikolaj Blaznik, Wilhelm Markusch, Stanislav Pevec, Alojz Reich, Anton Primožič in Jože Primožič.¹⁶¹

Ujeli pa so tudi Ivana Potočnika-Tarzana, ki se je delal slaboumnega.¹⁶² Na plakatu so Nemci zapisali, da je Ivan Potočnik iz Fragant bei Mallnitz (Koroška), kjer pa ni bil doma, pač pa je tam le delal. Verjetno je namerno tako sam izjavil, morda pa je pri sebi imel še staro legitimacijo iz časa pred odhodom v partizane. Ujete partizane so odpeljali v Begunje in večinoma kasneje v taborišča v Avstrijo in Nemčijo. Posebno vlogo pa je dobil Ivan Potočnik, po nekaterih podatkih v nekem smislu tudi Niko Blaznik.

Vesti o katastrofi na Žirovskem vrhu so se hitro raznesle po vsej Gorenjski in v Ljubljano. Točnih informacij ni bilo, govorili so razne stvari; to negotovost pa je tudi podpirala nemška propaganda z vnašanjem dezinformacij. Kako so bile vznemirjene vse organizacije, vidimo iz številnih pisem, ki govorijo o tem. Tako Jegorov piše Dolinskemu že 4. avgusta med drugim: *Ali si kaj bolj točno informiran, kaj je na Poljanskem, da so jih toliko ujeli, kaj je temu vzrok, jaz nikakor ne morem razumeti.*¹⁶³ Veljko piše iz Kamnika 6. avgusta pokrajinskemu komiteju: *Za najnovejši udarec na Žirovskem vrhu sem včeraj zvedel! Kdo je izdal?*, in 13. avgusta zopet Jegorov Dolinskemu: *Ali imaš ti kakšne podatke, tu me z raznih strani sprašujejo, kaj je s tem komandantom, vse to govori, da je on izdal, to se gre za Žirovski vrh in da je gestapo, pa da jih je tako teral in da ni poznal nobenega tovarištva, jaz vse te stvari ne morem razumeti, kaj takega se pri nas sploh ne more pripetiti, kjer sam komandant nima odločilne besede, zato pa tudi ne morem jim pojasniti, pa še to pravijo, zakaj je Srb, zakaj ni Slovenec, če si kaj informiran, mi sporoči!*¹⁶⁴ (vsebinsko se nanaša na Pera Popivodo, komandanta Gorenjske operativne cone — glej Prešernova brigada, stran 32, 35, 69).

Dne 7. avgusta piše občinski sekretar Valentin Završnik-Zdravko za občino IV, Dolinskemu: *NOO se vedno bolj bojijo delati in to radi partizanov, ki se javljajo nemškimi oblastem in se jim nič ne stori od naše strani. So na Koroškem in hodijo domov. Potem mi NOO vedno poudarjajo, naj se nekaj stori proti ljudem, ki vsako slabo novico alarmirajo, privoščijo ljudem selitev, po kmetih delajo nasilje za putrom, jajci in moko, da potem nosijo Nemcem.*¹⁶⁵

Pokrajinski komitej KPS je odločno reagiral na vnašanje alarmantnih vesti in 15. avgusta 1943 izdal na vse tovariše poseben proglas, v katerem je prikazal potrebo po vojaških spremembah, ki so bile izvršene; pobijal je nemško propagando, nalil čistega vina okrog poveljujočega kadra in sestave štaba cone ter kritiziral razpaseno nedisciplino in familiarnost. Proglas zaključuje s pozivom: *V zvezi s tem naročamo našim terenskim delavcem, da v bodoče preprečijo slično nasadanje našega ljudstva nemški in izdajalski propagandi, zlasti pa da preprečijo, da bi temu nasedale naše terenske organizacije, ki so v nekaterih primerih lažne vesti celo širile, namesto pobijale.*¹⁶⁶

Do 6. avgusta Miloš očitno še ni bil obveščen o dogodkih na Žirovskem vrhu. Dne 4. avgusta, na svoj rojstni dan, piše tov. Dolinskemu, kakor da se še ni nič zgodilo. Misli, da je Dolinski že prevzel nosle, in sprašuje, kam naj pošilja radijska poročila za občino, v kateri je bil prej Dolinski sekretar (Stara Loka). Sprašuje, kam naj pošlje pištolo za Jernača, ker ne ve, kje bo. Nato pravi: *Jernač, pa tudi Jegorov mi pišeta, da bi bilo nujno, da jaz ostanem tukaj. To jaz prav dobro vem, vendar PK je drugega mnenja. Ne dobivam nobene pošte, ki verjetno še vedno hodi k Mirku. Zdi se mi, da so zveze tam gori precej slabe (misli na Davčo — op. av.) ali jih pa sploh ni in bi bilo strašno čudno, če bi bila glavna reč tam gori. Saj bi potem literatura sploh ne hodila na teren, kot*

*ni prej, ko tu še ni bilo ničesar . . . Če bodo vztrajali na tem, bom pač šel. Kdo bo delal tu, tega pa res ne vem.*¹⁶⁷

Dne 5. avgusta piše Miloš zopet domačim v Ljubljano: *Moj rojstni dan je potekal čisto lepo. Znanci so se me spomnili, lansko leto pa skoro nisem vedel, da ga imam. Ta dan je potekal v boju z belogardisti in ni veliko manjkalo, da bi dobil lepo darilo: kroglo v glavo (misli na borbe v Dolomitih — op. av.). Izraža veselje, ker je ravno prejšnji dan dobil pismo domačih (za rojstni dan), in piše: Vedno bolj upam, da se bomo prav kmalu videli. Zelo verjetno je, da boste tudi tam kmalu imeli Nemce (misli na Ljubljano), vendar pa ne bo dolgo trajalo.*¹⁶⁸

Miloš Ziherl je med dogodki na Žirovskem vrhu nadaljeval delo v tehniki. Dne 4. avgusta je izdelal radijska poročila v 400 enostranskih izvodih; 5. avgusta radijska poročila (za aktiviste) v 30 izvodih; 6. avgusta pa v 1200 izvodih na pol strani propagandni letak, ki je bil že odgovor na nemško propagando okrog Žirovskega vrha: 720 izvodov letaka je poslal Dolinskemu, ostalo pa Mihju. Dne 7. avgusta je zopet izdelal radijska poročila v 400 izvodih. Do 8. avgusta tehnika še ni čutila neposrednih posledic dogodkov na Žirovskem vrhu, bila je le vključena v protinemško propagando. Ta dan Miloš med drugim piše Dolinskemu: *Torej je bilo vendarle res, kar so pravili, da je bil neki naš komandant izdajalec. Presneto moramo paziti, komu kaj zaupamo. Zato me tudi vedno bolj skrbi, kaj je z ono tovarišico, ki je v Mirkovi tehniki. Če greš tja, se natančno informiraj (misli na Darjo — op. av.). Tako je žirovska hajka obudila stare dvo-me.*¹⁶⁹ Dalje pravi: *Kar se tiče harmonike, mi boš silno ustregel. Pošlji jo kar Franceljnu (Matevž Bogataj — op. av.). Zaenkrat je moje podjetje še popolnoma nekompromitirano, vendar sem mnenja, da bo treba poiskati kak drug prostor, ker se ta res že nekam dolgo drži. Kaj misliš, ali bi se dalo najti kaj primernega? Kaj pa tam, kjer je menda Arti, ali je vsaj bil?*¹⁷⁰ *Na vsak način mora biti elektrika v bližini in čim več ropota čez dan. Miro*¹⁷¹ *mu je poslal ključ za mladinsko literaturo za njegov rajon. 4. poglavje VKP/b Ti pošiljam, prosim pa, da nanj zelo pazijo in mi ga vrneš, ko bo pretipkan . . . mi je pa v spomin na moje delo, ker sem ga sam prepisoval. Vrni mi prav ta izvod. Upajmo, da bomo kmalu prosti!*

Dne 8. ali 9. avgusta pa je dobil Peter Kavčič-Jegorov iz krogov okrog gestapovskega tolmača Sturcha (iz Reteč) izredno pomembne informacije, nakar je že 9. avgusta pisal tov. Dolinskemu: *Obveščen sem, da so včeraj zasliševali ujete partizane v Begunjah in med njimi je bil tudi Cene Blaznik (Tarzan) iz Karlovca, ki je vse izdal . . . Tarzan je povedal, da se mi kretamo okoli Hrena do kasarne, za Florjana nisem nič slišal, pač pa, če kaj ve, je gotovo povedal. Izdano je bilo tudi nekaj v Selcih in v Žireh, pa sem pošto poslal že na obe strani, da se jih obvesti, kakor tudi Florjana. Sporoči, če so kaj bolj informirani, kdo je imel stike, da se pazijo, če je kaj vedel za vašo postojanko, se je treba malo umakniti.*¹⁷²

V Begunjah sta bila takrat Blaznik in Potočnik. Vendar je Blaznik imel ilegalno ime Rado, Tarzan pa je bil Potočnik. Le on je vedel za Avgusta Kalana-Florjana ter Hrenove, medtem ko Blaznik na tem rajonu nikdar ni bil. Kljub temu pa ni jasno, kako je do mešanja prišlo.

Jegorova vest je sprožila alarm. Ni bilo gotovo, ali Tarzan morda ve za tehniko,¹⁷³ na vsak način pa so lahko pričakovali aretacijo Avgusta Kalana-Florjana in drugih, pri katerih se je Tarzan zadrževal. Miloš je na hitro 10. avgusta izdelal še Izjavo radia Slobodna Jugoslavija v 350 enostranskih izvodih in »Ugoto-

vitev majorja Jonesa« v enaki nakladi in obsegu, nato pa zvečer 10. avgusta tehniko zapustil in odšel h Kobalovim.

Jože Kavčič-Jernač, ki še ni odpotoval v Kamnik, očitno še ni vedel za to novico, kajti 10. avgusta piše Dolinskemu: *Iz ust Raikota (Andrej Jesenovec) sem slišal, da ste se razšli vsak po svoje. Mislim, da to ne bi bilo potrebno. Za Tarzana sem čul, da je padel. Rudi ne bo izdal, o tem sem prepričan.*¹⁷⁴

Ni mi bilo moč ugotoviti, ali je kakšen dokument, ki bi dokazoval, da so bili Avgust in Minka Kalan ter Ana Leben opozorjeni na neposredno nevarnost aretacije.

Dne 15. avgusta zvečer sta bila na domu aretirana Avgust in Minka Kalan. Ludvik Jelenc iz Dražgoš¹⁷⁵ pripoveduje o aretaciji takole: *Nekako 14 dni pred aretacijo bi moral iti v nemško vojsko, vendar sem se umaknil v Lajše. Po aretaciji Kalanovih sem se ilegalno oglasil pri Kalanovih sosedih v Stari Loki, kjer sem zvedel, da so mene že iskali gestapovci. Sosedje so pripovedovali o aretaciji tole: Kalan Avgust je bil že zjutraj tega dne obveščen, da bo aretirán, vendar je trdil, da pozna nekega policista, ki bi mu prav ootovo povedal, če bi ga hoteli res aretirati. Kljub temu pa je odšel v Selško dolino. Ko je prišel zvečer iz doline, so bili v hiši vsi poznani Nemci, vendar se je domačim zdelo sumljivo, da niso odložili orožja, kakor običajno. Brat Francelj je tudi videl pred hlevom stražo, pa tudi sosedom se je vse skupaj zdelo sumljivo. Takoj, ko je Gustelj stopil v sobo, so ga aretirali in nekdo ga je že takoj udaril s kopitom. Aretirali so tudi sestro Minko. Pri aretaciji so bili »slučajno« prisotni tudi Andrej Krošelj z ženo ter Matevž Bogataj.¹⁷⁶ Aretirali so tudi mater in brata Franceta ter ju odpeljali v taborišče v Nemčijo.*

Avgusta Kalana in sestro Minko so zaprli v loške zapore. V knjigi o evidenci prehrane zapornikov, ki jo je vodil paznik Tomaž, vidimo, da je Avgust dobil prvo hrano šele 16. avgusta ob 18. uri, Minka pa ob 13. uri, torej Avgust šele po 24 urah.¹⁷⁷ Tudi v dnevniku Lojzeta Hafnerja-Slavka beremo: *15. VIII. Jakobčevi odpeljani — Loka, Begunje.* Takoj po aretaciji so oba zasliševali in strahovito mučili. Naslednji dan, to je 16. avgusta, so aretirali še Ano Leben (vd. Komatar) in Aneso Leben (Nušo Komatar). O aretaciji pripoveduje Nuša Komatar: *Ze prejšnji večer smo slišali, da je nekaj narobe, vendar nismo vedeli, da so aretirali Kalanove. Dne 16. avgusta zjutraj nas je Rihtaršič Janez — po domače Brnjak z Bukovice, ki je pri nas imel žago, opozoril naj pobegnemo, vendar mama ni hotela. Hitro sem skrila literaturo na kozolec in takrat so že prišli trije gestapovci z atomobilom in nas aretirali. Tik pred aretacijo je bil pri nas Matevž Bogataj, ki je kupoval tele, in pogledal je, če je tele še v hlevu. Tam pa je bila ravno takrat moja mama. Odpeljali so nas na gestapo, prav takrat pa so pripeljali tja tudi Kalana Avgusta in Minko, ki sta bila že vsa pretepena.*¹⁷⁸

V Tomaževi knjigi je datirano, da je Ana Leben dobila kosilo 16. avgusta ob 12. uri, Nuša pa ob 15. uri.

Dne 16. avgusta 1943 zjutraj so iz Begunj pripeljali Ivana Potočnika-Tarzana, ki je nato prisostvoval zaslišanju. Iz Tomaževe knjige vidimo, da je Tarzan dobil ob 14.30 redno kosilo in nato ob 20. uri večerjo, nakar so ga odpeljali nazaj v Begunje. O zaslišanju Ane Leben in Nuše Komatar slednja pravi: *Na gestapu so Tarzana soočili z mamo in menoj in vpričo naju je izdal, da je pri nas zatočišče partizanov, da smo dajali moko in podobno. Zame je rekel, da sem mu nosila hrano v skrivališče. Mama je odkrito rekla, da je delala za naše fante, da pa otrok ni kriv in naj ga izpuste.*¹⁷⁹

Ljudje v Škofji Loki so videli, kako pretepena so Kalanova dva, preko glavnega trga vlekli v zapore v Loki, za njima pa se je vlekla krvava sled. O tem mučenju je Avgust Kalan v prošnji za priznanje dvojne delovne dobe zapisal: *Gestapo naju je v zaporu v Loki kot tudi v Begunjah mučil, tako da sva večkrat padla v nezavest. Na najinem telesu ni bilo najmanjšega mesta, ki ne bi bil podplut s krvjo.*

Kljub temu Avgust in Minka Kalan nista izdala svojih sodelavcev in sta vztrajno zanikala, da bi poznala Tarzana. Gestapovci so se tako strahovito znešli nad njima prav gotovo zato, ker sta jih tako dolgo »vlekla za nos«. Kdaj je Tarzan začel izdajati ni mogoče ugotoviti. Lahko je klonil šele 15. avgusta, nakar je sledila aretacija, lahko pa tudi že prej in je gestapo samo čakal na ugoden trenutek. Nekateri celo pravijo, da se jim je Tarzan zdel že prej sumljiv in nestabilen, da je vedno ponavljal, da ga ne smejo Nemci dobiti živega v roke.¹⁸⁰

Nuša Komatar izjavlja tudi, da je Tarzan vedel tudi za frizerskega mojstra Erznožnika, ki je k Lebnovim hodil strič partizane in ga je lahko izdal (Pavle Erzožnik je bil ustreljen kot talec 9. februarja 1944).

Težko si je misliti, da tako obsežne dejavnosti v Stari Loki, zlasti pri Gosarjevih, Kalanovih in Lebnovih, pri katerih so sodelovali številni aktivisti OF in partizani, ne bi kakorkoli že opazil gestapo in drugi ovaduhi. To še posebej, ker je bil v neposredni bližini navedenih partizanskih javk kraj, kjer so se stalno shajali gestapovci, in sicer pri Andreju in Angeli Krošelj. Ta dva sta bila s sodbo okrožnega sodišča v Ljubljani dne 11. decembra 1945 med drugim obsojena tudi zaradi ugotovitve:

(točka 3) — da sta imela najtesnejše prijateljske in družabne stike z gestapovci, SS-ovci in ostalimi Nemci, tedaj podpirala tujo državo, ki je bila v vojni z Jugoslavijo in s tem zakrivila zločin po čl. 3/zknd.

O zadržanju Avgusta in Minke Kalan je sam gestapovec Pfeifer rekel: *da bi Ločani že takrat lahko Gusteljnu in Minki postavili spomenik.*¹⁸¹ Jelenc Ludvik pa pravi: *da so Nemci sami rekli, da bi lažje pobil žival kot njega (misli Gusteljna).*¹⁸²

Vsi štirje aretirani so bili 17. avgusta odpeljani v Begunje. V knjigi zapornikov iz Begunj piše: *Kalan Gustel, prišel 17. 8. 43, št. 1728, rojen 20. 8. 1911, odposlan 20. 10. 43. v Mauthausen; Kalan Marija, prišla 17. 8. 1943, št. 1731, rojena 13. 1. 1906, odpeljana 20. 10. 1943 v Auschwitz; Leben Ana, prišla 17. 8. 1943, št. 1729, rojena 10. 10. 1900, poslana v Ravensbrück 20. 10. 1943.*¹⁸³

V Begunjah je bila ves čas tudi Nuša Komatar. Zanimivo je, da so bili vsi istočasno poslani iz Begunj naprej.

O srečanju z Avgustom Kalanom v Begunjah pravi Viktor Demšar-Viki:¹⁸⁴ *Tri tedne po odhodu skupine v Vojtehovo četo so me na Koroškem aretirali. Prek zaporov v Špitalu in Celovcu sem avgusta prišel v Begunje, kjer sem bil v bunkerju št. 8. Izdal me je Tarzan, z njim so me tudi soočili, vendar je izjavil, da smo dobili zvezo pri bratu, in ne pri meni. Ko so me predstavili v sobo 10, sem tam našel Avgusta Kalana, ki je bil zelo pretepen. Bil je nesposoben, da se hrani, in tako sva ga po žličkah hranila z Viktorjem Jamnikom iz Loke, ki je bil tudi zaprt iz nepolitičnih razlogov. Za zglavje smo imeli berglo, kajti Jamnik je bil invalid.*

Po vojni je Avgust Kalan pripovedoval Ludviku Jelencu, da je vse izdala ona baraba, ki smo jo imeli na podu in hranili. V Loki in Begunjah so ga soočili s Tarzanom, vendar je vse zanikal in rekel, da ga ne pozna.

Poglejmo še nadaljnjo usodo ljudi, o katerih govorimo. Avgust Kalan-Florjan je po vojni prišel iz Mauthausna domov in se kasneje smrtno ponesrečil v čudnih okoliščinah. Minka Kalan je zaradi posledic mučenj umrla v Auschwitzu 14. februarja 1944. Ana Leben je prav tako umrla v Auschwitzu dne 21. marca 1944. Niko Blaznik-Rado, ujet na Žirovskem vrhu 4. 8. 1943, je imel v Begunjah št. 1663, ustreljen je bil kot talec 31. decembra 1943 v Medvodah (gramozna jama pri Svetju).

Ivan Potočnik-Tarzan, ujet 4. 8. 1943 in prepeljan v Begunje, iz Begunj 17. 12. 1943 poslan v Stalag, pred tem je hodil z gestapovci po terenu; v Nemčiji se je svobodno gibal. Po vojni ga je v Kranju na mostu srečal Avgust Kalan, vendar je pobegnil. Baje je bil nekaj časa zaposlen v Zagorju, pred aretacijo pa je pobegnil v tujino in se leta 1952 javil iz Haleta v Ameriki. Ni znano, kaj je danes z njim.

Tarzanovo izdajstvo je zelo negativno odjeknilo med simpatizerji OF in partizani. Plima nezaupanja je dosegla svoj višek. Gestapo je sistematično širil neresnične vesti, da bi kompromitiral nekatere stare partizane. Ujete partizane so tudi vlačili po hišah, da bi podpihovali plamen nezaupanja med ljudmi. Značilno za ta čas je pismo Jegorova Dolinskemu z dne 18. avgusta 1943, v katerem piše: *bil sem obvešččen, da je v naših vrstah po celi Gorenjski vrinjenih precej tajnih vohunov, da je izdana cela Gorenjska, vse veze, vsa kretanja naših čet, vsi kmetje, kateri dajo hrano in tako naprej, da loški gestapo dobiva vsak dan točna poročila o kretanju naših kurirjev in čet. Moje mnenje je, da je to stara pesem, je pa stvarno, da morajo v naših vrstah biti temni belogardiistični elementi, ki vso to propagando razširjajo, da bi zanesli zmedo v naše vrste in klanje med seboj. Nujno je, da se po četah ukrenejo vse mere previdnosti in vrši stroga kontrola. Slučaj: Tarzan hodi prosto naokrog in vrši preiskave po hišah, kot da bi bil celo leto pri gestapu... Jernač mi tudi omenja, da se širijo nekatere vesti o njem, da je imel zveze z gestapom...*¹⁸⁵

Ivan Potočnik-Tarzan (levo), slikan leta 1952 v Ameriki z nepoznanim.

Prav tako je značilno pismo Jožeta Vidoviča-Planinskega, ki je bil v tem času zelo aktiven kot komandir Narodne zaščite občine VI. (Stara Loka). V pismu 25. avgusta 43 piše Dolinskemu (potem, ko je Matevž Bogataj-Francelj odpovedal nadaljnje sodelovanje pri raznašanju literature) med drugim: *Literature jaz ne morem sprejemati, ker ne zaupam ljudem po okoliških vaseh. Sedaj je zaenkrat nastalo tako stanje, da moramo do nadaljnjega prenehati z vsako korespondenco, ker sicer zasledujejo vse osebe. Tu in tam tudi po cestah pretre-sajo . . . Poznani so vam primeri izdajstva, kateri prihajajo iz krogov Vaših (partizanskih) vrst, to se pravi gotovi elementi so en čas partizani, potem se pa stavijo na razpolago okupatorju in izdajajo naše težko delo. (Primer Tarzan), sedaj zopet drugi Niko Blaznik iz Škofje Loke, celo sliši se za Hrenovega Pavleta, da namerava priti dol itd. Komu naj človek potem zaupa pri takih okolišnih. Vsled tega izdajstva padajo gestapu v roke naši najboljši delavci . . . Vsled označenih razlogov priporočam, da se do nadaljnjega preneha z vsako korespondenco, ker ni zaupanja . . . Ne mislite pa, da smo mi omahovalci, če to pišem, ne, mi ostanemo isti, kot smo bili, naše delo gre naprej, ali tajno in tako, da ohranimo naše moči, katere bomo potrebovali ob pravem času. To namreč pišem v imenu odbora. Omeniti hočem še to, da je sinoči zopet padla ena žrtev iz vrst Vaših tovarišev, tj. tovariš Trojar iz Puštala.*¹⁸⁶

Iz pisma bi lahko sklepali, da je po Tarzanu klonil tudi Niko Blaznik, vendar je bila njegova usluga okupatorju, če jo je sploh storil, veliko manjša od Tarzanove, in so ga zadnji dan leta 1943 ustrelili. Moramo pripomniti, da je bil Niko Blaznik skoraj edina žrtev izmed ujetih partizanov na Žirovskem vrhu. Niko Blaznik je bil po nekaterih ocenah precej samovoljen,¹⁸⁷ čudno pa se je vedel tudi v zaporu v Begunjah, kjer je imel histerične napade, se metal po tleh in podobno.¹⁸⁸

Posledice žirovske hajke so se čutile še daleč v naslednje mesece. Štab Gorenjskega odreda se je ves preostali avgust, september in oktober trudil, da bi ponovno zbral razbite in razkropljene partizane, ki so se skrivali doma, živeli v ilegali ali pa se celo javili oblastem.

Tudi okrožni komite KPS Škofja Loka, ki ga je takrat vodil Avgust Barle-Ambrož, je že 21. avgusta 1943 poslal vsem rajonskim sekretarjem odločno navodilo, kakšne so njihove naloge. Skrajšana vsebina okrožnice je naslednja:

1. Ker je ušlo od partizanov več tovarišev ob hajki na Žirovskem vrhu in pri prehodu meje, je treba pozvati vse tiste tovariše, ki so se prijavili Nemcem, in tudi tiste, ki se še skrivajo, da se takoj vrnejo v čete.

2. Nesreče na Žirovskem vrhu so krivi nedisciplinirani in strahopetni tovariši.

3. Ukrepajte proti vsem, ki širijo paniko in blatijo vodilni kader, ker ti so tudi pomočniki bele garde.

4. Poostrite obveščevalno službo do skrajnosti.

5. Več pažnje posvetite kurirjem, da se med nje ne bodo vrinili sovražni elementi.

6. Glavna naloga je mobilizacija. Nikakor nas ne smejo prehiteti Nemci.

7. Organizirajte narodno zaščito.

8. Ne podcenjujte bele garde, ker se je ponekod potuhnila, itd.¹⁸⁹

Še v novembru 1943 zasledimo, kako se je rajonski komite KPS Škofja Loka trudil z vsemi silami, da bi odstranil posledice, ki so jih še čutili. Dne 2. oktobra 1943 je Dolinski izdal odredbo, ki se v celoti glasi:¹⁰⁰

Glasom ponovnega opomina Gorenjskega odreda, pozivam vse občinske sekretarje rajona III, da nemudoma pošljejo popis vseh tistih tovarišev, ki so bili odrejeni v I. Gorenjsko brigado.

1. *Popiše naj se vse, kateri so bili postavljeni za terenske delavce, kdo je koga postavil, zakaj in kdaj?*

2. *Tiste, ki še niso nikamor postavljeni, kje se nahajajo, kdo je zanje odgovoren.*

3. *Tiste, ki se niso nikamor javili in se na svoje skrivajo bodisi po domovih ali po skritih logorjih.*

4. *Tisti, ki se čutijo bolne se morajo takoj javiti, da jih pregleda vojaški ali civilni zdravnik skupno z odgovornim občinskim sekretarjem.*

5. *Popiše naj se, kam je bil vsak posameznik dodeljen in postavljen pri formiranju I. Gorenjske brigade.*

Za vse neresnične podatke, vsak odgovarja pod najstrožjo kaznijo. Kar je na svoje »zabitih« in se ne javijo najkasneje do 8. t. m. najbližji vojaški edinici

Taborišče partizanskih kurirjev in terencev pod kmetijo Breman na pobočju Križne gore sredi avgusta 1943. Z a d a j o d l e v e : Pustavrh Lojze-Januš; Hafner Janko-Matjaž; neugotovljeni; Hafner Tine-Zane (ali Caruga); Pogačnik Jože-Tomi; Sink Janko-Runo Ločan; Sifrer Franc-Rovtar; Ziherl Janko-Miguček; s p r e d a j . Porenta France; Hafner Tone; Podobnik Franc-Budislav; Hafner Tone-Strogov; Porenta Lojze-Boro; Mrak Ciril-Mohor

ali terenskim delavcem, se jih smatra za vojaške dezertarje ter bodo brezpo-
gojno kaznovani s smrtno kaznijo.

Tudi vsem tistim, ki so bili zapeljani in so se javili nemškimi ali italijan-
skim oblastem, je dana v tem času možnost, da se javijo našim oblastem brez
kake posledice.

Kdor se temu pozivu ne podredi, ga bo sodilo vojaško sodišče NOV.

S tovariškim pozdravom
Smrt fašizmu — svoboda narodu!

Dolinski

V arhivu v Škofji Loki lahko zasledimo nato številne dokumente, ki
prikažajo o poročilih občinskih sekretarjev in o uspehih in neuspehih te akcije.
Mnogo borcev se je postopoma ponovno vključilo v enote, tako kakor je na-
raščalo zaupanje in je naša propaganda žela uspeh.

Zirovska hajka pa je vendarle imela tudi dobro stran. Mnogi so se prebudili
iz iluzij, da ni treba z gestapom resno računati in to je povzročilo odločno
akcijo čiščenja in likvidiranja gestapovsko-plavo-belogardistične mreže. To je
bilo v jeseni 1943, uspešno delo VOS, ki je imelo daljnosežne pozitivne posle-
dice. Da je VOS stopil gestapu na občutljivo točko, se vidi tudi po njegovem
besnem reagiranju in sankcijah proti civilnemu prebivalstvu (streljanje talcev,
nove selitve itd.). Tudi pri gestapu je bilo konec iluzij, da bodo z agenturami
razbili OF in njene oborožene enote.

Ko je bil Miloš skrit pri Kobalovih, je prejel od matere in očeta pismo iz
Ljubljane, datirano s 16. avgustom, v katerem Ana izraža skrb nad vestmi o
hajki na Zirovskem vrhu. *Ali je vse to res, ali samo propaganda?*, sprašuje.
Slika mu položaj v Ljubljani, množične demonstracije, demoralizacijo Itali-
janov, pa tudi določen strah pred prihodom Nemcev. Potem se zopet vrača
na svojega sina, ko piše: *Samo, da bi mogli najti še našega dragega Boro, o
čigar usodi sem še vedno na nejasnem. Bogdan pravi, da še ni izgubil vse
nade, meni pa je včasih tako silno hudo, čeprav se zavedam, zakaj njegova
žrtev, če je moral pasti.* (Bogdan-Boris Ziherl je takrat že odpotoval na
osvobojeno ozemlje v Črnomelj.)¹⁹¹

Potem, ko je Miloš zapustil tehniko na Primoževi žagi, je bil velik del terena
zopet brez tehnike in zaradi tega brez literature. Zveze z ostalimi tehnikami
so bile zelo otežkočene, število izvodov pa premajhno. Vse to pa ravno v času,
ko je bila potreba po partizanski literaturi največja, kajti samo uspešna prop-
aganda in vojaške akcije so se lahko upirale nemško-belogardističnemu pri-
tisku.

Izbire očitno ni bilo velike. Kakor hitro je Miloš ocenil, da aretirani
Avgust Kalan in ostali niso ničesar izdali, za samo tehniko pa Tarzan očitno
ni vedel, se je vrnil na Primožovo žago in tako 19. avgusta zopet začel z delom,
čeprav se je stopnja neposredne nevarnosti spet povečala. Pritiskali pa so
tudi forumi, ki so nujno rabili razmnoževanje. Tako je že 22. avgusta natisnil
Okrožnico NO odborom ter Okrožnico političnim delavcem, ki ju je dobil
prek Dolinskega, in sicer v 200 enostranskih izvodih. Oba dokumenta sta navo-
dilo aktivistom OF, kako naj ravnajo v nastalih razmerah. Vse izvode je
poslal rajonskemu komiteju. Dne 23. avgusta je tehniko zadel nov udarec.

Zveza za raznašanje literature Matevž Bogataj-Francelj je iz neznanih razlogov odpovedal nadaljnje sodelovanje. O tem piše Miloš Dolinskemu še isti dan, 23. avgusta: *Francelj mi je sporočil, naj mu ne pošiljam več literature, ker je prenevarno, da bi jo on raznašal. To je pa res dobro. Seveda je nevarno, saj je tudi nevarno, da jaz sedim v tej luknji, ko lahko vsak čas pridejo Nemci. Če bi vsaj povedal, kam naj jo pošiljam. On je vedel za vse zveze, sedaj pa bom moral poiskati sam ljudi, ki bodo to delali. Na vsak način bo težko, upam pa, da se mi bo posrečilo najti zveze. Ne vem, kaj mislijo naši aktivisti. Kolikor vem, ni Francelj prav nič kompromitiran radi zadnjega izdajstva. Če bi bil, bi ga kvečjemu izdal Florjan, pa mislim, da ga ni, ker sicer bi ga že prijeli. Treba jih bo malo prijeti, da bodo bolj agilni.*¹⁹²

Ni znano, kakšni razlogi so povzročili, da je Matevž Bogataj nenadoma prekinil z delom. Miloš pa tudi ni poznal vseh okoliščin dogodkov, ki so se v Loki odvijali z vso hitrostjo. Ko je odpovedal Bogataj, je Dolinski iskal novo zvezo in se najprej brezuspešno obrnil na Jožeta Vidoviča-Planinskega.¹⁹³

Dne 23. avgusta je Miloš izdelal tudi radijska poročila v 400 izvodih na eni strani. Že pri Kobalovih je sestavljal novo številko Mladine in jo nato v tehniki izdelal v 320 izvodih na 4 straneh. Mladina — gorenjska izdaja, štev. 5 z datumom 20. avgusta ima naslednjo vsebino:

Mladini — (Miro), Moj vstop v ZSM (Hajduk), Podčlovek (Januša), Sodobni junaki, Kri kliče po maščevanju (pesem — Blaž Ostrovihar), Mladina piše: Privikrat v zaporu (Tatjana), Iz naših dni (Vislava). Na koncu je poziv mladini, naj piše v svoj list. Čeprav je obseg omejen, bodo vsi prišli na vrsto!¹⁹⁴

Mladino štev. 5 je razposlal še isti dan po temle ključu: rajon Loka 70, Mirko 30, Igor 30, Ambrož 25, Kosec 25, Miha 50, bataljoni 60, PK 20, ostalo tehnike (za ostale tehnike je to pomenilo konceptni izvod za nadaljnje razmnoževanje).

V pismu 25. avgusta sporoča Miloš Dolinskemu, da je njemu poslal Mladino za bataljone, ker zaradi pregrupacije ne ve, kam naj jo pošilja, in ga prosi, da mu pošlje seznam bataljonov in čet na Gorenjskem, razen Kamniškega okrožja, ker bo sam razpošiljal literaturo. Dalje pravi: *Izvedel sem, da je*

23. avgusta 1943.

Dragi tov. Dolinski!

Pošiljam Ti radio-poročila in ostalo, kar si mi poslal v izdelavo. Francelj mi je sporočil, naj mu ne pošiljam več literature, ker je prenevarno, da bi jo on raznašal. To je pa res dobro. Seveda je nevarno, saj je tudi nevarno, da jaz sedim v tej luknji, ko lahko vsak čas pridejo Nemci. Če bi vsaj povedal, kam naj jo sedaj pošiljam. On je vedel za vse zveze, sedaj pa bom moral poiskati sam ljudi, ki bodo to delali. Na vsak način bo težko, upam pa, da se mi bo posrečilo najti zveze. Ne vem, kaj mislijo naši aktivisti. Kolikor vem, ni Francelj prav nič kompromitiran radi zadnjega izdajstva. Če bi bil, bi ga kvečjemu izdal Florjan, pa mislim, da ga ni, ker sicer bi ga že prijeli. Treba jih bo malo prijeti, da bodo bolj agilni.

S tovariškimi pozdravi!

Smrt fašizmu - svoboda narodu!

Prešern

Pismo Miloša Zihlerla iz Primožove žage Tinetu Kalanu-Dolinskemu 23. avgusta 1943

*Gorazd naročil, naj ne hodim v svoj stari prostor. Tu sem pa sedaj že šest dni. Mislim, da zaenkrat ni tako hudo, saj dokler ne najdemo novega prostora, ne morem drugače. Da bi se zopet umaknil, je pa zelo težko, saj sem že sedaj toliko zamudil in bi to napravil le v skrajni sili. Vprašaj Gorazda, kaj je mislil, ko je to naročil, in naj mi sporoči, ali je kaj slišal v tem pogledu. Tebe pa prosim še enkrat, če moreš najti kak drug prostor, ki bo imel elektriko.*¹⁹⁵

Dne 26. avgusta 1943 so se skozi Škofjo Loko že valile kolone nemških tankov, artilerije, oklopnih vozil in pehote, ki so prodirale po Selški dolini proti Primorski. Kapitulacija Italije je bila pred vrati.¹⁹⁶ Ko so nemške kolone rohnele skozi Loko, je Miloš razmnoževal radijska poročila v 400 običajnih izvodih. Dne 29. avgusta je razmnoževal brošuro »Partizani v boju za zedinjenje slovenske zemlje«, ki jo je prejel verjetno iz Ljubljane. Po lastnem preudarku jo je razmnožil v 200 izvodih na 14 polovičnih straneh, ker se mu je zdela zelo primerna za naše razmere (ni razvidno, kam je poslal izvode). Isti dan je dobil od Dolinskega tudi naročilo, da razmnoži okrožnico PK za Gorenjsko in Koroško. V tem času je Jegorov že obiskal Dolinskega, da bi se dogovorila glede novega prostora.

Dne 30. avgusta je Miloš dokončno ugotovil, da je prostor kompromitiran in da zanj vesta brata I. in P. O. Tako tega dne Miloš piše Dolinskemu: *Naravnost samomor bi bil, če bi še kaj časa ostal tu. Še sreča, da me do sedaj niso dobili. Nov prostor bo pa kar hitro treba najti, ker imam sedaj precej dela. Mladino mislim izdajati vsakih 10 dni. Glavno je, da je v prostoru ali blizu elektrika in da je na takem kraju, kjer ne bo preveč zbuvalo pozornosti. Ko sem dobil včeraj tvoje pismo, sem se podvil, da opravi vse delo, ker moram danes nujno oditi od tu. Zato sem delal včeraj ves dan, vso noč in danes ves dan. Sedaj je končno glavno opravljeno.*¹⁹⁷

Iz poročila vidimo, da je Okrožnico PK izdelal v 200 enostranskih izvodih; 29. avgusta pa še radijska poročila v običajni nakladi.

Dne 30. avgusta je pisal Miloš tudi Matiji. Od Lenarta je prejel Mladino — centralno izdajo, vendar je ne bo razmnožil, temveč bo nekatere članke uporabil za svojo novo številko Mladine — gorenjske izdaje. V načrtu je imel, da bi Mladino izdajal vsakih 10 dni. Nato piše: *Sedaj se bom pa moral končno preseliti iz tega prostora, ker je nevarnost, da postane preveč kompromitiran. Zvedel sem namreč nekatere stvari, zaradi katerih nikakor ne smem ostati več tu. Imeli smo že skoraj pripravljen prostor, pa je tam v bližini bilo zadnjič nekaj izdano in smo morali opustiti. Sedaj išče Jegorov z Dolinskim nov prostor in upam, da bo v kratkem pripravljen in da bom lahko pričel zopet z delom. Zaenkrat bom pa moral opustiti delo v tem prostoru in se umakniti. Mislim pa, da bom lahko organiziral izdajanje poročil, vsaj v kolikor izvodih bo mogoče. Pisal jih bom sam, razmnoževali jih bodo pa legalci. Jegorov pravi, da bo to šlo. Tačas bom pripravil novo številko Mladine, da bo takoj zunaj, čim se vselim v novi prostor.*¹⁹⁸

Miloš v gornjem pismu govori o propadlem poskusu, da bi organizirali drugo tehniko. Avgusta 1943 so na pobudo Pavleta Gosarja-Razina začeli kopat bunker pod podom pri Gusteljnu Bergantu, po domače pri Mrušču v Stari Loki. Bunker so gradili Pavle Gosar-Razin, Andrej Florjančič-Boris ter kovač Tone Šifrer. Ker pa so imeli vtis, da za gradnjo ve vse preveč ljudi in so tudi Nemci izvajali v okolici preiskave, so bunker zasuli.¹⁹⁹

Nekod je živel mogočen kralj. Ta kralj je imel
 mnogo lepe in bogate. V temem gozdu pa je pre-
 živali hudoben čarovnik. Rekega dne, ko je bil
 kralj na lovu, se je pripeljal v grad in ugrabil
 kraljično. Prijezdal pa je vitez na iskren konju,
 v zlatih oklepu in je z enim zarahom odsekal sa-
 ravnika Slavo. Kralj je dal vitezu svojo hčer za
 ženo in svatovali so tri dni in tri noči...

Gake in podobne pravljice je pravila nek-
 kajera svojim vruckom.
 Kralji otroci so sanjali o slavah, značeviti
 vitezih in kraljičnah. Zdravovali so se,
 leso njihovi stariši bogati, kakaj prebive
 v ozkih kočah in čenu so mno-okrat lažni.
 mogli razumeti, da so živali dobri kralji.
 Klete kraljične le v pravljicah. Bili so
 ženi, so so napelede spoznali reznico.
 - Vseemo vse takih pravljice - so rek-
 v resnici - priporočujam o ljudeh, kakr-
 in babica je zabela pripravlovati:

1/600

Nekod je bil...

Naslovna in naslednja stran mladinske brošure, ki jo je Miloš izdelal (napisal in opremil) av-
 gusta 1943 na Primoževi žagi

Dne 30. avgusta je Miloš razmnožil tudi mladinsko brošuro »Nekoč je bil...«, ki jo je že dalj časa pripravljal. Brošuro je spisal, natipkal, narisal risbe in vse razmnožil v 380 izvodih na 8 straneh polovičnega formata. Idejo za vsebino brošure je očitno dobil ob svojem potovanju po škofjeloških hribovih v začetku julija, ko je prvič zapustil tehniko. Na tem potovanju, katerega prvotni namen je bil, da bi začel delati v tehniki Selški, se je srečaval s pionirji na kmetijah, ki so stražili hiše, kjer so bili naši forumi in enote. Vsebina brošure predstavlja poskus, da bi se pravljice za najmlajše, ki so bile dotedaj obremenjene z meščansko miselnostjo, spremenile in postale aktualne za razmere v borbi, z očitnim narodnoosvobodilnim in razrednim izročilom. Brošurico je Miloš razposlal na razne strani.²⁰⁰

Ko je to delo končal, se je Miloš iz tehnike umaknil ponovno h Kobalovim. Tam je bil do 8. septembra 1943, sestavljal je šesto številko Mladine. Tistega dne se je vrnil v tehniko ter na hitrico izdelal radijska poročila v enaki nakladi kot običajno ter Mladino — gorenjska izdaja, šte. 6, in sicer v 330 izvodih na 6 straneh; torej dve strani več, kot so obsegale dotedanje številke. Mladina šte. 6 vsebuje tele članke: V borbi se čistijo naše vrste (Vinko Hafner), Ozdravel je (Micka), Z naše Koroške, Razgovor v vlaku (Janko), Smeh je zamrl (Silva), Mladina piše: Dražgoše — pesem (Vinko), Puška (Dimitrij, član aktiva ZKM), Fašisti na Korenu (Vojko, Silva, Nuška, članice ZSM), Mladina v borbi: Moj prihod v partizane (Stojan).

Poznani izvodi Mladine šte. 6 imajo drugačno glavo, kakor prejšnje številke. Ni mi bilo moč ugotoviti, ali je novo glavo Miloš izdelal že v tehniki, ali pa ni ohranjen noben izvod — Milošev izdelek, temveč so izdelki drugih tehnik (tehnike Selške in tehnike OK Kamnik), ki so imele drugačne glave.

Tine Kalan-Dolinski, Peter Kavčič-Jegorov, Miloš Zihelr in Pavle Inglič-Bar v loških hribovih v zgodnji jeseni 1943

Neugotovljeni politkomisar odreda in Miloš Ziherl v loških hribih v pozni jeseni 1943

Miloš Ziherl je imel v partizanih ilegalno ime Mišo ali Prešeren, podpisoval pa se je večinoma Miloš, ali celo s celotnim priimkom in imenom.

Dne 8. septembra 1943 popoldne sta Miloš in Saša v tehniki še poslušala radio, ki je objavljala kapitulacijo Italije. Nato sta pospravila prostor in odšla v Gabrovo. Z njima je odšel tudi Lojze Hafner-Slavko. Ko je Miloš zapustil bunker, je s seboj vzel en komplet svojih izdelkov, drugega pa je dal Saši. Žal se ta ni ohranil, ker so ga ob aretaciji Sašinega očeta Pavleta 8. februarja 1944 uničili.²⁰¹

Tako se je končalo delo partizanske tehnike OK Škofja Loka na Primoževi žagi.

Tehnika ni bila odkrita do konca vojne. Dne 26. marca 1944 so Primoža Prezlja-Tomaža aretirali in poslali v internacijo v Tirole, kjer je bil do osvoboditve. Vzrok aretacije ni bila tehnika. Dne 8. februarja 1944 so aretirali tudi Cirilo Jamnik-Sašo, por. Gašperšič, in Marijo, por. Kobal, ter ju odpeljal v Begunje. Maja 1944 so Sašo poslali na delo v Memmingen, od koder je prišla domov konec leta 1944, sestra Marija pa se je vrnila domov že iz Begunj. Lojze Hafner-Slavko je 2. novembra 1943 stopil v partizane in se vključil v Prešernovo brigado. Kasneje je postal pomočnik šefa obveščevalnega centra 31. divizije.

Decembra 1955 je muzej v Škofji Loki obnovil bunker in za tedanji loški občinski praznik 18. decembra 1955 je bila tehnika zopet odprta. Na otvoritvi je govorila Saša, prisostvovali pa so med drugim tudi Ana Ziherl, Vanda Ziherl in Boris Ziherl. Kasneje je bila tehnika podrtja zaradi prezidave (neodgovorno!), tako da je danes na stavbi vgrajena le spominska plošča.

Tehnika na Primoževi žagi je edinstven primer partizanske tehnike, v kateri je delal samo en človek in je izdelal takšne količine literature. Vse to lahko pripišemo osebnosti Miloša Ziherla, ki je imel izredno notranjo energijo in zakladnico moralnih kvalitiet. V delo tehnike je vnesel preciznost in skrb za lepoto

izdelka. Pri njem najdemo izdelke tipkane tako, da imajo desne končne črke vedno enak zaključen rob (končno linijo) in po tem dolgo lahko ločimo prav njegove izdelke od drugih. Kasneje pa je tudi druge naučil take natančnosti, raziskovalec pa tedaj izgubi zanesljiv znak, da je nek izdelek Milošev.

Lahko se samo čudimo, kakšne rezultate lahko doseže človek, če ve, za kaj se bori, in ne štedi svojih sil. Miloš jih tudi ni štedil. Čeprav je bilo njegovo zdravje razrahljano, tudi v najtežjih trenutkih ni mislil na nič drugega, kakor na svojo nalogo, da kakorkoli zagotovi širjenje partizanskega tiska. Iz njegovih pisem in dela vidimo, da je bil za našo stvar pripravljen vsak trenutek žrtvovati svoje življenje. Ta njegova žrtev pa mu je resno načela zdravje in zahrbtna bolezen je bila njegov spremljevalec vse do smrti. Če upoštevamo ogromne količine materiala, ki so ga prinesli in odnesli iz tehnike, ter ogromno število pisem (če računamo samo ohranjenih), potem lahko vidimo, da je bil gestapo povsem brez moči tam, kjer ni prišlo do neposredne izdaje.

Delo tehnike na Primoževi žagi sem opisal podrobneje, kajti ta tehnika je izreden primer, koliko dokumentov, ki nam omogočajo vpogled v samo delo tehnike, se je ohranilo. Še vedno pa imamo nalogo, da kompletiramo originale vseh izvodov in jih shranimo v Loškem muzeju.

O življenju in dejavnosti Miloša Ziherla pripravljam za naslednjo številko Loških razgledov drugi del sestavka. Vseboval bo delo v RK tehniki Selški, organiziranje nove tehnike v Škofji Loki in požig Veštrskega mlina, delo v agit-prop komisiji POOF in odhod na Dolenjsko in Italijo.

Skupina političnih delavcev (večkrat omenjenih v našem sestavku) slikana na konferenci gorenjskih aktivistov 13. maja 1944 na Jelovici; od leve proti desni: 1. Stane Bernik-Arti (živi v Kranju); 2. Adolf Arigler-Bodin (živi v Ljubljani); 3. Niko-Kavčič-Gorazd (živi v Ljubljani); 4. France Stiglic-Tugo (živi v Ljubljani); 5. Peter Zupančič-Stojan (živi v Ljubljani); 6. Rado Keršmanc; 7. Franc Kavčič-Veljko (živi v Škofji Loki); 8. Pavle Kavčič-Miha (živi v Ljubljani); 9. Lojze Berčič-Miro (živi v Ljubljani); 10. Jože Kavčič-Jernač (padel); 11. Svetko Kobal-Florjan (živi v Ljubljani); 12. Kovač — ileg. ime; 13. Stane Dobovišek-Bregar (živi v Mariboru)

1. Glej *Loški razgledi* 3, 1956: Niko Kavčič, Skofjeloško okrožje — zibelka partizanskega tiska na Gorenjskem. — 2. Glej *Loški razgledi* 7, 1960: Emil Cesar: Ilegalne in partizanske tehnike na Gorenjskem do aprila 1943 in *Loški razgledi* 9, 1962: Partizanske tehnike na Gorenjskem v letu 1943. — 3. Ana Ziherl, rozj. Kobav je v *Loških razgledih* 4, 1957 objavila članek: Ločani in akcije Rdeče pomoči leta 1935. — 4. Glej *Loški razgledi* 6, 1959: Boris Ziherl, Pot, dolga štirideset let. — 5. Boris Ziherl je bil rojen 25. 9. 1910 v Trstu. — 6. Vanda Ziherl je bila rojena 25. 9. 1915 v Avstriji. — 7. Branko Ziherl se je rodil 9. 9. 1916 v Avstriji. — 8. Aleš Jelenc je predvojni komunist in udeleženec NOB. Leta 1944 je bil sekretar okrožnega komiteja KPS Jesenice, stanuje Ljubljana, Okiškega 35. — 9. Ustne podatke je dala Vanda Ziherl dne 22. oktobra 1979 in 10. marca 1980 (zapis hrani avtor). — 10. Ustna izjava Staneta Vrhovca-Robina, Ljubljana, Cesta Na Bokalce 3. dne 1. aprila 1981 (zapis hrani avtor). — 11. Ustna izjava Antona Curka-Gorjana, Ljubljana, dne 7. januarja 1980 (zapis hrani avtor). — 12. Ustna izjava Rada Pehačka-Rado Smolar dne 10. septembra (zapis hrani avtor). — 13. Isto kot pod op. 10. — 14. Ustna izjava Ančke Ziherl 26. aprila 1981 o razgovoru z Borisom Ziherlom že v Dolomitih (zapis hrani avtor). Ni mi uspelo dobiti izvirnega teksta Miloševega prevenca, zato sedanji tekst ni nujno enak prvotnemu. — 15. Besedilo pesmi je posredoval Muzeju ljudske revolucije v Ljubljani tovariš Radovan Gobec, kateremu pa ni poznan izvor. — 16. Ustna izjava Ančke Ziherl dne 26. aprila 1981 (zapis hrani avtor), — 17. Ustna izjava Pavleta Zibelnika-Paja, Ljubljana, Andreja Bitenca 163, dne 3. marca 1981 (zapis hrani avtor). — 18. Poročilo Adolfa Ariglerja-Bodina je natisnako v *Dokumentih ljudske revolucije Slovenije*, knjiga 4, dok. št. 4. V tem pismu ima Maks Krmelj ilegalno ime Metod, kar zasledimo zelo redko. Mirko Zlatner-Miklavž je bil v tem času v Dolomitih in odgovoren za organiziranje tehnik. — 19. Glej *Loški razgledi* 1, 1954: Florjan, Začetki ljudske vstaje v Skofji Loki. — 20. Glej pismo Edvarda Kardelja Josipu Brozu-Titu 18. aprila 1942. *Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji*, knjiga 2, str. 86, dok. št. 38. — 21. Glej poročilo vodje centralne tehnike KPS Milana Škerlavaja z dne 28. julija 1942 Edvardu Kardelju o delu tehnike z opombami: *Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji*, knjiga 2, str. 394, dok. št. 138. — 22. Glej *Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji*, knjiga 1, str. 86, dok. št. 38. — 23. Glej *Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji*, knjiga 2, str. 313, dok. št. 110. — 24. Isto kot pod op. 23; glej tudi *Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941—1945*, str. 355 in dalje. — 25. Glej poročilo PK KPS za Gorenjsko dne 17. julija 1942 CK KPS: *Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji*, knjiga 2, str. 341, 342. — 26. Drugi bataljon je Poljanski bataljon (op. av.). — 27. Očitno Štefan misli na poskus Poljanskega bataljona, da likvidira nemško postojanko v Črnem Vrhu in druge borbe tiste dni; glej tudi članek Antona Peternela-Igorja, Poljanski bataljon in akcije Poljanske čete v letu 1942, v tem letniku *Loških razgledov*. — 28. Štefan misli na Italijane, s katerimi se je II. grupa odredov poprej spopadala (op. av.). — 29. Glej poročilo Stefana centralnemu komiteju KPS dne 3. avgusta 1942: *Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji*, knjiga 3, str. 31, dok. št. 17. — 30. Glej *Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov VI*, knjiga 3. — 31. Glej Jesen 42, dok. št. 6. — 32. Glej pismo sekretarja PK KPS za Gorenjsko Lojzeta Kebeta-Stefana z dne 1. oktobra 1942 Mirko Zlatnerju-Miklavžu: *Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji*, knjiga 3, dok. št. 129. — 33. Ustna izjava Adolfa Ariglerja-Bodina dne 20. maja 1981 (zapis hrani avtor.). — 34. Isto kot pod op. 33. — 35. Tone Nartnik-Črnivec, član okrožnega komiteja Kranj (op. av.). — 36. Avgust Barle-Radovan, kasneje Ambrož, iz Medvod. — 37. Dr. Janez Kmet-Mirko, Ljubljana, Japljeva 9. — 38. Janez Kalan-Kosec. — 39. Jože Černič-Kostja. — 40. Pismo Lojzeta Kebeta-Stefana Maksu Krmelju-Matiji dne 6. oktobra 1942: arhiv IZDG, fasc. 660/I. — 41. Pismo Edvarda Kardelja Lojzetu Kebetu-Stefanu dne 14. oktobra 1942: *Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji*, knjiga 3, str. 374, dok. št. 148. — 42. Glej podrobnosti o tehniki v sestavku Emila Cesarja v *Loških razgledih* 7, 1960: Ilegalne in partizanske tehnike na Gorenjskem do aprila 1943. — 43. Poročilo Eda Bregarja-Dona, arhiv IZDG fasc. 57. — 44. Glej Bodinovo poročilo CK dne 7. novembra 1942: *Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji*, knjiga 4, dok. št. 223. — 45. Ustna izjava Marije Koval, rojene dne 21. oktobra 1912 v Skofji Loki, s katero je Milka Mezek tudi vzdrževala zvezo (zapis hrani avtor). — 46. Anica Sušteršič, rojena 18. oktobra 1913 v Št. Vidu,

ilegalno ime Marjanca (prvič poročena Cizej, drugič poročena Pervanje (po vojni), stanuje Koper (Semedela), Staneta Rozmana 3. — 47. Pismo Miloša Ziherla Maksu Krmelj-Matiji konec novembra 1942 (ni točnega datuma) arhiv IZDG fasc. 660/IV. — 48. Pismo Miloša Ziherla Maksu Krmelj-Matiji 29. novembra 1942, arhiv IZDG, fasc. 660/IV. — 49. Milka Mezek-Klara (kasneje tudi Anjuta). — 50. Pismo Miloša Ziherla Maksu Krmelj-Matiji dne 11. decembra 1942, arhiv IZDG fasc. 660/IV. — 51. Glej članek Jožeta Ravbarja: Narodni heroj Franc-Ravbar-Vitez, *Loški razgledi*, 18, 1971. — 52. Drago Nahtigal-Dabo in Jože Sluga-Lenart. — 53. Ustna izjava Anice Pervanje-Marjance dne 19. aprila 1980 (zapis hrani avtor). — 54. Glej članek Emil Cesar: Partizanske tehnike na Gorenjskem v letu 1943, *Loški razgledi* 9, 1962. — 55. Rajonski sekretar rajona III. Škofja Loka je bil v tem času Jože Kavčič-Jernač, rojen 18. 4. 1907 v Škofji Loki, ključavničarski mojster; v partizanih od 21. decembra 1941 po akciji Cankarjevega bataljona na zapore v Škofji Loki, padel 15. januarja 1945 v Kamniškem okrožju. — 56. Primož Prezelj-Tomaž, rojen 6. 8. 1894 pri Sv. Andreju nad Škofjo Loko, po domače pri Podbrezniku pri Andreju: podatke posredovala Minka Kokalj, Škofja Loka, Blaževa 1. — 57. Primoževa žaga — k. o. Škofja Loka, večja stavba parc. št. 221, manjša stavba parc. 222 in na kancu prizidek 346. Znak kladiava pomeni, da je bila tam kovačnica: podatki iz katastra v Škofji Loki. — 58. Gašper Dolinar-Mihajlo Loški živi danes v Škofji Loki, Vincarje. — 59. Florjan Koprivec-Ferjan, rojen 4. 5. 1889 v Črnem Vrhu, stanoval Trnje 11, kjer danes živi njegova hči Ivanka umrl po vojni: izjava Ivanke Sink dne 12. februarja 1981 (zapis o izjavi hrani avtor). — 60. Tone Hafner-Žane (ali Čaruga), rojen 23. 10. 1909, po domače pri Jamniku, stanuje Stara Loka 57; — ustno izjavo dal dne 9. februarja 1981 (zapis hrani avtor). — 61. Stefan je bil predvojni komunist, organizator OF. V Poljanskem bataljonu je organiziral partijsko delo in sprejel tudi nekatere v KP. Jože Logar-Božo Ločan in Roman Potočnik-Vojteh pravita, da je on prvi skliceval partijske sestanke v Loški četi Poljanskega bataljona, kar je bilo do tedaj zanemarjeno. Vojteha je tudi sprejel v KP. V Loški četi je bil takrat iz Škofje Loke član KP samo Gašper Dolinar, ostali so bili samo tisti, ki so prišli iz Ljubljane prek Dolomitov. Skliceval je tudi sestanke SKOJ. Stefan je bil star okrog 40 let, v četo je prihajal kot pomočnik komisarja Poljanskega bataljona. Arti pravi (izjava 10. marca 1981), da je bil Stefan delavec, baje pred vojno zaposlen pri železnini Verovšek v Ljubljani, velik, širok, okrogel. Doma je bil baje nekje za Šmarno goro. V Mavčičah je imel brata, v našem okolju smo ga imeli za najvišjega partijskega funkcionarja, kasneje so ga poklicali nazaj v Dolomite. — 62. Pismo Nika Kavčiča-Gorazda nekemu tovarišu — verjetno Lojzetu Hafnerju-Slavku dne 4. aprila 1943: Zgodovinski arhiv Ljubljana, oddelek v Škofji Loki, fasc. zapuščina Tineta Kalana. — 63. Pismo Draga Vraničarja-Fedje Tinetu Kalanu dne 19. aprila 1943: Zgodovinski arhiv Ljubljana, oddelek Škofja Loka, fasc. zapuščina Tineta Kalana — 64. Ustna izjava Anice Pervanje-Marjance dne 19. aprila 1980 (zapis hrani avtor). — 65. Janez Dolenc, po domače pri Franconu v Gabrovem, rojen 1893, živi danes v Gabrovem 2; ustno izjavo dal dne 10. maja 1981 (zapis hrani avtor) — 66. Ustna izjava Staneta Bernika-Artija dne 1. junija 1981 (zapis hrani avtor). — 67. Branko Ziherl-Boro je bil politkomisar zaščitne čete Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet, padel je avgusta 1942 pri Rajhenavu na Kočevskem. — 68. Pismo Miloša Ziherla svoji materi Ani hrani v zasebnem arhivu Vanda Ziherl, Ljubljana, Titova 25. — 69. Pismo Miloša Ziherla Jožetu Kavčiču-Jernaču dne 15. aprila 1943; arhiv IZDG fasc. 660/V. — 70. Lojze Hafner-Slavko, rojen 24. 4. 1915, stanuje v Ljubljani, Česnikova 10. — 71. Dnevnik v koledarju hrani Lojze Hafner-Slavko v zasebnem arhivu. — 72. Spisek občin je v Zgodovinskem arhivu Ljubljana, oddelek Škofja Loka, fasc. B-II/a-68. — 73. Glej članek Antona Peternela-Igorja: Partizanstvo na Gorenjskem — žarek upanja v Evropi, Glasilo občine Šiška št. 9 in 10, junija 1981. — 74. Glej članek Franceta Kavčiča-Veljka: Prispevek k zgodovini SKOJ v Škofji Loki in na Gorenjskem med narodnoosvobodilno borbo, *Loški razgledi* 6, 1959. — 75. Jože Logar-Pajo (Božo Ločan), rojen 25. 2. 1924, stanuje v Ljubljani, Celovška 30. Roman Potočnik-Vojteh, rojen 20. 1. 1916 v Vnanjih Goricah, stanuje v Slatni nad Begunjami 1; — ustni izjavi Jožeta Logarja 17. marca in Romana Potočnika dne 10. marca 1981 (zapisa hrani avtor). — 76. Ustna izjava Staneta Bernika-Artija 10. marca 1981, ki je bil takrat pri Lebnovih v Škofji Loki in dobil tako obvestilo (zapis hrani avtor). — 77. Ustna izjava Alojza Potočnika-Demidova, rojenega 21. 2. 1921, stanujoč Škofja Loka, Groharjevo naselje 7; dne 3. septembra 1981 (zapis hrani avtor). — 78.

Zigon Branislav-Sokol, rojen 6. 6. 1915, stanuje v Ljubljani, Topniška 19. — 79. Poročilo štaba VIII. (Loškega) bataljona PK KPS za Gorenjsko o ustanovitvi bataljona z dne 5. 6. 1943: arhiv IZDG, fasc. 660/I; v poročilu je naveden celoten vodstveni kader bataljona. — 80. Cirila Jamnik-Saša, rojena 27. 5. 1922 v Škofji Loki, poročena Gašperšič, stanovala med vojno na Spodnjem trgu 18, danes pa v Šolski ulici 6. Marija Jamnik-Jadranka, rojena 8. 11. 1923 v Škofji Loki, poročena Kobal, stanovala med vojno na Spodnjem trgu 18, danes pa v Ljubljani, Kosovelova 20. — 81. Ustna izjava Cirile Gašperšič 10. decembra 1979 (zapis hrani avtor). — 82. Jožeta Slugo-Lenarta je oktobra 1942 poslal na Gorenjsko CK KPS kot kadrovsko pomoč spričo velikih izgub. Jože Sluga stanuje danes v Ljubljani, Vernerjeva 13. — 83. Pismo Anice Pervanje-Marjance Jožetu Slugi-Lenartu: arhiv IZDG, fasc. 660/IV. — 84. Glej Emil Cesar: Partizanske tehnike na Gorenjskem v letu 1943, *Loški razgledi* 9, 1962. — 85. Pismo Miloša Zihlerla Matiji dne 26. aprila 1943: arhiv IZDG, fasc. 660/IV. — 86. Ustna izjava Lojzeta Hafnerja-Slavka 25. maja 1981 (zapis hrani avtor). — 87. Avtor ni mogel ugotoviti vsebine pisem in naslovnikov. — 88. Pismo Miloša Zihlerla Jernaču 3. maja 1943: arhiv IZDG, fasc. 660/IV. — 89. Ustna izjava Maksa Krmelja-Matije 19. junija 1981 (zapis hrani avtor). — 90. Spominski knjigi hranita Marija Kobal in Valentina Kobal, Škofja Loka, Demšarjeva 3. — 91. Pismo Miloša Zihlerla Matiji dne 8. maja 1943: arhiv IZDG, fasc. 660/IV. — 92. Ustna izjava dr. Janeza Kmeta-Mirka, Ljubljana, Japljeva 9, dne 1. aprila 1981 (zapis hrani avtor). — 93. Pismo Adolfa Ariglerja-Bodina Matiji dne 5. maja 1943: arhiv IZDG, fasc. 660/IV. — 94. Ustna izjava Antona Peternela-Igorja 8. januarja 1980, takratnega okrožnega sekretarja KP Škofja Loka (zapis hrani avtor). — 95. Pismo Bodina PK dne 9. maja 1943: arhiv IZDG, fasc. 660/IV. — 96. Jože Matek je bil rojen 9. 1. 19000, likvidiran 8. 5. 1943. Bil je organist v Škofji Loki. — 97. Pismo Miloša Zihlerla Oskarju Šavliju-Jakobu dne 10. maja 1943: arhiv IZDG, fasc. 660/IV. — 98. Avtor ni mogel dobiti nobenega izvoda. — 99. Pismo hrani Ančka Zihlerl v svojem zasebnem arhivu. — 100. Glej članek Franceta Kavčiča-Veljka: Prispevek k zgodovni SKOJ v Škofji Loki in na Gorenjskem med narodnoosvobodilno borbo, *Loški razgledi* 6, 1959. — 101. Pismo Miloša Zihlerla Matiji dne 17. maja 1943: arhiv IZDG, fasc. 660/IV. — 102. Original 1. številke Mladine — gorenjska izdaja je v arhivu IZDG v Ljubljani. — 102 a. Valjhum je prvo ilegalno ime Lojzeta Berčiča-Mirota. — 103. Pismo Miloša Zihlerla Matiji dne 8. junija 1943: arhiv IZDG, fasc. 64/I. — 104. Pismo Miloša Zihlerla sorodnikom v Ljubljano ob začetku junija 1943; pismo hrani Vanda Zihlerl v svojem zasebnem arhivu. — 105. Pismo Oskarja Šavlija-Jakoba Milošu Zihlerlu dne 7. junija 1943: arhiv IZDG, fasc. 660/IV. — 106. Pismo Miloša Zihlerla Matiji dne 7. junija 1943: arhiv IZDG, fasc. 660/IV. — 106 a. Pismo Miloša Zihlerla Edu Bregarju-Donu dne 7. junija 1943; Arhiv IZDG, fasc. 64/I. — 107. Original 2. številke Mladine — gorenjska izdaja hrani IZDG. — 108. Pismo Miloša Zihlerla Matiji dne 14. junija 1943: arhiv IZDG, fasc. 660/IV. — 109. Pismo Miloša Zihlerla Matiji 8. junija 1943: arhiv IZDG, fasc. 660/IV. — 110. Poročilo Miloša Zihlerla Edu Bregarju-Donu dne 5. julija 1943: arhiv IZDG, fasc. 64/I. — 111. Pismo Miloša Zihlerla domačim v Ljubljano dne 20. junija 1943, pismo hrani Vanda Zihlerl v zasebnem arhivu. — 112. Pismo Miloša Zihlerla Matiji dne 21. junija 1943 — IZDG, fasc. 660/IV. Original Mladine, št. 4-5 prav tako hrani IZDG. — 113. Pismo PK KPS za Gorenjsko in Koroško dne 2. julija 1943 Adolfu Ariglerju-Bodinu: arhiv IZDG, fasc. 57 (OK Škofja Loka). — 114. Andrej Krošelj, rojen 21. 11. 1906 v Sromljah pri Brežicah, sin Jožeta in Marije, pekovski mojster, stanoval v Škofji Loki, Selška cesta 5; aretiran 15. 5. 1945, obsojen na 6 let, izpuščen iz zapora 7. 1. 1950. Angela Krošelj, rojena 27. 4. 1905 v Trbovljah, stanovala na Selški cesti 5; aretirana 15. 5. 1945, obsojena na 7 let, izpuščena iz zapora 7. 1. 1950. — 115. Poročilo štaba VIII. (Loškega) bataljona Gorenjskega odreda pokrajinskemu komiteju KPS za Gorenjsko in Koroško z dne 21. junija 1943 o zaslišanju Cveta Trdina: arhiv IZDG. — 116. Poročilo rajonskega komiteja Škofja Loka pokrajinskemu komiteju KPS za Gorenjsko in Koroško dne 1. julija 1943: arhiv IZDG. — 117. Odredba je objavljena v *Dokumentih ljudske revolucije v Sloveniji*, knjiga 2. — 118. Glej poročilo Miloša Zihlerla o opravljenem delu 1. julija 1943: arhiv IZDG. — 117. Odredba je objavljena v *Dokumentih ljudske revolucije v Sloveniji*, knjiga 2. — 118. Glej poročilo Miloša Zihlerla o opravljenem delu v tehniki na Primoževi žagi: IZDG, fasc. 660. — 119. Arhiv Vrhovnega sodišča Slovenije v Ljubljani — sodni proces proti Andreju in Angelu Krošelj, spis Ko 364/46. — 120. Avtor ni uspel dobiti nobenega izvoda tega izdelka. — 121. Dnevnik (v ko-

ledarju) hrani Lojze Hafner-Slavko v svojem zasebnem arhivu. — 122. Mati Helena, rojena Znidar, je bila doma iz Bohinja. — 123. Ustna izjava sestre Milane Janša, poročena Ivanovič, rojena 17. 8. 1926, stanuje na Jesenicah, Cesta Cirila Tavčarja 1 a; izjavo podala dne 1. julija 1981 (zapis hrani avtor). — 124. Ustna izjava Maksa Krmelja-Matije dne 19. junija 1981 (zapis hrani avtor). — 125. Ustna izjava Antona Kržišnika-Ljuba (Sorški) dne 24. maja 1981 in Lojzeta Potočnika-Demidova dne 3. septembra 1981 (zapisa hrani avtor). — 126. Ustna izjava Andreja Plestenjaka-Tilna 4. marca 1981 (zapis hrani avtor). — 127. Glej knjigo Stanko Petelin: *Prešernova brigada*, 1967, str. 51, 52, 127, 140, 226, 231, 232 in 237. — 128. Pismo Bojana Hojana rajonskemu sekretarju Kranj Ivu Slavcu-Joklu (ali Borovcu) z dne 18. junija 1943: arhiv IZDG, fasc. 660/IV. — 129. Pismo Jožeta Kavčiča-Jernača z dne 1. julija 1943: arhiv IZDG, fasc. 660/II, 2. — 130. Ustna izjava Maksa Krmelja-Matije 19. junija 1981 (zapis hrani avtor). — 131. Poročilo dr. Janeza Kmeta-Mirka pokrajinskemu komiteju KPS dne 27. junija 1943: arhiv IZDG, fasc. 660/IV. — 132. Pismo dr. Janeza Kmeta-Mirka pokrajinskemu komiteju KPS z dne 2. julija 1943: IZDG, fasc. 660/IV. — 133. Pismo dr. Janeza Kmeta-Mirka pokrajinskemu komiteju KPS z dne 19. julija 1943: arhiv IZDG, fasc. 660/IV. — 134. Ustna izjava Milane: isto kot pod op. 123. — 135. Pismo Draga Vraničarja-Fedje Tinetu Kalanu dne 19. aprila 1943: Arhiv Zgodovinskega arhiva v Ljubljani, oddelek Škofja Loka, fasc. zapuščina Tineta Kalana. — 136. Marija Mihelič rojena 9. 4. 1899 v Borštu je bila gospodinja v Veštrskem mlinu, ker je bil lastnik Franc Jugovic na Koroškem. — 137. Matevž Vidmar, rojen 22. 9. 1878, ustreljen kot talec 9. februarja 1944 za Kamnitnikom. — 138. Podatki so deloma vzeti iz obrazložitve prošnje Augusta Kalana za priznanje dvojne delovne dobe z dne 15. maja 1965, in izjav nekaterih zgoraj navedenih udeležencev. — 139. Podatki so vzeti iz knjige zapornikov v Begunjah, Gorenjski muzej v Kranju. — 140. Viktor Demšar-Viki, rojen 1920, stanuje Vešter 38, po domače Na klančku, ustna izjava 11. julija 1981 (zapis hrani avtor). — 141. Erih Smid je bil kasneje ujet in interniran v Dachau, umrl je po vojni: ustna izjava Marije Krajnik, Križna gora 16, dne 14. februarja 1981 (zapis hrani avtor). — 142. Ciril Tepina-Veverica, stanuje v Novi Gorici, Strukelj 23. Jože Tepina-Franjo je padel na Križni gori, Lovro Kos pa je umrl po vojni: izjava Romana Potočnika-Vojteha 10. marca 1981 (zapis hrani avtor). — 143. Ustna izjava Antona Kržišnika-Ljuba Sorškega 24. maja 1981 in Viktorja Demšarja-Vikija 11. julija 1981 (zapisa hrani avtor). — 144. Ustna izjava Staneta Bernika-Artija 10. marca 1981 (zapis hrani avtor). — 145. Ustna izjava Nuše Komatar 28. februarja 1981 ter navedbe Avgusta Kalana v obrazložitvi prošnje za priznanje dvojne delovne dobe (zapis hrani avtor). — 146. Marija Krajnik, rojena 17. 4. 1921, Križna gora 16; bivši mlin v Svinjski dolini — izjava dne 14. februarja 1981 (zapis hrani avtor). — 147. Ludvik Jelenc, Dražgoše, ustna izjava 14. februarja 1981 (zapis hrani avtor). — 148. Izjava Toneta in Johance Gosar ter Ludvika Jelenca 14. marca 1981 (zapisa hrani avtor). — 149. Pismo Jožeta Kavčiča-Jernača pokrajinskemu komiteju KPS za Gorenjsko in Koroško z dne 8. julija 1943: arhiv IZDG, fasc. 660/II, 2. — 150. Ustna izjava Draga Vraničarja-Fedje 3. septembra 1981 (izjavo hrani avtor). — 151. Pismo Miloša Zihlerla Edu Bregarju-Donu dne 5. julija 1943: arhiv IZDG, fasc. 64/I. — 152. Pismo dr. Janeza Kmeta-Mirka pokrajinskemu komiteju KPS dne 19. julija 1943: arhiv IZDG, fasc. 660/IV. — 153. Pismo Jožeta Kavčiča-Jernača pokrajinskemu komiteju KPS dne 8. julija 1943: arhiv IZDG, fasc. 660/II, 2. — 154. Pismo Miloša Zihlerla materi v Ljubljano 5. avgusta 1943; pismo hrani Vanda Zihlerl v zasebnem arhivu. — 155. Dokument o prevzemu poslov hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana, oddelek Škofja Loka, fasc. zapuščina Tineta Kalana-Dolinskega. — 156. Pismo Franca Kavčiča-Veljka Tinetu Kalanu-Dolinskemu dne 6. avgusta 1943: Zgodovinski arhiv Ljubljana, oddelek Škofja Loka, fasc. B-II. — 157. Ustna izjava Marije Krajnik 14. februarja 1981 (zapis hrani avtor). — 158. Niko Blaznik-Rado je bil rojen 12. 11. 1919 v Idriji; podatki iz kartoteke padlih borcev na ZB Škofja Loka. — 159. Pismo Franca Kavčiča-Veljka Bukovšku dne 2. avgusta 1943; arhiv IZDG 660/IV. — 160. Pismo Jožeta Vidoviča-Planinskega Tinetu Kalanu-Dolinskemu dne 31. julija 1943: Zgodovinski arhiv Ljubljana, oddelek Škofja Loka, fasc. B-II-b/34. — 161. Avtor ni dalje raziskoval njihove usode, točnosti nemških podatkov in drugo, kar pa bi zaslužilo nadaljnje obdelave. — 162. Ustna izjava Cirila Tepine-Veverice, Nova Gorica (zapis hrani avtor). — 163. Pismo Petra Kavčiča-Jegorova Tinetu Kalanu-Dolinskemu dne 4. avgusta 1943: Zgodovinski arhiv Ljubljana, oddelek Škofja Loka, fasc. B-II, -b/13. — 164. Pismo Petra Kavčiča-Jegorova Tinetu Kalanu-Dolin-

skemu dne 13. avgusta 1943: Zgodovinski arhiv Ljubljana, oddelek Škofja Loka, fasc. — zapaščina Tineta Kalana. — 165. Pismo Valentina Završnika-Zdravka Tinetu Kalanu-Dolinskemu dne 7. avgusta 1943: Zgodovinski arhiv Ljubljana, oddelek Škofja Loka, fasc. B-II-b-14. — 166. Proglas hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana, oddelek Škofja Loka, fasc. B-I/54; ni znano, katera tehnika ga je izdelala, verjetno pa pokrajiska tehnika v Poljanski dolini. — 167. Pismo Miloša Ziherla Tinetu Kalanu-Dolinskemu dne 4. avgusta 1943: arhiv IZDG, fasc. 660/IV. — 168. Pismo Miloša Ziherla materi v Ljubljano dne 5. avgusta 1943; pismo ima Vanda Ziherl v zasebnem arhivu. — 169. Pismo Miloša Ziherla Tinetu Kalanu-Dolinskemu dne 8. avgusta 1943: Zgodovinski arhiv Ljubljana, oddelek Škofja Loka — fasc.: zapaščina Tineta Kalana. — 170. Stane Bernik-Arti je bil v bunkerju na pobočju Lovrenca, nasproti kmetiji Francon v Gabrovem. — 171. Lojze Berčič-Miro, sekretar rajonskega komiteja SKOJ od aprila do srede oktobra 1943. — 172. Pismo Petra Kavčiča-Jegorova Tinetu Kalanu-Dolinskemu dne 9. avgusta 1943: Zgodovinski arhiv Ljubljana, oddelek Škofja Loka, fasc. B-II-b-15. — 173. Mara Kobal, Škofja Loka, Demšarjeva 3. pravi, da je Miloš prišel k njim prav zaradi možnosti, da Tarzan ve za tehniko: ustna izjava 2. oktobra 1980 (zapis hrani avtor). — 174. Pismo Jožeta Kavčiča-Jernača Tinetu Kalanu-Dolinskemu dne 10. avgusta 1943; avtor ni ugotovil, kdo je Rudi, ki ga omenja Jernač: Zgodovinski arhiv Ljubljana, oddelek Škofja Loka, fasc: zapaščina Tineta Kalana. — 175. Ludvik Jelenc, ustna izjava 14. marca 1981 (zapis hrani avtor). — 176. Izjava Andreja Krošlja na obravnavi dne 3. oktobra 1945 na procesu proti njemu in ženi Angeli: arhiv Vrhovnega sodišča Slovenije. — 177. Knjigo o evidenci prehrane zapornikov v Škofji Loki hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana, oddelek v Škofji Loki. — 178. Ustna izjava Nuše Komatar dne 28. februarja 1981 (zapis hrani avtor). — 179. Isto kot pod op. 178. — 180. Ustna izjava Romana Potočnika-Vojteha 25. maja 1981 (zapis hrani avtor). — 181. Ustna izjava Toneta Gosarja (zapis hrani avtor). — 182. Izjava Ludvika Jelenca 14. marca 1981 (zapis hrani avtor). — 183. Knjiga zapornikov v Begunjah je v Gorenjskem muzeju v Kranju. — 184. Ustna izjava Viktorja Demšarja-Vikija 11. julija 1981 (zapis hrani avtor). — 185. Pismo Petra Kavčiča-Jegorova Tinetu Kalanu-Dolinskemu dne 18. avgusta 1943: Zgodovinski arhiv Ljubljana, oddelek Škofja Loka, fasc. B-II-b/2. — 186. Pismo Jožeta Vidoviča-Planinskega Tinetu Kalanu-Dolinskemu dne 25. avgusta 1943: Zgodovinski arhiv Ljubljana, oddelek Škofja Loka, fasc. B-II-b-17. — 187. Ustna izjava Antona Kržišnika-Ljuba Sorškega 24. maja 1981 tedanjega komisarja Gorenjskega odreda (zapis hrani avtor). — 188. Izjava Minke Bevk 12. februarja 1981 (zapis hrani avtor). — 189. Okrožnica okrožnega sekretarja KPS Škofja Loka Avgusta Barleta-Ambroža vsem občinskim sekretarjem dne 21. avgusta 1943: Zgodovinski arhiv Ljubljana, oddelek v Škofji Loki, fasc. zapaščina Tineta Kalana. — 190. Original odredbe RK KPS Škofja Loka tek. št. 9/43 od 2. 10. 1943: Zgodovinski arhiv Ljubljana, oddelek v Škofji Loki, fasc. zapaščina Tineta Kalana. — 191. Pismo Ane Ziherl Milošu dne 16. avgusta 1943; pismo hrani Vanda Ziherl v zasebnem arhivu. — 192. Pismo Miloša Ziherla Tinetu Kalanu-Dolinskemu dne 23. avgusta 1943; pismo je dobila Vanda Ziherl pri Milošu ob njegovi smrti v Italiji (hrani ga Vanda Ziherl). — 193. Pismo Jožeta Vidoviča-Planinskega Tinetu Kalanu-Dolinskemu dne 25. avgusta 1943: Zgodovinski arhiv Ljubljana, oddelek Škofja Loka, fasc. B-II-b-17. — 194. Izvod Mladine — gorenjska izdaja št. 5 je v arhivu IZDG. — 195. Pismo Miloša Ziherla Tinetu Kalanu-Dolinskemu dne 25. avgusta 1943: Zgodovinski arhiv Ljubljana, oddelek Škofja Loka, fasc. B-II-b-16. — 196. Zapis v dnevniku Lojzeta Hafnerja-Slavka dne 26. avgusta 1943. — 197. Pismo Miloša Tinetu Kalanu-Dolinskemu dne 30. avgusta 1943: Zgodovinski arhiv Ljubljana, oddelek Škofja Loka, fasc. B-II-b/39. — 198. Pismo Miloša Ziherla Matiji dne 30. avgusta 1943: arhiv IZDG, fasc. 660/IV. — 199. Ustna izjava Andreja Florjančiča-Borisa 27. marca 1980 (zapis hrani avtor). — 200. Original mladinske brošure »Nekoč je bil...« hrani arhiv IZDG v Ljubljani. — 201. Ustna izjava Cirile Gašperšič-Saše 10. decembra 1979 (zapis hrani avtor).